

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 -3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

• The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 6

Sayı / Issue : 11

Haziran / June 2010

- Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz
Levent KALYON
- Dünden Bugüne
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Sertif DEMİR
- Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının
Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları
(ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri
Cenk SEVİM
- Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri Kapsamında
Ad Hoc Uluslararası Ceza Mahkemelerine
Yönelik Eleştiriler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi
M.Uğur BOZKURT
- Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi
Kemal OLÇAR

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

**THE JOURNAL OF
SECURITY STRATEGIES**

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ / STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ / NATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Haziran/June 2010 Yıl/Year: 6 Sayı/Issue: 11

ISSN : 1305-4740

Yayın Türü/Publication Type: Yerel Süreli/Local Periodical

GENEL YAYIN YÖNETMENİ / DIRECTOR OF PUBLICATION

Dr. P. Kur. Alb. Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

YAYIN KURULU /

PUBLICATION BOARD

Hv. Svn. Kur. Alb. Cemal CANDAN

Dr. Öğ. Alb. Semih SERT

İng. Müt. Dilek ÇETİNKAYA

Svl. Me. Fatma Şerife DUMAN

DANIŞMA KURULU /

ADVISORY BOARD

Dz. Alb. Abdullah KÖKTÜRK

Hv. İ. Kur. Alb. Turan TOKER

Topçu Alb. Arif TEKBIYIK

Tnk. Alb. Cevat ŞAYIN

Dr. P. Yb. Orhan SEZGİN

HAKEM KURULU / REFEREES

Prof. Dr. Celal ŞENGÖR

Prof. Dr. Feridun YENİSEY

Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ

Prof. Dr. Hasan SAYGIN

Prof. Dr. Beril TUĞRUL

Prof. Dr. Ayşe NUHOĞLU

Prof. Dr. Hasan KÖNİ

Prof. Dr. Ercüment TEZCAN

Prof. Dr. Ali ARSLAN

Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU

Doç. Dr. Mert BİLGİN

Yrd. Doç. Dr. H.Cevahir KAYAM

Yrd. Doç. Dr. Deniz TANSİ

Dr. P. Yb. Uğur GÜNGÖR

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

P.Çvş. Hasan Hakan DEMİREZEN

BASKI / PRINTED BY

Harp Akademileri Basımevi

YAZIŞMA ADRESİ / MAILING ADDRESS

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul

Telefon/Phone: +90 212 284 80 65-2150 Faks/Fax: +90212 284 80 65-2150

E-posta/E-mail: saren@harpak.edu.tr

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Published biannually in June and December, the Journal of Security Strategies is a national peer-reviewed journal. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not in any way represent those of the Turkish War Colleges and of the Strategic Research Institute.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ
Yıl 6 Sayı 11 Haziran 2010

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

SUNUŞ/PREFACE

- 1- **TRUMAN DOKTRİNİ ÜZERİNE BİR ANALİZ**
An Analysis on Truman Doctrine
Levent KALYON..... 7
- 2- **DÜNDEN BUGÜNE AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI**
A Historical Overview of the Organization of Security and Cooperation in Europe; from Past to Present
Sertif DEMİR..... 27
- 3- **PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**
Effects of Oil Reserves Peak Point on Big Energy Markets (USA, EU, China, India) for Energy Security
Cenk SEVİM..... 53
- 4- **ULUSLARARASI CEZA HUKUKU İLKELERİ KAPSAMINDA AD HOC ULUSLARARASI CEZA MAHKEMELERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ**
Criticisms on ad hoc International Criminal Tribunals within the Context of International Criminal Law and the International Criminal Court
M. Uğur BOZKURT 73
- 5- **ULUSLARARASI ÇATIŞMALARIN ENERJİ POLİTİK ANALİZİ**
Energy-Political Analysis of International Conflicts
Kemal OLÇAR..... 93

SUNUŞ

Harp Akademileri bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkardığı "Güvenlik Stratejileri Dergisi"nin on birinci sayısında beş makale yer almaktadır.

"Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz" başlıklı makalede yazar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin önerisiyle ABD tarafından geliştirilen ve Türkiye ile Yunanistan'a yardımı öngören Truman doktrinini incelemiştir. İkinci Dünya Savaşında izlediği tarafsızlık politikası ile savaş dışında kalan Türkiye'ye savaş sonrasında Truman Doktrini vasıtasıyla sunulan yardım paketi, Türkiye'nin aldığı borç ve kredilerle beraber meydana gelen alışkanlık makalede ele alınmıştır.

"Düinden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı " başlıklı makalede AGİT'in tarihsel rolü ile günümüzde Avrupa Güvenlik mimarisindeki yeri, küresel güçlerin beklentileri bağlamında incelenmiştir. Soğuk Savaş döneminin diyalog ve işbirliği süreci olarak ortaya çıkan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Helsinki Nihai Belgesi, Paris Şartı ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) gibi önemli uluslararası belgelerin imzalanmasını sağlayarak Soğuk Savaş'ın bitirilmesine yardımcı olmuştur. 1990'larda Doğu Avrupa'da demokrasinin yerleştirilmesi ve kriz yönetimi konularında ağırlıklı olarak faaliyet gösteren AGİT, ABD'nin NATO'yu, Batı Avrupa ülkelerinin de AB'yi genişletme çabaları sonucu, politik olarak marjinalleşme sürecine girmiştir. AGİT'i Avrupa Güvenlik mimarisinde esas unsur yapmak isteyen ancak, bunu başaramayan Rusya Federasyonu (RF), NATO'nun Avrupa'daki rolünü azaltarak ABD'yi bölgeden dışlayacak farklı güvenlik seçeneklerine yönelmiştir.

"Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri" başlıklı makalede yazar, petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmasıyla bu dört bölgenin enerji güvenliği alanında alacakları önlemlerin ve izleyecekleri politikaların global arenada yeni mücadeleleri başlatarak enerji politikalarını şekillendirecek ve geleceğe yön vereceği tespitinde bulunmaktadır. Yazarın incelemesine göre ispatlanmış petrol rezervlerinin %90'ından büyük bir bölümü Hubbert eğrisi zirvesine ulaşmış durumdadır. Bu dört bölgenin enerji tüketim

yoğunlukları dikkate alındığında, petrolün ve türevi olan doğal gazın enerji güvenliği ve dolaylı olarak ülke güvenlikleri açısından önemi büyüktür. Yazar, petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşması ile söz konusu ülkelerin meydana gelen gelişmeler doğrultusunda enerji güvenliği bağlamında ne gibi açılımlar içinde olabileceğini değerlendirmiştir.

“Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri Kapsamında Ad Hoc Uluslararası Ceza Mahkemelerine Yönelik Eleştiriler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi” başlıklı makalede, kurulması düşüncesi 19. yüzyılda ortaya çıkan ve insanlığın tümünü ilgilendiren suçları yargılamak üzere teşkil edilen uluslararası ceza mahkemesi olgusu incelenmiştir. Yazar, bu çalışmada, Roma Statüsü’nün daha önce kurulmuş olan Nüremberg, Tokyo, Yugoslavya ve Ruanda uluslararası ceza mahkemelerinin eksik kalan yanlarını tamamlamakta ne derece başarılı olduğu sorusuna cevap aramıştır.

“Uluslararası Çatışmaların Enerji Politik Analizi” başlıklı makalede ise yazar, Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren dünya üzerinde yaşanan çatışmaya varan krizlerin çoğunun, gelişmiş devletlerin enerji maddelerine sahip olma veya enerjinin nakledildiği güzergâhların güvenliğini sağlama çabalarından kaynaklandığını iddia etmektedir. Yazara göre, bu sonuca ulaşmak için, enerjinin kalkınmadaki rolünün, enerji maddelerinin kullanım alanlarının ve dünya üzerindeki miktar dağılımlarının ne olduğuna bakmak yeterli olmaktadır. Yine yazara göre, nicel anlamda, kömür, petrol ve doğalgaz gibi birincil fosil enerji kaynaklarının üretim bölgeleri ile tüketim yerleri arasındaki asimetric jeopolitik durum, petrol ve doğalgazın dünya nakil hatları ve en büyük enerji tüketim ülkesi olan ABD’nin dünya üzerinde askerî birliklerinin konuşlu olduğu yerlerin, korelasyon metodolojisiyle incelenmesi enerji politik davranışların şifresini ortaya çıkarmaktadır.

Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Dr. P. Kur. Alb.
SAREN Müdürü

TRUMAN DOKTRİNİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Yazar: Levent KALYON*

Öz

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin önerisiyle ABD tarafından geliştirilen ve Türkiye ile Yunanistan'a yardımı öngören Truman doktrini incelenmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği tarafsızlık politikası ile savaş dışında kalan Türkiye'ye savaş sonrasında Truman Doktrini adıyla anılan bir yardım pastası sunulmuştur. Günümüze kadar devam edecek, borç/kredi alma ve isteme alışkanlığı hatta bağımlılığı yaratacak olan bu yardımın sunumu, alınışı, kullanılması çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

ABD Başkanı Truman'ın adıyla anılan bu yardımın incelenmesinin ve bu çalışmanın yapılmasının amacı; olayları tarihsel yaklaşımla ve tarihsel gerçeklik içerisinde inceleyerek nesnel sonuçlara ulaşmak ve sonuçları Türkiye'nin yakın geçmişiyle ilişkilendirmektir. Bu amaçla yapılan çalışmada, yardımın gündeme gelişi, ABD cephesinde algılanışı ve bakış açısı ile Türkiye tarafının yaklaşımı olay ve belgelerle ortaya koyulmuş ve gelişmeler öznellikten uzak ancak akıl süzgecinden geçen bir yorumlama ile değerlendirilmiş ve yardımın Türkiye üzerindeki etkileri ve sonuçları konusunda bir bakış açısı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Truman Doktrini, ulusal çıkarlar, yayılmacılık, bağımlılık, özgün politika.

An Analysis on Truman Doctrine

Abstract

Truman doctrine, which was proposed by England and which specifies a foreign aid for Turkey and Greece after the World War II has been investigated in this study. After the War, an aid cake called Truman Doctrine had been offered to Turkey which remained impartial and out of the War. The processes of demanding, receiving and using this aid which has resulted, until now, in the habitualization, or even an addiction, of offering, approving and using loans constitute the focus of this study.

The main goal in analyzing this aid named after President Truman is to reach objective conclusions by means of investigating events through historical perspective and reliability and drawing associations with Turkey's recent past. For this purpose, the suggestion of this aid and how it was perceived by the Americans as well as the Turks have been negotiated along with events and documents presented. The developments have been assessed with utmost objectivity and reasoning. Also, a viewpoint on the impact and results of this aid concerning Turkey has been offered.

Key Words: Truman doctrine, national benefits, imperialism and dependency, genuine policy.

* Dr. E. Kur. Alb., E-posta: Ikalyon55@gmail.com

Giriş

Türkiye'nin bugün içerisinde bulunduğu siyasi, askerî ve ekonomik tablonun çizilmesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Truman doktrini ile başlamıştır. Türkiye'nin savunma gücünü artırmaya yönelik tasarlanan bu yardım, sadece ABD'nin İkinci Dünya Savaşı esnasında kullandığı savaş malzemelerinin Türkiye'ye bir transferi değildir. Bu yardım, Atatürk'ün ekonomik bağımsızlık anlayışından bir kopmanın, Türkiye'de çok uzun yıllar sürecektir ve bağımlılığa yol açacak bir anlayışın ve değişimin başlangıcı olmuştur.

Yardımların bir denetim ve sömürü aracı olduğunu anlayamayan veya anlamak istemeyen siyasi iktidarlar için Truman yardımı ile başlayan bu sürecin incelenmesi ve değerlendirilmesi özgün ve ulusal politikaların gerekliliğini ön plana çıkarması açısından son derece önemlidir.

Bu çalışmada öznellikten uzak kalmaya özen gösterilerek bilimsel gerçeklik içerisinde Truman doktrininin gelişimi, tarafların yaklaşımı ve etkileri incelenip değerlendirilmiştir.

Truman Doktrininin Gelişimi

7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya'nın teslimi ile savaş sonrası Avrupa'da siyasi ve askerî tablo yeniden şekillenmeye başlamıştı. Hitler Almanya'sı ile Mussolini İtalya'sı savaştan yenik çıkmıştı. Kazanan devletler tarafında olan İngiltere savaş yıllarında oldukça yıpranmış ve üstelik oldukça ciddi ekonomik sıkıntı içerisindeydi. ABD ise savaş yorgunuydu. Böyle bir ortamdan yararlanmayı isteyen SSCB savaş sonrası kazanımlarını genişletmek amacıyla Türkiye üzerinde bir baskı oluşturmaya başlamıştı. Bu baskının temelinde Atatürk'ün ölümü sonrasında savaş yıllarında gelişen Türk dış politikası vardı. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemeyi başarmıştı gerçekten. Her ne kadar uyguladığı denge oyunu ve tarafsızlık politikası ile savaşa girmemeyi başarmışsa da doğrusu bu süreç içerisinde ne müttefik ülkeleri ne de Almanya'yı çok mutlu etmişti. Türkiye ile SSCB arasında, 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanmış olan "Türkiye Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması" vardı (Soysal, 2000, s. 264). Bu anlaşma ile her iki taraf, üçüncü bir ülkeden kendilerine gelebilecek düşmanca bir eylemi desteklemeyeceklerini ve tarafsız kalacaklarını; taraf devletlere

yönelik bir ittifaka veya anlaşmaya katılmayacaklarını beyan etmişlerdi. 7 Kasım 1935’de taraflar yaptıkları bir protokolle anlaşmayı on yıl daha uzatmışlardı. Ancak, 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa arasında “Üçlü İttifak - Karşılıklı Yardım Anlaşması” imzalanmıştı (s. 591). Bu anlaşma ile bir Avrupa devletinin saldırısı durumunda taraflar birbirlerine yardımda bulunma yükümlülüğü getiriyordu. Diğer taraftan bu anlaşma SSCB ile 1925 yılında imzalanan ve 1935 yılında on yıl süreyle uzatılan “Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması”nın ruhuna aykırıydı. Doğal olarak SSCB’nin bu anlaşmaya sıcak bakması beklenemezdi. Bu nedenle SSCB ile uyuşmazlık yaşamak istemeyen Türkiye “Üçlü İttifak” anlaşmasına “SSCB’yle silahlı bir uyuşmazlığına sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eyleme zorlamayacağına” ilişkin bir protokol koyulmasını sağlamıştı. Bu uygulama yine de, SSCB nezdinde, Türkiye’nin batı ittifakı içerisinde yer aldığı ve Boğazların kontrolünün Türkiye egemenliğinde kalmasının kendileri için her zaman risk olacağı gerçeğini değiştirmemişti. Yapılan ek protokolle kendisine sağlanan güvenceye rağmen tatmin olmayan SSCB, Türkiye’yi batılı emperyalist ülkelerle işbirliği yapmak ve onlara alet olmakla suçlamıştı (Avcıoğlu, 1979, s. 1443).

Bu gelişmeleri hafızasına kaydeden SSCB, 7 Haziran 1945 tarihinde dışişleri bakanları (Molotov ve Sarper) seviyesindeki görüşmelerde boğazlar rejiminde SSCB lehine değişiklik yapılması ve doğuda sınır düzeltmeleri kapsamında Kars ve Ardahan’ın SSCB’ye verilmesini gündeme getirmiştir (Tellal, 2002, s. 507). SSCB’nin bu niyetini ABD ve İngiltere ile paylaşan Türkiye bu safhada umduğu desteği alamamış ve kendisini yalnız hissetmiştir. Avcıoğlu, Molotov’un Haziran 1945’deki istekleri üzerine ABD ve İngiltere’nin tutumunu o günlerde San Francisco’daki Türk delegasyonunda bulunan Nihat Erim’in kaleminden şu şekilde aktarmaktadır (Erim, 1979, s. 1598):

Türkiye derhal ABD’ye başvurdu ve dedi ki “Stalin’in isteklerine hayır diyeceğim, bana yardım edebilir misiniz?” Hasan Saka başkanlığındaki kurulda ben de vardım. Amerika bize, “Savaşta yorgun çıktık, herkes terhis edilmek istiyor. On bin mili aşip size yardım olanaksız. Ruslarla anlaşın dedi. Dönüşte Londra’ya uğradık. Dışişleri bakanı Eden ile görüştük. Ondanda aynı cevabı aldık. Eden, neredeyse birliklerimizde isyan çıkacak anlaşın diyordu. O tarihlerde Harriman Moskova’da büyükelçiydi. Ankara’da kendisi

anlattı. Batılı diplomatlar toplanıp sabaha kadar Rus Ordularının sınırı aşmasını beklemişler.

SSCB 07 Ağustos 1946 tarihinde de, savaş sırasında önemini daha da fazla hissettiği Türk Boğazlarındaki geçişi düzenleyen 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili Türkiye, ABD ve İngiltere'ye birer nota göndermiştir (Erhan, 2004, s. 525). SSCB bu nota ile özetle; boğazların Türkiye ile ortak savunulmasını, boğazlar rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından belirlenmesini ve boğazların özel durumların dışında Karadeniz'e kıyısı olmayan ülke savaş gemilerine kapanmasını talep ediyordu. Tabii ülkenin egemenlik haklarına aykırı olan bu isteklere Türkiye tarafından olumsuz yanıt verilmiştir. 24 Eylül 1946'da SSCB'den aynı nitelikte ikinci bir nota alan Türkiye yine talepleri reddetmiştir.

Türkiye ile SSCB arasında gerilimli ilişkilerin yaşandığı bu dönemde, 21 Şubat 1947 tarihinde İngiltere, içinde bulunduğu güçlükler nedeniyle bir süredir Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımları sürdürmeyeceğini ve 01 Nisan 1947 tarihi itibarıyla bu yardımı keseceğini ABD Başkanı Truman'a iletmiştir (Satterthwaite, 1972).

ABD Cephesinde Truman Doktrini ve Uygulamalar

Konunun ABD gündemine gelmesi sonrasında İngiltere'nin önerisi, başkan Truman tarafından Türkiye ve Yunanistan adına biraz da dramatize edilerek, 12 Mart 1947 tarihinde ABD kongresine sunulmuş ve bu ülkelerin acilen desteklenmesi istenmiştir. Truman Kongredeki konuşmasında, Türkiye ve Yunanistan'ın bağımsızlıklarının ülke içinden ve dışından tehdit altında olduğunu ve ABD'nin bu ülkelere yardımcı olmaması durumunda Türkiye ve Yunanistan'da totaliter bir rejim oluşacağını ve insanların hürriyetlerini kaybedeceklerini belirtmiştir. Ayrıca ABD'nin ulusal güvenliğinin uluslararası barışla ilişkili olduğunu, bu nedenle bu ülkelerde yaşayan insanların hür yaşamaları, bağımsızlık ve ulusal bütünlüklerini korumaları için ABD'nin bu ülkelere öncelikle ekonomik yardım yapmasının kaçınılmazlığını, şayet bu konuda gerekli yardım yapılmazsa uluslararası güvenlik ve ulusal refahlarının da tehlikeye gireceğini vurgulamıştır (Edwards, 1989). Aynı şekilde Senatör Vandenberg "*Yunanistan ve Türkiye'nin özgürlüğü korunmalıdır. Bu sadece*

onların değil ABD'nin de güvenliği ve barışın korunması içindir" (Satterthwaite, 1972, s. 78-79), diyerek idarenin konuya yaklaşımını ve yardımı savunma gerekçesini ortaya koymuştur.

Diğer taraftan, cumhuriyetçi senatör Owen Brewster'in, ABD tarafından -11 Mart 1941 tarihinde kabul ettikleri- Ödünç Verme ve Kiralama Kanununda, "*ticari havacılığın ihmal edildiğini ve bu hususun Türkiye'ye yapılacak yardımda da dikkate alınmasını*" istemesi (Resmi Gazete, 1945, s. 6053); bununla birlikte senatör Chester Merrow'un, yardımın reddedilmesi durumunda, "*Amerika'nın Akdeniz'deki petrol menfaatlerinin tehlikeye düşeceğini*" ifade etmesi ABD sermayesinin konuya yaklaşımının bir göstergesi veya yansıması olmaktadır (Malkoç, 2006, s. 89-127).

Kongre uzun tartışmalardan sonra 22 Mayıs 1947 tarihinde, ABD'nin dış politikasında önemli bir değişikliğin ilk adımı olan 75 numaralı genel yasayı kabul ederek Truman'ın bu ülkelere yardım etme fikrini doktrin haline getirmiştir. Sovyetlerin Türkiye üzerinde baskılarının da kolaylaştığı bu süreçte Başkan Truman'ın savaş sonrasında gelişen bu durum ile ilgili söylemleri sadece, hür dünya, bağımsızlık gibi temeller üzerine de oturmamıştır. Aynı zamanda bir mesih gibi Sovyetleri "*Tanrıya inanmayanlar*" olarak tanımlamış ve Avrupa Hıristiyan alemi ile inanç yakınlığını önemli bir motif olarak kullanmıştır. Aynı şekilde 1945-1951 yıllarında İngiltere Dışişleri Bakanlığı yapan Ernest Bevin; *kuvvetli bir din motivasyonu ve ruhu sağlanamadığı takdirde Uzak ve Ortadoğu ülkelerinin komünizm etkisi altına gireceğini ve bu ülkelere sadece maddi motivasyon değil aynı zamanda dini motivasyon kullanılmasının gerekliliğini vurgulamıştır* (Kirby, 2000, s. 385-412).

Aynı dönemde, Wisconsin eyaleti Cumhuriyetçi parti Senatörü Joseph Raymond McCarthy, tarihe "*McCarthyizm*" olarak geçecek olan bir anti-komünizm hareketi başlatmıştır (Wannall, 1996, s. 5-7). Etkileri sadece ABD'de görülmeyen bu hareket Türkiye'de de sosyalizm karşıtı uygulamaları tetiklemiş ve komünizmi dinsizlik, ülkeye ihanetle özdeşleştirecek bir atmosferin yaratılmasına çok önemli bir katkı sağlamıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17.04.1947 tarihli belge).

Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımı öngören 75 numaralı yasanın ilk cümlesinde ve yasadaki söylemiyle; *"Madem ki Türkiye ulusal bütünlüğünü, bağımsızlık ve hürriyetini korumak için ABD'den acil yardım talep etmiştir..."* ifadesi bu talebin veya davetin Türkiye'den geldiğini açık olarak vurgulamaktadır. Bir başka anlatımla bu yardımın, kuvvet kullanılarak baskı altında yapılmış zoraki bir yardım olmadığı aksine bir imdat çılgılığına gösterilen iyi niyet tepkisi olduğu belirtilmektedir. ABD Hükümetinin onayı alınmadan bu malzemelerin amaç dışında kullanılmaması veya başka ülkelere aktarılmaması; yardımların izlenmesi ve denetlenmesi amacıyla Amerikan resmi yetkililerinin ve basın temsilcilerinin Türkiye'ye giriş ve çalışmalarının kolaylaştırılması yasada vurgulanmıştır. Amerikan yasasında vurgulanan bu hususlar 12 Temmuz 1947'de Ankara'da imzalanan, *"Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"*ya aynen yansımış ve birer şart olarak koşulmuştur (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1947, s. 552-556).

Pentagon öncelikli olarak Türkiye'nin temel askerî ihtiyaçlarını tespit etmiş ve askerî yardım programını başlangıçta Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernize edilmesi ve eğitilmesine yönlendirmiştir. Bu süreçte, Türk ordusunun eğitimi için ABD'den birçok uzman personel Türkiye'ye gelmiş deniz, hava ve kara birliklerinde eğitim vermiştir Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 09.03.1949 tarihli belge). 1948 yılının Ekim ayı sonunda Türkiye'de ki misyon şefliğinde görev yapan ABD personel sayısının 374 iken bu sayının 1 Nisan 1952 tarihinde 1364 olduğu, diğer ülkelerle mukayese edildiğinde Türkiye'de harcanan fonun iki katı kadar başarılı olduğu ve burada harcanan bir doların bir başka ülkede iki dolar değerinde olduğu ifade edilmektedir (Satterthwaite, 1972, s. 80).

Türkiye'de askerî misyon direktörü olarak görev yapan Tümgeneral William H. Arnold 23 Temmuz 1951 tarihinde yaptığı bir açıklamada; Türkiye'de ki misyonun önemli miktarda askerî teçhizat ve malzeme dağıttığını ve 25.000 subay ve astsubayın eğitildiğini ve bir ABD askerinin maliyetinin 10 Türk askerinin maliyeti ile aynı olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde, Tümgeneral George C. Stuart bir açıklamasında Türk Ordusunda bir kişinin yıllık bakım maliyetinin 20 dolar olduğunu, bu rakamın Avrupa'da 1100 dolar, ABD'de 3000 dolar olduğunu ifade etmiştir Satterthwaite, 1972, s. 81-82).

30 Haziran 1948 tarihi itibariyle ABD'nin Türkiye'ye bu kapsamda yaptığı yardımlar 76 milyon doları teçhizat, 24 milyon doları diğer masraflar olmak üzere 100 milyon doları bulduğu ifade edilmektedir (s. 82).

Diğer taraftan ABD bu süreçte, Anadolu'nun Sovyet istilasına uğraması durumunda bölgeye yığınak yapmayı ve ikmali kolaylaştıracak İskenderun – Ulukışla – Toprakkale ve Erzurum yollarının yapılmasına önem ve öncelik vererek yol yapımı için 5 milyon dolar tahsis etmiştir (Malkoç, 2006, s. 117).

Türkiye Cephesinde Truman Doktrini ve Uygulamalar

Türk Hükümeti, kamuoyu ve basın büyük bölümü ABD tarafından sunulan bu yardımı memnuniyetle karşılamıştır. Zira yardımlar bir taraftan devam eden Sovyet tehdidi karşısında ABD ile işbirliği yapmak suretiyle güven artırıcı bir rol oynayacak, diğer taraftan ekonomik kalkınmaya ve ordunun modernizasyonuna katkı sağlayacak, aynı zamanda Türkiye'nin yalnızlığına da son verecektir. Özellikle de ilk kez yapılan genel seçimlerde ciddi bir muhalefetle karşılaşan CHP iktidarı; savaş yıllarında yıpranan prestijini düzeltmek, yapılan eleştirileri ortadan kaldırmak ve yükselen muhalefet karşısında tekrar güçlenmek için önemlice bir fırsat yakalamıştır. Savaş yıllarında borç verme ve kiralama yöntemi ile alınan harp malzemelerinin borçlarının çok önemli bir kısmının silinmesi, kısa vadede siyasi iktidarın prestijini yükseltecek ekonomik iyileştirmeler yapma ihtiyacı, Türkiye'de siyasi gücü elinde bulunduranlar için yardımları daha da cazip kılmıştır (Aydın, 2002, s. 441). Böyle bir zafer sarhoşluğu içerisinde olan siyasi iktidar, gerek Meclis içerisinde gerekse basının bir bölümünden gelen eleştirileri uygulamanın isabeti konusunda yanıtlamakta gecikmemişlerdir. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanı Hasa Saka:

“Truman Kanunu namı verilen bir kanuna istinat eden bu yardımın Yunanistan'a ve Türkiye'ye yapılmasından hoşnut olmayan bazı siyasi mehafilin gerek gazeteleri gerekse radyoları vasıtasıyla vaki olan neşriyatlarından öğrenmişizdir ki Amerika'ya mukavelenin içinde de yazılı olduğu veçhile, buna rağmen hiç de akla gelmeyen bir takım siyasi maksatlar ve bu yardımdan istifade edecek memleketlerin bilhassa bağımsızlığı, iktisadi serbestisi bakımından bir takım tehdit edici hükümleri ihtiva ettiğine dair yayımlar vaki olmuştur. ne Türk Hükümetinin ne de Amerikan Hükümetinin tarihinde herhangi bir mukavele, yardım yolu ile müstakil, bağımsız bir devletin bağımsızlığına aykırı

TRUMAN DOKTRİNİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

bir teşebbüs gösterilebilir. Ne de Büyük Millet Meclisi hükümetleri tarafından Türkiye'nin herhangi bir memleketle olan harici münasabatında ve mukavelat ve akdettiği muahedelerde kendi bağımsızlığına dokunacak herhangi bir hükmü kabul ettiğine dair bir misal zikredilebilir” (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, 1947, s. 552-556).

şeklinde konuşmuş, Nihat Erim;

“Bugün Türkiye'nin ve Türkiye ile beraber dünyanın maruz bulunduğu tehlike, açıkça bu kürsüden ifade edebilirim ki, Amerika Birleşik Devletlerinin yardımı olmadan önlenemez... Bu vesika, Amerika Hükümeti tarafından verilecek ve şu kadar milyon dolarla ifade edilen bir askerî malzeme yardımı şeklinde, dar mütalaa edilmemek lazımdır. Bu vesika, bundan sonra, Türk-Amerikan yakınlaşmasının ve münasebetlerinin inkişafının temel taşı telakki edilmelidir. Büyük Millet Meclisi bu kanunu kabul ettikten sonra Türk- Amerikan münasebetleri yeni bir devreye girmiş olacaktır ” (s. 553-555).

şeklinde konuşarak yardımın sağlayacağı “yararları” vurgulamıştır.

Türkiye'nin savunma politikalarına yön veren siyasi ve askerî bürokratlar, bu yardımların kısa vadede adeta bir kurtuluş aracı olduğunu, “karşılıksız bir dostluk” tan kaynaklanan ve kaçırılmaması gereken bir fırsat olduğunu düşünmüşlerdir. Bu konularda beyanat veren yetkililerin büyük bölümünün “Türkiye'nin SSCB ve komünizm tehdidi altında olduğu, savaş nedeniyle kalkınmanın gerçekleşemediği ve ordunun modernize olamadığı, bu nedenle Türkiye'nin herkesten çok yardıma ihtiyacı olduğu” yönünde klasik bir söylem geliştirdiği ve her vesileyle ABD'li yetkililere bu söylemlerle yardımların artırılması yönünde talepte bulunduğu görülmektedir. Başbakan Recep Peker, 17 Nisan 1947 tarihinde Cleveland Plain Dealer ve New York Times gazetelerine verdiği demeçlerde,

“Orduyu makineleştirmek için 100 milyondan iki kat fazla lazım. Türkiye'de yapılacak çok iş var. Yabancı sermayeye hayır demeyiz. Ayrıca yabancı sermayenin kârını yurt dışına çıkarması için kambiyo ayarlaması gibi düzenlemeler yapabiliriz... Benim gördüğüme göre biz bu yardımdan para almayacağız; fakat ihtiyacımız olan malzemenin listelerini göndereceğiz ve memleketiniz, kredi tükeninceye kadar bu malzeme listesindeki maddeleri fiyatlandırarak bize gönderecektir” (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17.04.1947 tarihli belge).

şeklindeki beyanatu ile Hükümetinin Truman Doktrini karşısındaki duruşunu oldukça açık bir şekilde ifade etmektedir.

Truman Yardımına ilişkin ABD ve Türkiye arasında ilişkin anlaşma metninin hazırlanması esnasında Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın metin üzerinde yapabildiği tek düzeltme "*administrator*" ifadesi yerine "*Misyon Şefi*" ifadesinin kullanılmasını sağlamak olmuş (Satterthwaite, 1972, s. 79) ve anlaşma metni 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanmış, 01 Eylül 1947 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır (T.B.M.M, 1947, s. 552-556).

Truman Yardımının Değerlendirilmesi

Bu gelişmeler, ABD dış politikasının temelinde radikal bir değişiklik olduğu noktasında tartışmalı bir süreci de beraberinde getirmiştir (Gaddis, 1974). ABD bununla dünya polisliği görevini üstlenmiştir. Gerçekten bu çıkış her türlü kötü niyetten arındırılmış ve insanlığı kucaklayan bir yaklaşımın ilk ateşi midir? Yoksa savaş sonrası Avrupa'da değişen güç dengesi neticesinde İngiltere'nin bu bölgede boşalan alanı doldurmak ve ABD ulusal refahının devamı veya genişlemesinin ancak sosyalist rejimin yayılmasının önlenmesine paralel olabileceğinin farkına varmak mıdır? Aslında bu sorunun yanıtı ABD'nin 50'li yıllardan 1991 Sovyet Paktının dağılmasına kadar geçen süredeki uygulamalarında ve bu uygulamaları ile örtüşen geçmiş ABD başkan veya senatörlerinin vasiyetlerinde yatmaktadır.

Amerikalı Senatör Beveridge, 22 Nisan 1898 tarihinde ABD'nin ulusal menfaatini şu şekilde ifade etmiştir.

"Amerikan fabrikaları, Amerikan halkının kullanabileceğinden daha fazlasını yapmaktadırlar; Amerikan toprağı tüketebildiğinden daha fazlasını çıkarıyor. Tutacağımız yol bizim için çizilmiş bir yazgıdır, dünya ticareti bizim olmalıdır, olacaktır. Ve bunu anamız (İngiltere'nin) örnek olduğu biçimde yapacağız. Bütün yeryüzünde Amerikan ürünlerinin dağıtım noktaları olarak ticaret karakolları kurulacak, Okyanusu ticaret filomuzla kuşatacak ve büyüklüğümüzle orantılı bir donanma meydana getireceğiz. Ticaret karakollarımızın çevresinde bizim bayrağımızı dalgalandıran ve bizimle ticaret yapan, kendi hükümetlerine sahip büyük sömürgeler kuracak, kurumlarımız ticaretin kanatları altında bayrağımızı izleyecektir" (Değer, 2004, s. 153).

1902 yılında "*Amerikan kapitalizminin temel hedefi, bütün zayıf ülkelerin hammaddeleri ve ulusal pazarlarını kendisi için birer açık kapı olarak tutmaktır. Bunun için diplomasi ve gerekirse zor kullanılmalıdır*" diyen ABD Başkanı

Wilson'un düşünceleri de aynı yaklaşımın 20. yüzyıla taşındığının bir ifadesidir (Aydoğan, 2004, s. 135).

Nelson A. Rockefeller'in ABD Başkanı Eisenhower'a yazdığı mektupta; yapılacak geniş iktisadi yardımlarda, ABD'nin karşılık beklemeden yardım ettiği yönünde bir algı yaratılması ve işbirliği yapmak istendiğinde samimi izlenim uyandırılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca *"elimizdeki bütün propaganda olanaklarıyla durmaksızın, az gelişmiş ülkelere yapılan Amerikan yardımının karşılıksız bir yardım olduğu, art niyet taşımadığı bütün kafalara sokulmalı, bu konuda hiçbir masraftan çekinmemeliyiz"* sözleriyle takip edilecek strateji de net olarak çizilmektedir (Değer, 2004, s. 244).

2007 rakamları ile dünya genelinde savunma sanayi sektöründeki satışlar değerlendirildiğinde; dünyada bu sektörde en çok satış yapan ilk yüz şirket içerisinde 52 ABD şirketinin girdiği ve sadece bu şirketlerin satışlarının 2007 yılı için yaklaşık 692 milyar dolar olduğu ve bu rakamın dünya genelinde satışların yaklaşık % 53'nü oluşturduğu (SIRPI Year Book, 2008) göz önüne alınırsa aslında, 100 yıl önce temelleri atılan ABD politikasının 21.yüzyılda başarıyla uygulandığını söylemek pek yanlış olmayacaktır.

Bu yaklaşım ışığında ABD yardımı değerlendirildiğinde, öyle anlaşılıyor ki ABD Türkiye'yi de az gelişmiş bir ülke statüsü ile nüfuz alanı içerisine almış ve Truman doktrini ile planı uygulamaya başlamıştır. Truman Doktrini, savaş sonrasında İngiltere'nin Avrupa üzerinden elini çekmesi üzerine, ABD'nin Monroe doktrini ile uzak durduğu Avrupa'ya, atalarından devraldığı yayılmacı politikalarıyla girişinin belgesidir. Yardımın temel amacı, SSCB'nin çevresindeki kuşağı askerî yönden güçlendirmektir. Özellikle Türkiye ve Yunanistan ABD için önemlidir. Bu iki ülke Sovyetlerin güneye yayılmasını önlemede kilit rol oynayabilecek coğrafyaya sahiptirler. Dolayısıyla Türkiye ve Yunanistan'ın hem sosyalist sistemden uzak tutulması hem de topraklarının kullanılması ABD için son derece kritiktir. ABD'nin bu iki ülkede yatırım yapmaya geçecek gerekçeleri vardır. En azından bu ülkelere yapılan yardımın bir hayır işi olmadığı veya ülkeler arası bir ezeli dostluk ya da tarihsel bir yakınlıktan kaynaklanmadığı ortadadır. Bir ABD Başkanı'nın Avrupa'nın askerî, ekonomik ve siyasal istikrarını sağlamak, ABD'nin önderliğinde Avrupa'nın gücünü dünya ölçüsünde

bir savunma için örgütlemek istemesini de aynı iyimserlikle karşılamak mümkün değildir. Burada tek gaye sosyalist cephenin ataklarına set vurmaktır, yeni alanlar yaratarak sermayenin hareket alanını genişletmek, Ortadoğu için dost bir bölgesel güç yaratmaktır.

ABD'nin 1942 yılında İskenderun'da, 1944 yılında da Adana'da konsolosluk açma talebinde bulunduğunu göz önüne alırsak - bölgede yaşayan Amerikan vatandaşı olmadığına göre - ABD'nin bu isteklerinin turistik amaçlı olduğunu düşünmek veya karşılıklı dostluğu geliştirmek olarak yorumlamak pek akılcı olmayacaktır. Bu talep daha sonra kurulacak İncirlik Üssü ile ilgilidir Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 02.07.1942 tarihli belge). Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. NATO'ya üye olmak suretiyle Türkiye, hem "Kuzey Atlantik Anlaşması"na hem de "Kuzey Atlantik Anlaşmasına Katılan Devletler Arasında Kuvvetler Statüsüne İlişkin Sözleşme-Statute of Forces (SOFA)"ye taraf olmuştur (Resmi Gazete, 1954, sayı. 6375). Bu iki anlaşma, Türk topraklarının NATO amaçlı kullanılması için hukuki bir zemin hazırlamıştır. Nitekim çok gecikmeden ABD ile Türkiye arasında 23 Haziran 1954 tarihinde "Askerî Tesisler Anlaşması (Military Facilities Agreement)" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye kendi topraklarında Amerikalıların uygun göreceklere yerlere üs kurma yetkisi vermiştir (Tunçkanat, 2006, s. 220). Bu yetkiye dayanarak ABD, 1944 yılında konsolosluk açmayı önerdiği yerde yani Adana'da, 1954 yılında İncirlik Üssünü tesis etmiştir. Esasen Türkiye'nin NATO'ya alınmasının arkasında yatan temel neden de budur. Zira, ABD'nin Türk topraklarını bir üs ve köprübaşı olarak kullanmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle gelişmeleri, Başkan Eisenhower'ın Ortadoğu'da ABD'nin çıkarları ile ilgili gündeme getirdiği doktrinle ve Truman yardımıyla ilişkilendirmek daha anlamlı olmaktadır. Bir başka anlatımla Truman doktrinin arkasında Türk dostluğu yerine Ortadoğu ve Akdeniz sevdasının bulunduğu göstermektedir.

Truman yardımı ile ilgili Türkiye'nin kabul ettiği anlaşmada bu yardımın amacı; "Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik güçlerinin takviyesini sağlamak ve ekonomisinin istikrarını korumak" olarak belirlenmiş ve Türkiye bu amaç karşılığında bazı yükümlülükleri alarak bedel ödemeye razı olmuştur. Kısacası ABD, "yardım ederim ancak şartlarım var" demiştir.

Birinci şart, yardımın Amerika tarafından belirlenen amaca uygun kullanılmasıdır. İkinci şart, kullanırken ABD'ye danışılması ve özellikle ABD'nin söylediği şekilde kullanılmasıdır. Üçüncü şart, ABD Hükümetine ve ABD basınına sürekli bilgi verilmesidir. Bu şartların hepsi de Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Yardımı talep eden Türkiye, şartı öne süren ABD ve yine bu şartları kabul eden Türkiye'dir. Dolayısıyla burada öncelikle eleştirilmesi gereken taraf, Türkiye'nin savunma politikalarını yapan aktörler olmalıdır. Zira siyasi iktidar ve askerî bürokrasi, bu uygulamalarla kısa vadeli kazanımlar uğruna, orta ve uzun vadede Türkiye'nin ulusal savunma stratejilerini ABD'ye bağımlı kılmış ve ulusal savunma sanayimizi ihmal etmiştir. Kırıkkale silah fabrikalarında, çay makineleri, pulluk, pancar çatalları, zirai mücadele araçları, dokuma tezgâhları, nissen barakaları, karyola ve zirai mücadelede kullanılan pülverizatörler, otomobil yedek parçası ve gaz ocağına varıncaya kadar çok değişik işler yapılmış ancak savunma sanayine büyük bir darbe vurulmuştur (Tanyer, 1995, s. 74). Ayrıca yardımların hangi esasa göre alındığı, hangi tehdidi bertaraf edecek kuvvet yapısına göre alındığına; kuvvet ihtiyaçlarının nasıl tespit edildiğine ilişkin net bir bilgiye de rastlanılmamaktadır. Ancak gerçek şudur ki dönemin bu uygulamaları ülkenin iç dinamiğini atalet ve ülkeyi hazırcılığa düşürmüştür. Ferit Melen'in yardımlarla ilgili şu sözleri bu anlayışı doğrulamaktadır: *"Yardım almakla da bitmez. Yardım almak aynı zamanda bir bağımlılık yaratıyor. Yani silah bakımından başka memlekete bağımlı hale gelmek, bir defa o memleketin dış politikasını, milli politikasını yürütmesine imkân vermez. Silah bakımından dışa bağımlı olduktan sonra, daima boynunuz eğiktir, size verdikleri silah kadar konuşursunuz, bu bir unsurdur"* (6 Kasım 1985 tarihli Meclis Görüşme Tutanakları, s. 230).

ABD'nin yardım kapsamında verdiği 1600 "jeep" aracın Türkiye'de monte edilmesi işlemine mali külfet getireceği gerekçesi ile karşı çıkılması ve araçların mamul olarak istenmesi de yukarıda sözü edilen bağımlılığın bir semptomu olarak karşımıza çıkmaktadır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 03.07.1957 tarihli belge). Dönemin yetkilileri söz konusu araçları mamul olarak istemiş, ancak ABD direnince bu araçların monte işlemleri, daha sonra kurulan Tuzla Jeep Montaj Fabrikası'nda yapılmıştır.

Yardımlar kapsamında, ABD'nin envanterden çıkardığı ihtiyaç fazlası bir kısım silah ve malzemelerin de alındığı değerlendirilirse, bu yardımın Türkiye'nin gelişmesi adına yapıldığını düşünmek iyimserlik olacaktır. Zira karşılıksız olarak 100 milyon dolarlık savaş artığı malzemenin alınması, üstelik alınan malzemenin bakım ve idamesi için yedek parçalarının ABD'den temin edilmesi Türkiye'ye iki güçlük birden yaşatmıştır. Birincisi, bakım ve idame için temin edilen yedek parçalar için her yıl bütçeye ilave bir yük gelmiştir. İkincisi, yedek parçanın yurt dışından gelmesi Türk Silahlı Kuvvetleri'ni de dışa bağımlı kılmıştır. Nitekim konunun önemi, Türkiye'nin 1960 Kıbrıs geriliminde ABD Başkanı Johnson'un, İsmet İnönü'ye hitaben yazdığı bir mektupla bu yardım malzemelerinin Kıbrıs'ta kullanılmayacağını vurgulaması ve 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo esnasında açık olarak hissedilmiştir. ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye yazdığı mektup ve bu mektup sonrası ilişkiler, Türkiye'nin savunma politikalarında bir kırılma noktası oluşturmuştur. Türkiye'nin siyasi platformunda ve Türk kamuoyunda yıllarca tartışılan bu mektubun çok önemli bazı kısımlarını incelemekte yarar vardır. Mektupta özetle şu hususlar vurgulanıyordu (Milliyet, 1966):

- Türkiye ABD'ye danışmadan tek taraflı olarak adaya müdahale kararı alamaz ve uygulayamaz.
- ABD tarafından temin edilen askerî malzemeler tahsis amacı dışında kullanılamaz. Bu malzemelerin Kıbrıs'ta kullanılması, Türkiye ile ABD arasında Temmuz 1947 tarihinde imzalanan Askerî Yardım Anlaşması'na aykırıdır.
- NATO'ya katılmakla birbirleri ile bir daha savaşmayacaklarını kabul etmiş olan iki ülke, Türkiye'nin Kıbrıs'a bir askerî müdahalede bulunması halinde karşı karşıya gelecektir. NATO ülkeleri bu müdahale sonucunda Türkiye-SSCB arasında çıkabilecek bir çatışmada Türkiye'nin yardımına gidip gitmeyecekleri konusunu müzakere etmemişlerdir.
- Türkiye, ABD ile görüşmeden bir askerî müdahaleye girişmeyeceği konusunda teminat vermezse NATO Konseyi ve BM Güvenlik Konseyi acilen toplantıya çağırılacaktır.
- BM'nin arabuluculuk çalışmaları henüz sürmektedir. Böyle bir müdahale barışı tesis etme gayretlerini baltalayacak ve bu nedenle BM Üyeleri'nin çoğunun tepkisini çekecektir.
- Türkiye Garanti anlaşmasına taraf olan ülkelerle görüşme imkânlarını tüketmeden böyle bir müdahaleden kaçınmalıdır.

TRUMAN DOKTRİNİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Türkiye Kıbrıs'a müdahale hakkını Garanti Antlaşmasından aldığını düşünüyorsa, bu müdahalenin Garanti Antlaşması'nın men ettiği "Taksim" durumunu ortaya çıkaracağını unutmamalıdır.

ABD kısaca, Türkiye'nin böyle bir işe kalkışmadan önce ABD'ye danışması gerektiğini, böyle bir müdahalenin uygun olmadığını ve uzlaşma yollarının henüz tüketilmediğini ifade ediyor ve en önemlisi, böyle bir müdahale olduğu takdirde Amerikan silah ve malzemesini kullanamayacağını, Sovyetlerin bu müdahaleden kaynaklanan olası bir saldırısında Türkiye'nin NATO tarafından savunulamayabileceğini vurguluyordu. Dahası, müdahale olduğu takdirde iki ülke arasındaki 1947 Yardım Anlaşması'nın ihlalden dolayı ABD'nin gerekli tedbirleri alma hakkının da saklı olduğunu ima ediyordu, başka bir deyişle diplomatik nezaketle tehdit ediyor ve karşılıklı görüşmeler yapmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nı ABD'ye davet ediyordu (Çelebi, 2006).

Mektup sonrasında İnönü davet üzerine ABD'ye gitmiştir. Bu temaslarda, her ne kadar ABD durumu düzeltmek istemişse de bu olay Türk kamuoyunun ve iktidarların hafızalarından silinmemiştir. Mektup, Türkiye'nin o zamana kadar dış politikada izlediği "yalnızca ABD'ye paralel çizgi takip etme" şeklindeki eğilimin yanlışlığını ortaya koymuştur. Mektupta, SSCB'nin saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceğinin iması, "İttifaka gözü kapalı sadakat" şeklindeki anlayışın sorgulanmasına neden olmuştur. O zamana kadar ülkede neredeyse tabu durumunda olan, "NATO'nun ve Türk dış politikasının sorgulanmaması" geleneği tarihe karışmıştır. Bu yönüyle Johnson'un mektubu Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçişin başlangıcı olmuştur.

Türkiye mektuptan sonra uzun zamandır en alt düzeyde tuttuğu, hatta bir yasak varmış gibi algılanan, SSCB, Ortadoğu ülkeleri ve diğer üçüncü dünya ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkileri arttırmanın yollarını aramaya başlamıştır (Erhan, 2004). Türkiye bu anlayışla ABD'nin Vietnam'da kuvvet kullanmasını onaylamamış, 1967 ve 1973 yıllarında Arap-İsrail çatışmalarında Arap'ların tarafında yer almış, İncirlik Üssü'nün bu amaçla kullanılmasına izin vermemiştir (Kor, 2005). Yine aynı dönemde İran ve Libya ile silah üretimi, SSCB'den

silah alımı olanakları aranmış, Türkiye'nin çevresinde bir güvenlik kuşağı oluşturmak amacıyla SSCB, Balkan ve Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulmasına çaba gösterilmiştir (Uzgel, 2004).

Yardımlar aynı zamanda bir denetim aracıdır. ABD Truman yardımının yönetilmesi için Türkiye'de ABD Yardım Kurulları olarak anılacak bir Özel Misyon teşkil etmiştir. Bu misyonda görevli personel de diplomatik ayrıcalıklardan yararlanabilmekte ve yardımın kullanılmasına ilişkin Türk makamlarından bilgi talep edebilmektedir. Üstelik bu kişiler Bakanlar Kurulu'nun 26 Mart 1949 tarih ve 3/8945 sayılı kararnamesiyle, ikinci derece askerî yasak bölgelere ve limanlara serbestçe girme yetkisiyle donatılmışlardır. Yine bu dönemde ABD, Türkiye'nin gizli kabul ettiği ve yayımlamadığı 1942, 1944 ve 1945 yılı dış ticaret istatistiklerini talep etmiştir.

Bu gelişmelerle, yapılan ABD yardımlarının faturası yavaş yavaş karşımıza çıkmaya başlamıştır. Birbiri arkasına gelen Marshall yardımı, ikili anlaşmalar, NATO ve üsler konusundaki kazanımları ile ABD; Anadolu'da köprübaşı tutmaya başlayacaktır. Böylelikle, Türkiye'nin savunma politikalarının oluşum sürecine bundan sonra ABD gibi çok önemli bir aktör de dahil olacaktır. Türkiye ise ileride stratejik ortak unvanı alacak bir "dost" kazanacak ama, Atatürk döneminin özgün stratejiler geliştirme yetisini maalesef kaybedecektir.

Sonuç

Bu yardımların Türkiye'ye etkileri değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

- Türkiye fiilen Batı Bloğu tarafında yerini almış, küresel emperyalizmin etki alanına girmiştir,
- Türkiye'nin askerî ve ekonomik olarak dışa bağımlılığının temelleri Truman Doktrini ile atılmıştır,
- Bu ortamda, 1920'li ve 1930'lu yıllarda büyük fedakârlıklar pahasına elde edilen ulusal savunma sanayini olumsuz etkilemiştir.
- Truman Doktrini, Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda Amerikan tarzını benimseyenlerin yükselişi, buna karşılık Türk solunun yeşermesi ve sosyal demokrat hareketin gelişmesine engel

olunması ve Komünizme karşı din motifinin kullanılmasıyla dini toleransın genişletilmesi hususlarında çok önemli dolaylı rol oynamıştır.

- Truman ile başlayan ABD yardım ve eğitimleriyle, TSK'nin sadece malzeme alt yapısı değil, insan alt yapısı da değişime uğramaya başlamıştır. Sovyet düşmanlığını merkeze alan anlayışla hazırlanmış taktik ve konseptleri içeren FM (Field Manuel) serisi Amerikan sahra talimnameleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin envanterine girmiştir. Bununla birlikte, bilgi üretmekten çok bilgi transfer etmeyi ön plana alan, kötü taklitleri yenilik olarak sunan bir anlayış TSK personelinin düşüncelerini, bakış açılarını kalıplaştırmaya başlamıştır. Dolayısıyla Truman Doktrinin uygulanmasıyla askerî entelektüel altyapı da olumsuz etkilenmiştir.

Bu tablo içerisinde, ABD'nin Truman yardımının Türk dostluğunu kazanmak adına yapılmadığını, sermayenin önündeki büyük engel olan sosyalist rejimin yayılmasının önlenmesinde bir vasıta olacak ve pazar arayışı içerisindeki ABD dış politikasına da orta ve uzun vadede hizmet edecek bir uygulama olduğunu söylemek, anti-liberal ve öznel bir yaklaşım değil, nesnel bir gerçeklik olmaktadır.

Summary

Truman doctrine which specifies a foreign aid after the World War II has been researched in this study. After the World War II, an aid cake called as Truman Doctrine had been offered to Turkey which stayed neutral and out of the War. The presentation, approval and utilization of this aid creating habit or even an addiction of getting, asking, and using of loan or credit, which lasts today, is the main topic of this study.

The main intention of analyzing and working on this aid named after the US President Truman is to reach objective conclusions by researching events in historical perspective and reality approach and to connect the results with the near history of Turkey. The bringing of the aid into the agenda, the perception of the US, their vision and the approach of the Turkish side has been introduced in this article with

events and documents. An explication far away subjectivity has also been presented about the effects and results for Turkey in this article.

Turkish geography has a great value that could produce policy. Naturally, it is supposed that some powers beyond the borders of the country want to benefit from this geography. But it is not realistic to think that the defense policies followed so far have been based on only geography and the threats perceived from border countries. With the World War II, the USA took a big step towards Europe and tried to surround socialism which was an important block in front of the American imperialism. Military aids provided for Turkey with Truman doctrine and establishment of NATO served this understanding. USA made Turkey dependent by means of aids. As a result, risk analysis and threat evaluations implemented by Turkey were not based on genuine policies and developed under the influence of USA. Turkey having difficulty in producing genuine defense policies was not able to realize desired modernization and also defense industry based on national resources.

Kaynakça

Avcioğlu, Doğan. 1979. Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e", 4. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Aydın, Mustafa. 2004 "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 6. Baskı, c.1, s. 422-424, İletişim Yayınları, İstanbul.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 27.04.1944 tarihli belge, Dosya. 440106, Fon. 30.10.0.0, Yer. 268.805.11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 09.03.1949 tarih ve 3/8850 sayılı belge, Dosya. 54-74 Fon. 30.18.1.2, Yer. 118.103.11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 09.03.1949 tarihli belge, Fon. 030.10, Yer. 268.806.11.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17.4.1947 tarihli belge, Fon. 30.1.0.0, Yer. 12.70.5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 17.4.1947 tarihli belge, Fon. 30.1.0.0, Yer. 12.70.6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 15.01.1948 tarihli belge, Dosya. 030.01, Yer. 101.625.12.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi . 03.07.1957 tarihli belge. Dosya. E16, Fon. 30.1.0.0, Yer. 88.553.2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 12.07.1945 tarih ve 3/8850 sayılı belge, Dosya. 440115, Fon. 30.10.0.0, Yer. 268.805.20.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 02.07.1942 tarihli belge, Dosya. 440102, Fon. 30.10.0.0, Yer. 268.805.7.

Çağrı, Erhan. (2002). "1945-1960 ABD ve NATO ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 6. Baskı, c.1, s.525, İletişim Yayınları, İstanbul.

Çelebi, Serdar. 2006. "Johnson'un Mektubu ve İnönü'nün buna Cevabı.", O. Metin Öztürk Kişisel Web Sitesi, Sayı: 44, <http://www.habusulu.com/> Erişim Tarihi: 18.07.2006.

Edwards, Lee. (1989). "Congress and the Origins of the Cold War: The Truman Doctrine.", World Affairs; Sayı. 151, s.131-141.

<http://search.ebscohost.com.onelog.kku.edu.tr:90/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=5847204&lang=tr&site=ehost-live>, 17.09.2008.

Erim, Nihat. 1979. Dış Politika Sorunları, Yön, Sayı: 156; aktaran, Doğan Avcıoğlu. 1979. Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e", 4. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul. s.1598.

Gaddis, John Lewis. (1974) "Was The Truman Doctrine A Real Turning Point?", Foreign Affairs, S. 52, s. 386-402.

<http://search.ebscohost.com.onelog.kku.edu.tr:90/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=5802808&lang=tr&site=ehost-live> 17.09.2008.

Kirby, Dianne. (2000). "Divinely Sanctioned: The Anglo-American Cold War Alliance and the Defence of Western Civilization and Christianity, 1945-48", Journal of Contemporary History, Sayı. 35,

s. 385–412. SAGE Publications, London, Thousand Oaks, CA and New Delhi. <http://www.jstor.org/stable/261027>, 15.07.2009.

Malkoç, Eminatp. (2006). "Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Yardımlar", Yakın Dönem Araştırmaları, T.C. İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Dergisi, Sayı: 9, s. 89-127. İstanbul.

M. Emin Değer. (2004). Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke, Oltadaki Balık Türkiye, s. 153, Otopsi Yayınları, İstanbul.

Metin Aydoğan. Bitmeyen Oyun, Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler. İzmir, Umay Yayınları, 2004. s.135.

Mustafa Aydın. (2002). "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945" , Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, c. 1, 6. Baskı s. 411. İletişim Yayınları, İstanbul.

Satterthwaite, Joseph, C. (1972). "The Truman Doctrine: Turkey", Annals of the American Academy of Political and Social Science, America and the Middle East, Sayı. 40, s. 74-84, Sage Publications. <http://www.jstor.org/pss/1039114>, 15.07. 2009.

Soysal, İsmail. 2000. Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, (1920-1945), I. cilt, 3. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Sayı 38, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Tanyer, Turan. (1995). "Tophane-i Amireden, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na". MKEK Dergisi, Sayı: 99-100, 45. yıl özel sayısı, s. 57-80, Ankara.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, c.6. Top.1, s.552-556, VIII. Dönem, 79. Birleşim, 01.10.1947.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi , Cilt 20, s. 230. 6 Kasım 1985.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, c. 6. Top.1, s. 552-556, VIII. Dönem, 79. Birleşim, 1 Eylül 1947, 1 Eylül 1947 tarih ve 5123 Sayılı Ekonomik İşbirliği Anlaşmasına İlişkin Kanun, RG: 5 Eylül 1947, 6699.

Tellal, Erel. (2002). "1945-1960 ABD ve NATO ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne

Olgular, Belgeler, Yorumlar, 6. Baskı, c.1, s. 507, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tunçkanat, Haydar. 2006. İkili Anlaşmaların İçyüzü, Dördüncü Baskı, s. 220, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Wannall, Ray. "The red road to McCarthyism". Human Events, c. 52, Sayı. 14, Aralık 1996, s.5-7. <http://search.ebscohost.com. onelog.kku.edu.tr:90/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=9604142237&lang=tr&site=ehost-live> 25.07.2009

DÜNDEN BUGÜNE AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

Yazar: : Sertif DEMİR*

Öz

Soğuk Savaş döneminin diyalog ve işbirliği süreci olarak ortaya çıkan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), Helsinki Nihai Belgesi, Paris Şartı ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA) gibi önemli uluslararası belgelerin imzalanmasını sağlayarak Soğuk Savaş'ın bitirilmesine yardımcı olmuştur. 1990'larda Doğu Avrupa'da demokrasinin yerleştirilmesi ve kriz yönetimi konularında ağırlıklı olarak faaliyet gösteren AGİT, ABD'nin NATO'yu, Batı Avrupa ülkelerinin de AB'yi genişletme çabaları sonucu, politik olarak marjinalleşme sürecine girmiştir. AGİT'i Avrupa Güvenlik mimarisinde esas unsur yapmak isteyen ancak, bunu başaramayan Rusya Federasyonu (RF), NATO'nun Avrupa'daki rolünü azaltacak, ABD'yi bölgeden dışlayacak farklı güvenlik seçeneklerine yönelmiştir. Bu makalede AGİT'in tarihsel rolü ile günümüzde Avrupa Güvenlik mimarisindeki yeri, küresel güçlerin beklentileri bağlamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: : Güvenlik ve işbirliği, Helsinki Nihai Belgesi, Paris Şartı, Silahsızlanma.

A Historical Overview of the Organization of Security and Cooperation in Europe; from Past to Present

Abstract

The Conference for Security and Cooperation in Europe (CSCE), emerging as a dialog and cooperation process during the Cold War, helped to end it by facilitating the endorsement of some important international documents such as Helsinki Final Act, Paris Chart, and The Treaty on Conventional Forces in Europe Agreement (CFE). The OSCE, which was preoccupied with the democratization of Eastern Europe and the crisis management areas in the 1990's has become politically marginalized due to the enlargements of NATO and EU. Having failed to make OSCE a core element of European security architecture, Russia has initiated a new and different European security structure which aimed at decreasing NATO and USA's role in Europe. In this article, the historical role of OSCE, as well as its position in European security architecture will be analyzed in the context of Global Powers' expectations.

Key Words: Security and cooperation, Helsinki Final Act, Paris Chart, Disarmament.

* Dr. Kur. Alb., ISAF Kh., E-posta:serbernaf@hotmail.com

Giriş

Soğuk Savaş döneminde NATO ve Varşova Paktları arasında karşılıklı yıpratmaya dayalı gerilim politikalarının 1970'lerde değiştirilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Çünkü, sürekli gerilim politikaları silahlanma maliyetini artırmıştır. Bu politikalar ile karşıt bloğu yıkmanın mümkün olmadığı da görülmüştür. Batı içerisinde Doğu Bloğunu destekleyen ve sesleri yükselen bazı grupların teskin edilme ihtiyacı ise bir zorunluluk haline gelmiş, bu arada, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) de lehindeki politik askerî düzenini, Batı Dünyasına kabul ettirecek girişimlere gereksinimi ön plana çıkmıştır. Bu düşünceler doğrultusunda 1970'lerde "Yumuşama-Detant" politikası başlamıştır. Söz konusu politika, üzerinde uzlaşması kolay ve evrensel değerleri içeren insani, ekonomik ve hukuk alanlarında yoğunlaşmıştır. Her iki bloğun bu ilişkileri geliştirme niyetlerinin arkasında bazı özel düşünceleri de ağır basıyordu ve bunlar genelde yumuşama sürecinden istifade ederek birbirlerini daha da zayıflatmak amacını öngören düşüncelerdi.

Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı; (AGİT) uluslararası politika sahnesine, Soğuk Savaş döneminde ilk olarak Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) adı altında, askerî bloklar arasındaki anlaşmazlıkları diyalog yoluyla en aza indirmeyi amaçlayan, bir müzakere forumu ve konferanslar diplomasisi olarak ortaya çıkmıştır. 03 Temmuz 1973 tarihinde, Helsinki'de açılan ve 18 Eylül 1973'ten 21 Temmuz 1975'e kadar Cenevre'de çalışmalarını sürdüren Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı, Helsinki'de 01 Ağustos 1975 günü sonuçlandırılmıştır. 01 Ocak 1995 yılında bir teşkilata dönüşerek AGİT adını alan örgüt, aslında SSCB'nin etkinliği sonucunda doğmuştur. Söz konusu konferansın esas başarısı, Soğuk Savaş bitiren Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA)'nın imzalanmasını sağlayarak, Avrupa'yı konvansiyonel tehdit ortamından uzaklaştırması olmuştur. Kendine özgü kurumsal

yapısı olan söz konusu teşkilat, Avrupa güvenliği için, Batı ile eski Doğu Bloğu ülkelerini bir araya getiren yegane güvenlik kuruluşudur.

Bu makalede, AGİT'in güvenlik olgusu açısından kuruluşu ve tarihsel süreci, AKKA'daki rolü, büyük aktörlerle ilintisi ve günümüzde uluslararası güvenlik mimarisindeki konumunun irdelenerek geleceğe yönelik öngörülerin yapılması hedeflenmiştir.

2. Kuruluş ve Tarihsel Süreç:

Avrupa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan ve 1950'li yıllarda keskinleşen bölünmüşlük durumu ile iki paktlı politik askerî düzen; SSCB'yi, lehindeki politik askerî düzeni Batı Dünyasına kabul ettirecek girişimlere yönelmiştir. Bu kapsamda, 1954 yılında Batı Bloğuna yönelik güvenlik ve işbirliğine ilişkin ilk önerilerini açıklamıştır. Ancak; aynı dönemde II. Dünya Savaşı sonrası kendi güvenlik düzenini kurumsallaştırma çabasında olan Batı, bu önerilere sıcak bakmamıştır. 1960'ların ortalarına gelindiğinde SSCB, benzer görüşlerini yinelemiştir. Batı ise, SSCB'nin yeni önerilerine on yıl öncesine göre daha farklı bir perspektifle yaklaşmıştır. Çünkü sürekli bir gerginlik politikası ile SSCB'nin dağılmasının mümkün olmadığı görülmüştür. Bunun yerine, Doğu Bloğunun en hassas tarafları olan siyasal, hukuki, sosyal ve ekonomik konuların istismar edilerek, içten yıkılması düşünülmüştür. Batı içerisinde Doğu Bloğuna sempati ile yaklaşan grupların baskısının da yumuşama süreci ile azaltılması öngörülmüştür. SSCB ise, Doğu Avrupa'da bulunan kendisine bağımlı Romanya, Bulgaristan, Doğu Almanya gibi devletleri Batıya onaylatmak, Batı teknolojisine ulaşmak ve tıkanan ekonomisine soluk aldirmayı hedeflemiştir. Doğu Avrupa ülkeleri bağımsızlık, eşitlik ve geleceği tayin etme haklarının tanınmasını amaçlamışlar ancak, bunu açığa vuramamışlardı. Her iki blok arasında denge politikası uygulayan ve bazen bu politikalarında sıkışan bağlantısız ülkeler ise, taraflar arasında olabilecek bir yumuşama sürecini kendi çıkarları açısından daha uygun görüyorlardı. (Fendoğlu, 2001).

Ruslar, ayrıca, AGİK'i SSCB'nin Avrupalılaştırılması ve ABD'nin Avrupa üzerindeki etkisinin azaltılması olarak görmüşlerdir. SSCB, daha sonraları kendi aleyhine kullanılan insan hakları boyutunu, Varşova Paktı (VP)'na dayalı statükonun korunması ve meşruiyetinin sağlanması amacı ile kabul etmiştir. Batı ise, uzun vadeli değişim için SSCB ile aynı düzlemde bulunmuştur (Zellner, 2001, s.390).

Her iki bloğun işbirliği ve yumuşama sürecine ilişkin beklentileri farklı olsa da, SSCB'nin güvenlik ve işbirliği önerileri Batı tarafından olumlu karşılanmıştır. 1973'te Helsinki'de başlayan görüşmelerin sonucunda, Helsinki Nihai Senedinin 33 Avrupa ülkesi (Arnavutluk hariç tüm Avrupa), ABD ve Kanada tarafından 1 Ağustos 1975'te imzalanması ile AGİK süreci başlamıştır.

Helsinki Nihai Senedi ile II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşan sınırların ihlal edilmezliği kabul edilmiş ve bu sınırların meşruiyeti tanınmıştır. Siyasi/askerî, insani ve ekonomik/çevresel olmak üzere üç boyutu kapsayan Helsinki Nihai Senedinin en önemli yönü, devletlerarası ilişkilere rehberlik etmek üzere kabul edilen ve AGİK'in anayasasını oluşturan on temel ilkedir. Bu ilkeler ile, ikili bir yapı içerisinde oluşturulan siyasal düzlem, devletler tarafından meşru olarak kabul edilmiştir. AGİK süreci ile Batı, SSCB'nin çözülmesini kolaylaştıran önemli üç argüman olan sınırların değişmezliği, toprak bütünlüğüne saygı ve insan haklarına saygı konularının, Doğu Bloğu tarafından taahhüt altına alınmasını sağlamıştır. SSCB'nin Batı ile işbirliği arayışı ile Batı'nın SSCB'yi çözme arzusu bu dönemde kesişmiştir. Batı, bu çözülme sürecini özellikle "insan hakları" sihirli sözcükleriyle yapmıştır (Fendoğlu, 2001).

3. AGİT'in Organizasyon ve İşlevselliğinin Analizi:

AGİT yönetim mekanizmasında önceki, hâlihazır ve sonraki dönem başkanlarından oluşan bir "troika" mevcuttur. Genel Sekreter ve Sekreterlik Viyana'da bulunmaktadır. AGİT'te kararlar "oy birliği" (consensus) ile alınır. Kararların sadece "politik bağlayıcılığı" vardır, "hukuki bağlayıcılığı" yoktur. Karar verme süreci; Zirve, Bakanlar Konseyi ve Daimi Konsey olmak üzere üç seviyede gerçekleşmektedir. Ancak, 1992 Prag Bakanlar Konseyinde, "AGİT uygulamalarının açık, büyük ve düzeltilmemiş ihlali durumunda, ilgili devletin oyu

olmaksızın uygun karar" alınabileceği kabul edilmiştir. Buna "oy birliği eksi bir (consensus minus one)" prensibi denmektedir. Bu husus, ilk defa 1992'de, Yugoslavya'nın üyeliğinin askıya alınması ile sonuçlanan kararda kullanılmıştır. Bir diğer oy birliği istisnası "oy birliği eksi iki (consensus minus two)" kuralıdır. Bu kural henüz hiç kullanılmamıştır. Otuz yılı aşkın süredir varlığını sürdüren AGİT, üç aşamalı bir geçiş dönemi yaşamıştır.

Birinci Aşama: 1990 Yılına kadar Diyalog ve İşbirliği Süreci.

AGİT, Soğuk Savaş sürecinin yaratmış olduğu bir olgudur. 1975 Helsinki Nihai Senedinden 1990 Paris Şartına kadar olan bu dönem Doğu Batı ayırımı tarafından şekillenmiştir. Bu dönemde AGİK'in amacı; Doğu Batı arasındaki bölünmüşlük arasında köprü oluşturmak ve iş birliği vasıtası ile güvenliği kuvvetlendirmektir. Bu döneme damgasını vuran özellikler; gevşek konferans kültürü, politik diyalog için aşırı yoğunlaşma, güvenliğin politik askerî yönü ile insan güvenliği arasındaki yakın ilişki ile Varşova, NATO ve Bağlantısızlardan oluşan üçlü sistem üzerine yoğunlaşan çoklu diplomasıdır (Kemp, 2004, s.254). AGİK bu dönemde yumuşama sürecinin bir enstrümanı olmuş ve insan hakları savunucularına ilham kaynağı olan insani boyutuna yönelik Doğu Bloğuna yükümlülükler getirmiştir.

İkinci Aşama: Geçiş Süreci.

Soğuk Savaş sürecinin sona ermesi Avrupa güvenliğini kuvvetlendirmiş, ancak yeni tehditler de güvenlik için risk oluşturmuştur. Bu amaçla sivil toplumun güçlendirilmesi, etnik unsurlar arasındaki çatışmaların önlenmesi ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Avrupa'daki teşkilat ve oluşumlar bu risk unsurları ile mücadele edebilecek yeteneğe sahip değildi. Bu nedenle AGİK kendisini dönüştürmüş ve kurumlarını güçlendirerek Avrupa'daki yeni istikrar bozucu öğelerle mücadelesini sürdürmüştür. Ayrıca sorunlu bölgelerde çatışmaları önlemeye yönelik alan (field) görevleri başlatılmış ve politik diyalogun sürekliliği sağlanmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra AGİK, AGİT'e dönüştürülerek kurumsallaştırılmıştır.

Üçüncü Aşama: Bütünleşmeyi Kuvvetlendirme Süreci.

2000'li yılların ortalarından itibaren AGİT bütünleşmeyi güçlendirme safhasına girmiştir. Bu safhada (Kemp, 2004, s.255-256); AGİT AB'ye yeni üye olan ülkelerde (Litvanya, Estonya, Slovakya, Romanya ve Macaristan) faaliyetlerini azaltmış, buna karşın Orta Asya ve Kafkaslar bölgesinde artırmıştır. Güney Doğu Avrupa'da Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB) ve NATO ile yakın işbirliği sağlanmış, güvenliğin politik askerî kısmına daha fazla yönelinmiş; terörizme karşı mücadele çabalarına ortak olunmuş, ekonomik ve çevre, ayrımcılık ve kaçakçılık karşıtlığı ile hoşgörü ve medya özgürlüğü gibi konulara önem verilmiştir. Gürcistan ve Moldova gibi AGİT'in yeteneklerini test eden donmuş çatışmaların yumuşatılması ve Örgütün çağın gereklerine hazırlanması bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

AGİK, birinci aşamada güvenliğin güçlendirilmesi ve iki blok arasında yumuşamanın tesis edilmesi ile yoğunlaşırken, ikinci aşamada kriz yönetimi görevlerini icra ederek, Soğuk Savaş sonrası geçiş sürecinin sorunsuz yaşanmasında yardımcı olmuştur. Üçüncü aşamada ise AGİT, kendisini güvenlik ortamının gereklerine uydurma ve varlığını sürdürme çabası içerisine girmiştir. Ayrıca AGİT, diğer küresel örgütlerle görev ve sorumluluk sahası bakımından karşı karşıya kalmıştır.

4. AGİT'in Geleceğinin İşlevselliği

Karşılaşılan Riskler:

AGİK süreci başladığında, ağır silahlarla donatılmış iki bloğun oluşturduğu Soğuk Savaş ortamı vardı: Beklentiler, doğrular ve değerlendirmeler üye olunan pakta göre değişiyordu. Kuvvet yapısı ve konuşlanma belirli bir amaca yönelikti ve bunlar kapsam ve nitelik olarak çeşitlilik arz etmemekteydi. Çok sayıda kuvvet sınırlara konuşlandırılarak ani saldırının durdurulması öngörülmekteydi. Tehdit ve riskler homojen bir nitelikteydi ve çeşitlilik arz etmiyordu. Günümüzde ise tehditler çeşitlenmiş ve asimetrik nitelik kazanmıştır. Siyasal düzlem ikili yapıdan ziyade, birden fazla gücün etkinleşmeye başladığı çoklu yapıya dönüşmek üzeredir. İdeolojik ayrışmanın yerini, kısmen kültür ayrışımını da içeren radikal değerlerin etkin olduğu post modernizm ötesi çelişkiler almıştır.

Günümüzde ikili yapı içerisinde bir bloklaşma ve klasik kuvvetler taarruzuna dayalı bir tehdit ortamı mevcut değildir. Ancak Yeni Dünya Düzeni olgusu içerisinde, ABD'nin tek yanlı uluslararası düzeni şekillendirmesi ve NATO'nun yeni stratejik konsept çerçevesinde terör ve enerji güvenliği gibi amaçlarla alan dışı bölgelere müdahalesi, eski güç aktörlerinin yeni güvenlik yapılanmalarını kurmalarına neden olmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİO) ve Uluslararası Güvenlik Örgütü (UGÖ)'nün kuruluşları bu kapsamda değerlendirilmelidir. AGİT uzman, yetenek ve bütçe eksikliği nedeni ile yeni bir yapılanma içerisinde değildir. AGİT, ortaya çıkan yeni güvenlik olgularını yanıtlayabilecek kurumsal esneklik ve karar mekanizmasına da sahip değildir. Örneğin, AGİT 1999 İstanbul Zirvesinde kabul edilen Uyarlanmış AKKA'nın ülkeler tarafından onaylanmasını sağlayabilmiş değildir. AGİT'in uluslararası bir kuruluş olarak yaptırım gücü de oldukça sınırlıdır ve kurum içerisinde karar mekanizması da yavaştır. Güven artırıcı önlemler konusunda Viyana Belgesinde bir değişikliğin kabulü bile iki yıl sürmüştür. (Bailes, 2006, s.216)

AGİK'in kuruluş felsefesi Soğuk Savaş döneminde, Doğu-Batı arasında güven ortamının yaratılması üzerine olmuştur. Günümüzde Soğuk Savaş Dönemi gibi bir politik asker yapı olmamasına karşın, bazı gelişmeler AGİT'i önemli oranda etkilemektedir. Örneğin, RF; otokratik yönetim ve artan enerji fiyatlarının sağlamış olduğu ekonomik iyileşme neticesinde, tekrar önemsenmesi gereken bir güç olarak ortaya çıkmış ve Çin'den sonra, ABD ve müttefiklerini dengeleyebilecek bir küresel güç olmuştur.

NATO, Avrupa'da güvenliğin güçlendirilmesi dahil olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri için önemli bir araçtır. Bu yüzden NATO'nun varlığının sürmesi beklenmektedir. Ayrıca AB, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ile kendi üyelerine NATO benzeri güvenlik teşkilatı oluşturma gayretlerini sürdürmektedir. AGİT, son zamanlarda NATO ve AB gibi Avrupa güvenlik mimarisinde yer alan güçlü aktörlerle mücadelede yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, azalan rolü nedeni ile politik marjinalleşme sürecini yaşamaktadır. NATO'nun "sert güvenlik", AB'nin ise ekonomik ve sosyal niteliği içeren "yumuşak güvenlik" olgusu, ülkeleri bu örgütlere daha fazla yaklaştırmışken AGİT'e olan ilgiyi azaltmaktadır. Bütün bu sınırlamalar ve olumsuz gelişmelere

karşın, günümüz koşullarında AGİT'in etkinlik ve işlevselliğine yönelik atılabilecek adımlar vardır, bunların ne olduğu sonraki bölümde açıklanmaktadır.

AGİT'in İşlevselliğine Yönelik Adımlar:

AGİT'in işlevselliği, karşılaşılan riskleri giderebilecek yeni girişim ve atılımlarla geliştirilebilir. Ancak bu girişimlerin AGİT'in kurulmasında rol oynayan küresel güçlerle de işbirliği içinde olması gerekmektedir. Bu güçlerden bir tanesi de RF'dir. Rusya'nın AGİT'e yönelik yaklaşımı örgütün faaliyetlerini etkileyen önemli bir unsurdur. RF faktörü göz ardı edilerek, AGİT'in işlevselliğinin artırılmasının politik gerçeklere uygun olmayacağı değerlendirilmektedir. RF, AGİT'i, NATO'nun yeni stratejik ve askerî üstünlüğünü çevrelemeye yönelik bir faktör ve bir yumuşatıcı unsur olarak kullanmak istemektedir. Bu yüzden, zaman zaman örgüte yönelik değişiklik teklifleri getirmektedir. Bu teklifler genelde AGİT'in politik ve askerî alanda güçlendirilmesi üzerine olmaktadır. RF'nin AGİT'in yeniden yapılandırılması istekleri öznel olmasına karşın, örgütün böyle bir yapılandırma gereksinimi de vardır. Yeniden yapılanma; AGİT'in tarafsız ve bağlantısız devletler dahil tüm devletlere uygun, göreceli olarak esnek, daha düşük maliyetli ve daha az yükümlülük getirecek şekilde olmalıdır.

RF ve Batı Bloğu arasında, BM gibi küresel güvenlik kurumu vasıtası ile belirli ölçüde diyalog imkânı olmasına karşın, Avrupa güvenliği konularında AGİT halen diyalog ve işbirliğini sağlayabilme özelliği açısından eşsiz bir konuma sahiptir. Bunlar dikkate alındığında, AGİT'in RF ile NATO, ABD ve Kuzey Amerika arasındaki güvenlik, silahsızlanma ve güven artırıcı önlemler konusunda merkezi örgüt olma özelliğinin devam ettirilmesi, bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

AGİT; askerî yığınaklanma ve silahların kontrolünün yanı sıra, güven artırıcı önlemler gibi sert ve yumuşak güvenlik olgularına müdahil olmaktadır (Bailes, 1999, s.218). Yüklendiği bu görevleri daha uygun şartlarda yerine getirmek amacı ile 1994 yılında "Code of Conduct-Davranış İlkeleri" rehberi kabul edilmiştir. Avrupa'da konvansiyonel bir taarruzun önlenmesine yönelik bu adımlar, ülkeler arasında şeffaflığın artmasına ve karşılıklı güven ve işbirliğinin kuvvetlendirilmesine yardımcı olmaktadır. AGİT, bu yöndeki

faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamakla, kendi devamlılığını da korumuş olacaktır.

AGİT'in ülke içerisindeki çatışmalarda ve kriz yönetimi faaliyetlerinde başarılı olduğu gözlemlenmektedir. Bu tür çatışmalarda NATO veya AB'nin doğrudan müdahalesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararını gerektirmesine rağmen, böyle bir kararın çıkması bazen mümkün olmayabilmektedir (1999 Kosova örneğinde olduğu gibi). Böyle durumlarda AGİT zorlayıcı olmayan tedbirleri içeren müdahaleci yaklaşımı ile daha kolay bir şekilde uluslararası meşruiyet elde edebilmektedir. AGİK, Azeri-Ermeni çatışması, Moldova'daki Transdinyester olayları ile Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorununa bu şekilde müdahil olmuştur. Ancak AGİT herhangi bir askerî kriz yönetimini kendi komutasında yönetmemiştir. Kriz yönetiminin bir parçası olan ulusal azınlıklar konusunda da, diğer güvenlik kuruluşlarının meşruiyet gerekçesi ile müdahalesinin zorlaşması, AGİT'in yumuşak güvenlik ögesi olarak müdahalesini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, NATO'nun çatışma önleme, arabuluculuk ve demokratikleşme konularında sınırlamaları bulunmaktadır. AGİT, diğer güvenlik kurumlarına göre daha üstün olduğu bu avantajı sürdürmelidir.

AGİT'in tekrar güvenilir bir kurum olarak ortaya çıkması için, kriz yönetiminde ve çatışmaların çözümünde etkin bir kurum olduğunu göstermesi gerekir. Bunun için önceliklerin tespiti ve iş bölümünde diğer küresel aktörlerle koordineli bir çalışma içinde olmalıdır. Ayrıca, örgütün etkinlik ve verimliliğin artırılması için yeterli bir kaynak devamlılığına sahip olması sağlanmalıdır (Stoudmann, 2005, s.198-203).

AGİT üyeliği, AB ve NATO'nun tersine, seçimden ziyade tarihsel mirasa dayanmaktadır. Doğal olarak, devletlerin AGİT'ten beklentileri farklı olmaktadır. Bazı devletler, Örgütün faaliyetlerinin kendi çıkarlarını yansıtmadığını hissetmektedir. Bazıları da, Örgütün kendi çıkar alanları dışında yatırım yapmasını isteksiz karşılamaktadır. Bu tür baskılara rağmen, AGİT sürekli dönüşümünü gerçekleştirmeye devam etmektedir. Bunun için devletlerin karşılaştığı eski ve yeni risklere karşı, sürekli şeffaflık içerisinde dönüşüm sürecini yürütmelidir.

AGİT'in Güvenlik Strateji belgesinde (OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century, 2003), yeni uluslararası güvenlik sorunları olarak, terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, kaçakçılık, küçük ve hafif silahlar (Small Arms and Light Weapon-SALW) ve mayın kontrolü, sivil acil taşıma, sınır yönetimi ve yurt güvenliği sayılmıştır. NATO ve AB gibi kuruluşların bazı tehditler ile mücadele isteği, AGİT'in bazen insan kaçakçılığı gibi daha naif konulara müdahil olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca devlet dışı aktörler (DDA)'in küresel etkiler dolayısı ile günümüzde güvenlik olgusunun birer ögesi olabilmesi de, AGİT'in görev sahasını daha da daraltmaktadır. Bu nedenle AGİT, DDA'in isteksiz olduğu atık mühimmat, istenmeyen ve ele geçirilen küçük hafif silahların ve kara mayınlarının imhası konularında aktif olma çabasını sürdürmelidir.

Genel Sekreter ve üçlü başkanlık ofisinden oluşan yönetim sistemi, AGİT'in etkinliğinin artırılması açısından yeniden sorgulanmalıdır. Genel Sekreterin yetkinliğinin artırılması AGİT'e olumlu katkılar sağlayacaktır. Ayrıca AGİT Parlamentosu halen işlevsiz bir durum arz etmektedir. AGİT Parlamentosu, Başkanlık Ofisi ve Genel Sekreterlik arasında güçlü bir ağ sistemi kurulmalıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde AGİT'in sorunu teknik veya kurumsal değil politik niteliklidir. Devletlerin çıkarlarının bileşkesi doğrultusunda işlevselliği belirlenen AGİT'in geleceği, yine devletlerin bu güvenlik kurumundan beklentilerine göre belirlenecektir. AGİT, tüm bu kısıtlamalara karşın yapısal reformlar yapmak ve diğer güvenlik oluşumlarının girmekte duraksadığı alanlara yoğunlaşmak sureti ile kendi geleceğini belirleyebilecektir.

5. RF-AGİT İlişkileri ve RF'nin Yeni Avrupa Güvenliğine İlişkin Önerilerinin AGİT kapsamında Değerlendirilmesi:

AGİT'in, SSCB'nin devamı olan RF ile ilişkiler ağını irdelemeden geleceğine yönelik anlamlı sonuçlar çıkarmak mümkün değildir. SSCB'nin dağılmasından sonra AGİK'e; Sovyet meşruiyeti ve 'uluslararası sosyalist sistemin' mirasından kurtulmasını sağlamaya yönelik bir rol verilmek istenmiştir (Gheballi, 2005, s.375). Çünkü çekim merkezi durumunda olan AB ve NATO'ya karşı AGİK, RF'nin yasal yer ve rolünün olduğu tek Avrupa Güvenlik örgütü olarak kalmıştır.

NATO'nun 1999 yılındaki Kosova müdahalesine kadar Yeltsin yönetimi, AGİT içerisinde yapıcı ve ılımlı bir politika benimsemişti. Rusya'nın çıkarlarını doğrudan ilgilendiren çoğu durumda bile bu ılımlı politikasından vazgeçmemişti. Ancak RF'in çıkarlarını doğrudan ilgilendiren Transdinyester, Güney Osetya ve Yukarı Karabağ gibi dondurulmuş sorunlarda, Sovyet tarzı tutumunu sürdürmüş ve bu gün Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlıklarının ilanında en büyük pay sahibi olmuştur.

NATO'nun doğuya doğru genişlemesinden sonra Moskova, AGİT tabanlı bir Avrupa güvenlik sistemini, NATO'nun artan etkinliğini sınırlamanın bir ögesi olarak görmüştür. Rusya bu kapsamda üyelerine güvenlik garantileri veren ve yasal olarak bağlayıcı olan bir şartın AGİT içerisinde kabul edilmesini talep etmiştir. Moskova'nın bu önerisi, 1995-97 döneminde AGİT içerisinde tartışılmasına karşın, olumlu bir sonuca ulaşılammıştır. 1999 İstanbul Zirvesinde, kanat bölgelerinde tavan sınırlamalarını Rusya lehine genişleten Uyarlanmış AKKA kabul edilmiş, özellikle Kafkaslar bölgesinde RF'nin daha fazla kuvvet konuşlandırmasına imkân sağlanmıştır. Ayrıca Uyarlanmış AKKA ile NATO, Baltık kanadında NATO etkisinin sınırlandırılmasını da kabul etmiştir (Ghebali, 2005, s.378). Sonuçta RF'nin AGİT'i güçlendirici önerilerinin reddedilmesinin karşılığında Batı ve NATO, Moskova'nın diğer alanlardaki önerilerini kabul etmiş ve insan hakları ihlallerini görmemezlikten gelmiştir. Rusya bu dönemde kendisine, 'politika yapıcı' değil, 'politika uygulayıcısı' rolü verilmesini talep etmiştir (Zellner, 2005, s.390).

RF'nin AGİT'e olan eleştirel yaklaşımı dört ana konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar açıkça tanımlanmış kurumsal oyun kurallarının eksikliği, çifte standart yaklaşım, üçlü güvenlik siteminin dengesiz gelişimi; ve Avrupa güvenlik mimarisinde AGİT'in marjinalleşmesi olarak sayılmıştır (Ghebali, 2004, s.379). Rusya, AGİT faaliyetlerinin pragmatik bazda ve gerçek siyasi kontrol olmadan yapıldığını, nedeninin merkez sekreterliğin güçsüz olmasından kaynaklandığını, bunun da Batı tarafından 'esneklik ve pragmatizm' kisvesi altında AGİT'i istediği şekilde yönlendirilmesine sebep olduğunu ileri sürmüştür. Çifte standart yaklaşım kapsamında, RF, AGİT'in alan görevlerinin eski Doğu Bloğu üyelerinde yoğunlaştığını, AGİT'in bir

organizasyon olarak bir grup devletin (Batı) diğerleri üzerinde tek taraflı yükümlülükler getiren ve ders veren yaklaşımının, devletlerin egemen eşitliği ilkesinin açıkça ihlali olarak görmektedir. RF'in diğer bir rahatsızlığı ise, AGİT bünyesinde yürütülen insani boyut faaliyetinin, politik-askerî boyut ile ekonomik ve çevresel boyut (EÇB) aleyhine genişlemesine ilişkin olmuştur. AKKA rejiminin doğrudan AGİT taahhütleri içerisine dâhil edilmemesi ve AGİT'in sadece anlaşma gereklerinin izlenmesi ile yetinmesinin örgütün askerî niteliğini zayıflatmasına, AGİT bağlamında etkinlikle yürütülebilecek tek alan olan insani boyutun genişlemesi ile, eski Doğu Bloğu üyeleri ve RF'nin, siyasi açıdan eleştirilmesine imkân yarattığı ileri sürülmüştür. Son olarak Rusya, AGİT'in rolünün, NATO ve AB'nin bir "hizmetçi kadını" rolüne, dönüştüğünü ve marjinalleştiğini ileri sürerek, AGİT'in en üstte olduğu yeni ve uluslararası bağlayıcılığı olan bir Avrupa Güvenlik mimarisini talep etmektedir (Ghebalı, s.380).

RF'nin bu eleştirilerini gidermek amacı ile Yıllık Güvenlik Gözden Geçirme Toplantıları ihdas edilmiştir. Ancak, RF'nin eleştirileri doğrultusunda yapılan diğer bazı kurumsal değişiklikler (barışı koruma, uzun vadeli görevler ve seçim sistemi gibi), Moskova'nın beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştır. Bunun nedeni, RF'nin Çeçenistan'daki insan hakları ihlallerini sürdürmesi, Gürcistan ve Moldova'daki ayrılıkçı grupları desteklemesi, dondurulmuş krizleri kendi menfaatine göre çözme amacı ve bölgeyi istikrarsızlaşma yolundaki girişimleridir. Batı ülkelerinin, RF'nin isteklerini karşılamaması üzerine RF, 1999 yılından itibaren AGİT zirvelerinin yapılmasını engellemeye başlamıştır. Çünkü her toplantı, RF'nin Kafkaslar ve Doğu Avrupa'daki AGİT kuralları ile uyumlu olmayan uygulamaları ile Uyarlanmış AKKA'daki yükümlülüklerini yerine getirmemesi eleştirilerine vesile olmaktadır. Yaklaşık on yıldır AGİT zirve toplantıları bu yüzden yapılamamaktadır.

Günümüzde Putin ve Medvedev Avrupa Güvenliğine ilişkin çeşitli önerilerini uluslararası konferanslarda ifade ettikleri gözlemlenmektedir. Amaçları Avrupa güvenliğinde daha fazla söz sahibi olmak ve yeni bir Avrupa güvenlik oluşumunun gerekli olduğu konusunda Batı liderlerini ve kamuoyunu etkilemek olduğu değerlendirilmektedir.

6. AKKA'nın AGİT Kapsamında Değerlendirilmesi:

Soğuk Savaş döneminde iki blok arasında yaşanan silahlanma yarışı, nükleer alanda “dehşet dengesine” dönüştükten sonra, Gorbaçov iktidarı ile birlikte silahsızlanma sürecine çevrilmiştir. Bu silahsızlanma süreci nükleer silahları kapsamakla birlikte asıl olarak konvansiyonel silahlarda yaşanmıştır. Rusya'nın konvansiyonel silahlarda aşırı bir üstünlük sağlama çabası, ağır bedellerin sonucunda ortaya çıkmış bir konsepttir. Savunmaya dayalı konsept yüzünden II. Dünya Savaşını kendi topraklarında kabul eden SSCB, savaş süresince ağır insan kaybı ile aşırı maddi ve manevi zararlara uğramıştır. Bu durumun yinelenmemesi için, II. Dünya Savaşı sonrası harp doktrini, çok üstün kuvvetlerle düşman topraklarında savaşı esas alan konseptte dayandırılmıştı. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin konvansiyonel silahlardaki aşırı üstünlüğü bu konsept üzerine inşa edilmişti (Markowitz, 1990, s.49).

NATO tarafından 1969'larda başlayan konvansiyonel silahlardaki indirime gitme önerileri, SSCB tarafından nükleer silahlardaki indirim önerileri ile karşılanıyordu. Ancak 1980'lerin sonuna doğru SSCB ekonomisinin duraklaması, askerî bütçenin diğer kalemlerin önüne geçerek ekonomik gerilemeye neden olması, Sovyet savaş teknolojisinin Batının gerisinde olması, Batının Yıldız Savaşları Projesi ve Stealth savaş uçakları gibi ileri teknoloji gerektiren projelerle SSCB'ni zorlaması gibi nedenler görüşmelerin başlamasında önemli etken olmuştur. Ayrıca Afganistan işgalinin Rusya'nın yenilgisi ile sonuçlanması da, Batı ile işbirliğini geliştirmesi gerekliliğini hızlandırmıştır (Markowitz, 1990, s.50-52). Bunun yanı sıra, konvansiyonel bir savaşın nükleer bir savaş kadar zayıf verdirici olduğu görüşü de böyle bir anlaşmanın zorunluluğunu yaygınlaştırmıştır. Yirmi günlük bir konvansiyonel savaşın yaklaşık beş günlük bir nükleer savaş kadar zayıf verebileceği ileri sürülmüştür (Dunay, 2004, s.264-265).

1990 yılında imzalanan Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tarihte görülen en kapsamlı silahsızlanma anlaşması olmuş ve Avrupa güvenliğine üç önemli katkı sağlamıştır. Birincisi; beş askerî teçhizat (tank, top, zırhlı muharebe aracı, savaş uçağı, savaş helikopteri) alanında her ülke için sayısal tavanlar getirerek bir ülkenin başka

devlet(ler)e yönelik kısa sürede bir konvansiyonel saldırı imkânını azaltmıştır. İkinci önemli katkı ise, anlaşmaya taraf devletlerin belirlenmiş tavan kotalarının üstündeki askerî teçhizatın çok sıkı düzenlenmiş “azaltma- reduction” kuralları çerçevesinde çoğunlukla imhasını gerektirmiştir. Böylece Anlaşma, kotaya tabi silahların başka yerde kullanılmasını veya başka ülkeye satılmasını yasaklamıştır. Anlaşmayla güvenliğe sağlanan üçüncü katkı ise, ülkelerin silahlı kuvvetleri hakkında bilgi değişimin yapılmasını zorunlu hale getirerek Avrupa’da askerî şeffaflığı artırması olmuştur (Falkenrath, 1995, s.120-122). Sonuçta, bu anlaşma ile, her iki blok için şeffaflık, denetim ve güvene dayalı bir silahsızlanma ortamının yaratılması hedeflenmiştir (Falkenrath, 1995, s.125-129).

Rusya tarafından, AKKA’nın, 1854 Kırım savaşının ardından imzalanan anlaşmadan sonra ayrımcı ve aşağılayıcı maddeleri içeren ve Rusya’ya empoze edilen ikinci anlaşma olduğu belirtilmiştir (Areshev, 2007, s.18). Anlaşmanın amacının SSCB’nin üstün olduğu konvansiyonel askerî teçhizat alanında NATO’nun endişelerini gidermek olmasına karşın, deniz kuvvetleri, stratejik hava kuvvetlerini ve hatta nükleer silahların AKKA’ya dahil edilmemesinin, Anlaşmanın NATO’nun ana katılımcı durumundaki ABD’nin savunma ve taarruz yeteneklerini kısıtlayamamasına RF tarafından ileri sürülmüştür (Areshev, 2007, s.19). RF taleplerini dikkate alan Batı, Soğuk Savaş koşullarına uygun olarak düzenlenen 1990 Anlaşmasını gözden geçirerek, 1999 İstanbul Zirvesinde Uyarlanmış AKKA’yı kabul etmiştir. Uyarlanmış AKKA’nın imzalanması ile, daha önceki beş coğrafi bölge, iki alt düzey ve 28 bölgesel düzeye ayrıştırılan iki blok (bölgesel) zemindeki sınırlamalar, her devlet için ulusal ve bölgesel düzey sınırlamalarına dönüştürülmüştür. Türkiye ve Norveç kanat sınırlamalarının kaldırılmasına karşı çıkmasına rağmen, fayda maliyet analizi sonucu, kanat sınırlamalarının RF talepleri doğrultusunda değiştirilmesi anlaşmanın tümü ile ortadan kalkma riskine tercih edilmiştir. Böylece RF’nin askerî faaliyetlerinin gözlenebildiği askerî kanalın açık bulundurulması, yerinde denetim sistemi ile bilgi edinme ve RF’nin belirlenen silah tavanlarına uyup uymadığının denetlenmesi hedeflenmiştir (Dunay, 2004, s.269-70).

Uyarlanmış anlaşmada kabul edilen bir madde, Uyarlanmış AKKA sorununu ağırlaştırıp günümüze kadar taşımıştır. Anlaşma ile Sınırlandırılmış Teçhizat (AST-Treaty Limited Equipment-TLE)ın, başka bir taraf devletin topraklarında, ancak, uluslararası hukuka uyumlu, ev sahibi taraf devletin kesin onayı ve BMGK'nin ilgili kararlarına uygun olması durumunda bulundurulabileceğini hükme bağlamıştır (Uyarlanmış AKKA Md. 2). Anlaşmanın tamamlayıcı bir unsuru olan bu madde henüz uygulanamamıştır. Batı, söz konusu madde ile bağlantılı olarak RF'nin Moldova ve Gürcistan'daki kuvvetlerini çekene kadar anlaşmanın onay sürecini durdurmuştur. RF silahsızlanma uzmanları da, anlaşma metninde Gürcistan ve Moldova'daki kuvvetlerini çekmesine ilişkin bir maddenin olmadığını, bunun Batının zorlama yorumu sonucunda yaratılan bir problem olduğunu ileri sürmüşlerdir (Areshev, 2007, s.15).

AKKA Antlaşması, NATO genişleme sürecinde de bir faktör olmuştur. NATO'ya yeni katılan devletlerin AKKA dengesini bozmasının RF aleyhine bir durum yaratabileceği dikkate alınarak, yeni üyelerin silah ve asker sayısının artırılmayacağı konusunda Moskova'ya güvence verilmiştir. Ancak Baltık Cumhuriyetlerinin NATO üyeliği ardından Uyarlanmış AKKA'ya dahil olmaması ve bu devletlerin NATO kuvvetlerine ev sahipliği yapması, RF'i kızdırmıştır. ABD'nin daha sonra Bulgaristan ve Romanya'da üs kurmaları RF tarafından Uyarlanmış AKKA'nın ihlali olarak algılanmıştır.

Ancak Rusya; anlaşmaya yönelik eleştirilerini sürdürmesine karşın, 2002 yılından itibaren kanat bölgesi sayısal sınırlamalarına uymaktadır. Gürcistan'da konuşlu silah, teçhizat ve birliklerini 2008 yılına kadar çekmesi konusunda Gürcistan ile anlaşma imzalamıştır. Fakat Gürcistan'da konuşlandırılan Gudauta üssünün boşaltılması ve teslimi konusundaki anlaşmazlık devam ederken 2008 Ağustos ayında yaşanan kısa süreli çatışma, AKKA'yı güney Kafkaslarda tamamen işlevsiz hale getirmiştir. RF, Moldova'da konuşlu AKKA kapsamındaki silah ve teçhizatını çekmiştir. Ancak, ikili anlaşma ile Moldova'dan çekmesi gereken 1.500 kişilik kuvveti ve 20.000 ton mühimmatı; Moldova'nın hazırladığı anlaşmayı imzalamayarak ve çeşitli bahaneler öne sürerek, Transdinyester bölgesinde bulundurmaya devam etmektedir.

Rusya, Batı ve NATO'nun AKKA'yı kendi üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaya başladığını iddia etmektedir. 2006 yılının başından itibaren RF, NATO ve Batı ülkelerine anlaşmanın onaylanması için uyarılarda bulunmaya başlamıştı. Bunun için 1 Ekim 2006'da, 2007 yılı sonuna kadar NATO ülkelerinden Uyarlanmış AKKA'nın onaylanmasına yönelik iyi niyet beyanının yapılması istenmiş ancak bu talep Batı tarafından reddedilmiştir. Şubat 2007'deki Münih Güvenlik konferansında Putin; AKKA'nın tehlikeli bir aşamada olduğunu, NATO ülkeleri Uyarlanmış AKKA'yı onaylayana kadar, Rusya Anlaşma yükümlülüklerine uyulması konusunda moratoryum ilan edebileceğini belirtmiştir (Münih Konferansı, 2007). Bu kapsamda Anlaşmayı saklayan ülkeler olan İngiltere ve Hollanda'dan 12-15 Haziran 2007 tarihlerinde Viyana'da acil toplantı yapılmasını talep etmiş ve anlaşmaya ilişkin yol haritasını içeren önerilerinin kabulünü istemiştir (Areshev, 2007, s.19). Bunlar, Baltık ülkelerinin anlaşmaya dahil edilmesi, NATO ülkelerinin çift yönlü gelişmeden kaynaklanan artan AST miktarının azaltılması, RF'ye yönelik kanat sınırlamalarının kaldırılması, 01 Temmuz 2008'e kadar NATO ülkeleri tarafından Uyarlanmış AKKA'nın onaylanması, yeni üyelerin anlaşmaya taraf olunmasına yönelik düzenlemeler ile anlaşmanın modernize edilmesi olarak sayılmıştır. RF, anlaşmanın SSCB ile NATO arasında eşit güvenlik ilkesi üzerinde yapıldığının, yeni anlaşmanın da RF'yi dikkate alan "eşit güvenlik" ilkesi üzerinde yapılmasını (Areshev, 2007, s.18) istemiştir.

12-15 Haziran 2007 tarihlerindeki Viyana toplantısında, NATO üyeleri RF'nin isteklerini kabul etmemiş ve toplantı sonuç almadan dağılmıştır. RF, 14 Temmuz 2007'de Uyarlanmış AKKA'yı askıya aldıklarını açıklamış ve anlaşma gereği 150 gün sonra 12 Aralık 2007'de bu karar yürürlüğe girmiştir.

RF'nin Uyarlanmış AKKA'dan çekilmesine gerekçeler olarak; Anlaşmada RF'nin Gürcistan ve Moldova'dan kuvvetlerini çekmesine ilişkin bir madde olmamasına rağmen Batının onay için bunu gerekçe göstermesi, NATO'nun genişlemesi ve yeni üye Polonya ve Çek Cumhuriyetinde ABD'nin küresel füze savunma sistemini yerleştirmek istemesi, Baltık Cumhuriyetlerinin Anlaşma'ya dahil edilmemesi, bu ülkelere NATO'nun askerî yetenek konuşlandırılması, Slovenya'nın

NATO üyesi olmasına karşın Anlaşmaya dahil edilmemesi; Bulgaristan ve Romanya'nın kanat ülkesi olarak uyması gereken yükümlülüklerini dikkate almadan NATO üyeliğine alınması ifade edilmiştir. Ayrıca, yeni üyelerle NATO'nun silah kotasının anlaşma ile belirlenen miktarların bazen dört katına ulaşması (örneğin tankta 2220, ZMA'da 3330, topda 2200 kadar fazla miktara sahip olmuştur), Anlaşma ruhuna aykırı olarak, ABD'nin Kafkaslar ve Hazar Havzasında Rusya aleyhine askerî yetenek konuşlandırması ve bunları güçlendirmesi (Gürcistan'a asker konuşlandırması ve birliklerini eğitmesi, Romanya ve Bulgaristan'a üs kurması ve asker konuşlandırması) sayılabilir (Areshev, 2007, s.15-18).

RF'nin AKKA'yı askıya almasını müteakip meydana gelen gelişmeler ise şöyledi:

- NATO Yüksek Seviyeli Görev Grubu (High Level Task Force-HLTF)'nin 12 Aralık 2007 tarihinde icra edilen toplantısı sonrasında, RF'nin AKKA'dan kaynaklanan yükümlülüklerini askıya almasına karşı "ilk tepki, izleme ve reaksiyon gösterme" şeklinde üç aşamalı bir hareket tarzı belirlenmiştir. İlk tepki olarak NATO adına "Taraf Devletlerin hepsinin endişelerini giderecek bir çözüm bulunabileceği, NATO ülkelerinin Anlaşma kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmeye devam edeceği ve RF tarafından yaratılan hayal kırıklığı" hususlarını vurgulayan bir bildiri yayımlanmıştır. Hâlihazırda "izleme" aşaması devam etmektedir.

- Ancak gelinen noktada RF, kanat sınırlamalarının tek taraflı kaldırılması, NATO Ülkeleri için ortak silah tavanı belirlenmesi ve Batı Bloğunun "Andlaşma ile Sınırlanmış Silah ve Araç (ASSA)" tavanlarında indirim yapılması gibi Uyarlanmış AKKA'da belirtilen esasların da ötesinde taleplerde bulunmaktadır.

- HLTF'de İttifak Ülkelerince alınan karar gereği; Türkiye, AKKA konusunda yaşanan sorunun çözüme kavuşturulması maksadıyla, ABD ile RF arasında "Paralel Eylem Planı" çerçevesinde devam eden görüşmeleri desteklemektedir.

- 2008 Rusya-Gürcistan çatışmasından sonra ABD/NATO ile Rusya arasındaki AKKA rejimine ilişkin görüşmeler kesilmiş, Aralık 2008'den itibaren yeniden başlamıştır. RF ile görüşmeden önce Batı

Bloğunun kendi içerisinde ortak tutum belirlenmesi konusunda ise zorluklar yaşanmaktadır.

AKKA rejimine tabi ülkeler arasında Almanya destekli ve bağılayıcılığı olmayan gayri resmi görüşmeler 2009 yılında iki kez icra edilmiştir. Bu görüşmelerde RF bilinen tutumunu sürdürmüş ve müttefikler arasında ayrıştırma sağlama çabası içerisinde olmuştur. AKKA rejiminin kanat sınırlamalarını kaldıran bir yeni rejimin tesisi hedefinde çalışmalarını sürdürmektedir.

AKKA Rejiminin Sona Ermesinin Doğuracağı Muhtemel Sonuçlar:

AKKA rejimi Avrupa güvenliğinin temel taşı olarak tasarlanmıştır. Bu güvenlik perspektifi şeffaflık, denetim ve doğrulama ilkeleri üzerinde inşa edilmiştir. Böylece büyük güçlerin ani bir konvansiyonel taarruz gücünün sınırlandırılarak karşılıklı güvene dayalı uluslararası dengenin yaratılması öngörülmüştür. Yaklaşık yirmi yıllık bir uygulama sürecinden sonra Anlaşma, Avrupa'da güvenlik ve istikrarın tesisinde önemli bir pay sahibi olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaşın iki bloklu denge sisteminde SSCB'nin konvansiyonel üstünlüğünü sona erdirirken, silahlanma yarışını azaltmıştır. Batı Bloğunun silahlanma harcamalarının önemli oranda düşmesine, ülkelerin silahlı kuvvetlerini azaltmalarına ve ulusal kaynaklarını verimli alanlara yatırım yapmasına olanak sağlamıştır. AKKA rejimi Soğuk Savaşın bitirilmesinin bir sembolü olarak, NATO ile AB'nin genişlemesine ve görev alanlarının genişlemesine de katkıda bulunmuştur. AKKA rejimi ile Türk Silahlı Kuvvetlerinde de önemli indirimler gerçekleştirilmiş, ayrıca diğer Batı müttefiklerinin AKKA kotalarının fazlası olan modern teçizat ve silahları hibe yolu ile tedarik edilerek Ordunun modernleşmesine katkıda bulunulmuştur. Türkiye açısından diğer önemli bir nokta ise, tarihte ilk defa Rusya ile kara sınırları olmayan bir döneme girilmiş ve Rusya'nın doğrudan kara taarruzuna maruz kalma riski ortadan kalkmıştır.

AKKA Rejiminin tamamen kaldırılmasının, yukarıda belirtilen yararların ortadan kalkmasına, Avrupa'da şeffaflık, denetim ve doğrulama sistemine dayalı güven ortamının bozulmasına, silahlanma yarışının tekrar başlamasına veya bloklaşma riskinin tekrar oluşmasına

neden olacağı açıktır. Ayrıca böyle bir gelişme ile mevcut Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Mekanizmalarının da gelişmelerden etkilenmesi, ülkelerin ikili ilişkilerinin büyük güçler tarafından baskı altına alınması ve ülkelerin küresel güçlerin güdümünde hareket etmeye zorlanması; enerji kaynakları ve hatlarının güvenliğinin daha fazla önem kazanması; tarafların silahlı kuvvetleri hakkında istihbarat elde etme imkanlarının zorlaşması, RF'nin İstanbul Yükümlülüklerinden kurtulması ve söz konusu bölgelerde etkinliğini artıracak girişimlerde bulunması mümkündür.

Ancak çok uzun yıllar süren mücadeleler sonucunda ulaşılan güvenlik ve istikrar ortamının tek bir gerekçeye dayalı olarak ortadan kaldırılmasının mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir. Küreselleşme sürecinde karşılıklı bağımlılığın çok arttığı bir dönemde ülkelerin, ekonomiye olumsuz etkileri dolayısı ile gerginlik politikalarını sürdürmesi zor gözükmektedir. Ayrıca, günümüzün küresel güçlerinin, radikalizm tabanlı her türlü terör ile kitle imha silahlarının yayılmasına karşı ortak işbirliğinin gerekliliği konusunda hem fikir oldukları bir dönemde, tekrar silahlanma yarışını sürdürmeleri kendi emperyal çıkarları açısından ussal gözükmemektedir. RF'nin son hamleleri; komünist rejimin sonuna doğru ve SSCB'nin en zayıf döneminde kabul etmek zorunda kaldığı ve kendisi aleyhine çok fazla öğeleri içerdiğine inandığı AKKA Rejiminin yeni küresel rolüne uygun olarak düzenlemek istemesinden kaynaklanmaktadır.

RF'nin bu güne kadar izlediği politikalardan, yasal bağlayıcılığı olan ve daha esnek silahsızlanma sistemini de içeren yeni bir güvenlik teşkilatlanmasını arzuladığı görülmektedir. Böyle bir durumda Türkiye, NATO, RF, AB ve bölge ülkelerine karşı izlediği denge politikasını gözden geçirmek zorunda kalabilecek ve ortaya konulacak silahsızlanma rejimine uygun olarak modernizasyon projelerini tekrar değerlendirme zorunluluğu duyabilecektir.

Böyle bir durumda RF'nin özellikle Gürcistan ve Moldova'daki mevcut birliklerini çekme yükümlülüğü ortadan kalkabilecek, gerektiğinde bunları takviye edebilecek ve Kafkaslarda askerî varlığı ile Türkiye açısından bütün askerî politik kararlarda dikkate alınmak zorunda kalabilecektir. Türkiye'nin dahil olduğu enerji hatlarının güvenliğinin sağlanması daha fazla önem kazanacaktır. Karadeniz'de

tesis edilmiş olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Karadeniz Gücü (BLACKSEAFOR), Karadeniz Uyum Harekâtı (KUH) ve Karadeniz Güven ve Güven Artırıcı Önlemler (KGGGAÖ) gibi oluşumların geleceği ortaya çıkan yeni güç dengesine göre belirsizliğe düşebilecektir. ABD'nin Romanya ve Bulgaristan'da birlik konuşlandırma ve hatta Karadeniz'de bulunma istekleri başlayacak ve Montrö Anlaşması çerçevesinde sorunlar yaşanmasına yol açabilecektir. AKKA Alan Dışı Bölgesinin Türkiye'ye sağladığı esneklik ortadan kalkabilecek ve özellikle Yunanistan ile Türkiye arasında sabitlenen kuvvet dengesi mümkün olmayabilecektir.

7. Sonuç:

Avrupa'da II. Dünya Savaşından sonra başlayan iki bloğa dayalı keskin bölünmüşlük durumu, 1970'lerde ortaya çıkan politik askerî gereklilik sonucu yumuşama politikası ile yer değiştirmiştir. AGİK süreci ile Batı, SSCB'nin çözülmesini kolaylaştıran önemli üç argüman olan sınırların değişmezliği, toprak bütünlüğü ve insan haklarına saygı konusunun, Doğu Bloğu tarafından taahhüt altına alınmasını sağlamıştır. Böylece Batı, SSCB aleyhinde uluslararası alanda kolaylıkla istismar edeceği önemli kozlara sahip olmuştur. SSCB'nin egemenliğindeki statükonun muhafazasını sağlamak amacı ile Batı ile işbirliği arayışı, Batı'nın bu ülkeyi çözme çabası bu dönemde kesişmiştir.

Soğuk Savaş süresince iki blok arasında işbirliği ve diyalog ortamı yaratan AGİK, bu aşamada güvenliğin kuvvetlendirilmesi işlevini görmüştür. Özellikle konvansiyonel kuvvetlerde büyük oranda indirimi gerçekleştiren AKKA'nın imzalanması ile AGİK, Soğuk Savaş'ın bitirilmesine yardımcı olmuştur. 1995'ten sonra kurumlaşarak AGİT adını alan söz konusu örgüt, halen diyalog ve işbirliğini sağlayabilme özelliğini sürdürmekte, RF ile NATO ve ABD arasındaki güvenlik, silahsızlanma, güven artırıcı önlemler konusunda merkezi örgüt olma özelliğini devam ettirmektedir.

AGİT'in Avrupa güvenlik mimarisindeki yeri NATO, ABD, AB ve RF'nin yaklaşımlarına göre belirlenmektedir. Soğuk Savaş sürecinde her iki bloğun birbirine yaklaşma arzusu, AGİK'e Avrupa güvenlik mimarisinde özel bir anlam yüklemiştir. Ancak, Soğuk Savaş'ı takiben NATO gibi üyelerine güvenlik garantisi vermemesi ve AB gibi de

ekonomik ve siyasi avantaj sağlamaması yüzünden, zaman içerisinde AGİT'in Avrupa güvenliğindeki önemi azalmıştır. Ayrıca, eski Doğu Bloğu ülkelerinin AGİT ile değil, NATO ve AB ile kaynaşma çabaları, AGİT'in güvenlik mimarisindeki yerini daha da zayıflatmıştır. AGİT, NATO ve AB gibi Avrupa güvenlik mimarisinde güçlü aktörlerle mücadeledeki yetersizliğinden dolayı, "politik marjinalleşme" sürecine girmiştir. Bunu önlemek amacı ile AGİT de görev alanını; insan hakları, çevre ve ekonomi, çatışmaların kontrolü, kriz yönetimi, demokrasinin yerleştirilmesi, küçük silahların kontrolü ve silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü gibi yumuşak güvenlik olguları ile genişletmektedir.

Moskova, yeni küresel güç rolüne uygun bir Avrupa güvenlik mimarisinin teşkilini istemekte ve bunu son iki yıldır dillendirmektedir. AGİT'in kendisinin arzuladığı bir rol üstlenememesi Moskova'nın bu isteklerini kuvvetlendirmesine neden olmuştur. Bunu ne kadar arzuladığını, kanat sınırlamalarını ileri sürerek AKKA'yı askıya alması ile göstermiştir. Rusya, yeni Avrupa güvenlik mimarisi için yasal bağlayıcılığı olan bir kuruluşun Avrupa güvenliğinin esası olmasını talep etmektedir. Rusya'nın yeni güvenlik tasarımında AGİT'in yeni rolünü açıkça tanımlamadığı, ancak sürekli olarak Doğu Bloğu ülkeleri ve Rusya'yı insan hakları ve demokrasi konularında eleştiren AGİT'i en azından bu eski günkü yapısı ile istemediği açıktır. Ancak RF'nin AGİT dışında kullanabileceği bir uluslararası güvenlik kuruluşu bulunmadığından, yeni güvenlik oluşumunu AGİT temelinde gerçekleştirmek zorunda olacağı açıktır.

NATO'nun Avrupa'daki rolünü azaltacak, ABD'yi dışlayacak ve RF'yi güçlendirecek bir güvenlik oluşumu Türkiye'nin çıkarlarına uyumlu olmayacağından, Moskova'nın bu tür önerilerine ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Ancak AGİT'in fonksiyonel etkinliğini artıracak girişimlere destek verilerek AGİT'den "akıllı güç-yumuşak güç" ögesi olarak faydalanılmaya devam edilmesi Türkiye'nin yararına olacaktır.

AGİT, NATO ve AB gibi genişleyerek, uluslararası düzenlemelerle getirdiği sınırlamalarla devletlere sorumluluk getirirken, güvenlik sektörü reformu gibi alanlarda ise şeffaflık talep ederek devletlerin özgürlük alanını daraltmaktadır. Bu da Türk Silahlı Kuvvetlerini etkileyebilecek niteliktedir.

Yaşanan olumsuz gelişmelere karşın, AGİT'in "politik marjinalleşme"den Avrupa Güvenlik mimarisinde önemsenen bir teşkilata yönelik dönüşümünü gerçekleştirme arzusu sürmektedir. AGİT halen RF ve Batı arasında Avrupa güvenliğine ilişkin diyalog ve işbirliği sürecinin sürdürüldüğü önemli bir mekanizma özelliğini korumaktadır. Ancak söz konusu kurumun geleceği sadece kendi öngörüsü ve kararına göre değil, Batı'nın bu örgüte vereceği gerçek politik değer ile, RF'nin meşru olarak kabul edildiği tek Avrupa güvenlik teşkilatının devamına olan isteğine bağlıdır.

Summary

The political partition that divided Europe into two blocs following WWII was replaced by a period of "détente policy," which emerged in 1970s. The CSCE, which appeared to be a process of dialog and cooperation during the Cold War Era, helped to put an end the era through enabling the endorsement of several documents. With its peculiar institutional characteristics, the organization is the only one that attempted to bring the two blocs together.

The CSCE, for example, ensured that the Eastern Bloc stick with territorial integrity and human rights, the three arguments that helped with the collapse of the former USSR. Thus, Europe achieved invaluable advantages in the international arena that it would be able to exploit easily.

After becoming institutionalized in 1995, the organization was renamed as OSCE still retains its original purpose of establishing platforms for negotiation and dialog and maintains its central role as regards security, disarmament and confidence-building efforts among RF, NATO and the U.S.A.

The role of the OSCE in European security is determined in relation with the attitudes of NATO, U.S.A., EU and RF. However, its significance has tended to diminish due to the facts that it did not ensure its members of an absolute security, as did NATO after the Cold War, and that it presented no economic or political advantage much like the EU.

The OSCE has become “politically marginalized” due to its inefficiency in keeping up with NATO and EU in their efforts in building security in Europe. Therefore, the organization is trying to include in its agenda subjects like human rights, environment and economy, conflict management, crisis management, democratizing, small arms control and democratic control of armed forces so as to expand its scope and prevent itself from marginalization.

The RF wishes to have new European security architecture suitable to its emerging role in global sphere. As it has no other international agency that it can use, Russia desires to have the new security structure to be based on OSCE.

These endeavors should be watched closely and handled attentively for a resolution that diminishes the role of NATO and excludes the U.S., whereby adding to the strength of Russia, would be in conflict with Turkey’s interests. Nevertheless, the OSCE, as “smart power – soft power” with enhanced functional capabilities would be rather beneficial to Turkey.

Kaynakça

Areshev Andrei; “ CFE: An Archaic Treaty and New Reality”, International Affairs, 2007, s.12-27.

Arı, Tayyar; Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa yy., İstanbul, 2004.

Bailes, Alyson J. K.; “NATO’s European Pillar: The European Security and Defense Identity”, Defense 3. Analysis Vol. 15, No. 3, s. 305–322, 1999.

Bailes, Alyson J.K.; “The Politico-Military Dimension of OSCE”, Helsinki Monitor 2006 no. 3, s. 214-226.

Brichambaut, Marc Perrin de; “The OSCE and the 21st Century, Helsinki Monitor: Security and Human Rights 2007 no. 3, s.180-192.

Canbolat, İbrahim S.; Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslar Üstü Bir Sistemle Ortaklık, Alfa, İstanbul, 2006.

Çakmak, Haydar; Avrupa Güvenliği, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003,

Çayhan, B. Esra; “Avrupa Güvenliği ve Savunma Politikası ve Türkiye”, Akdeniz Üniversitesi, İİBF Dergisi, Sayı: 3, 2002.

Çomak Hasret; “Türkiye, NATO, AGSK, AOGSP”, <http://stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html>, 13 Eyl 09.

Çomak, Hasret; “Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye”, TASAM, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1360>, 13 Eyl 09.

Dedeoğlu, Beril; Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yenyüzyıl yayınları, İstanbul, Mayıs 2008.

Dunay, Pal, “ On the (Continuing Residual) Relevance of the CFE Regime”, Helsinki Monitor 2004 No. 4, s. 263-279.

Falkenrath, Richard A.; “The CFE Flank Dispute, Waiting in the Wings”, International Security, Vol. 19, No. 4 (Spring 1995), s.118-144.

Fendoğlu, H. Tahsin; “Güvenlik Boyutu Bağlamında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, http://www.egm.gov.tr/egitim/dergi/eskisayi/36/web/anayasa_hukuku_insan_haklari/doc_dr_h_tahsin_fendoolu.htm 26 Ağustos 09.

Freire, Maria Raquel; “The OSCE’s Post-September 11 Agenda and Central Asia”, Global Society, Vol. 19, No. 2, April, 2005, s. 189-209.

Ghebali, Victor-Yves, “Growing Pains at the OSCE: The Rise and Fall of Russia’s Pan-European Expectations”, Cambridge Review of International Affairs, Volume 18, Number 3, October 2005, s. 375-388.

Ghebali, Victor-Yves; “The OSCE Long-Term Missions: A Creative Tool Under Challenge, Helsinki Monitor 2004, No. 3, s. 202-219.

Habegger, Beat; “Democratic Control of the OSCE: The Role of the Parliamentary Assembly”, Helsinki Monitor 2006 no. 2, s.133-143.

Herpen, Marcel H.Van, “Medvedev’s Proposal for a Pan-European Security Pact; Its Six Hidden Objectives and How the West Should Respond”, 2009, Ciceron Foundation, www.cicerofoundation.org/.../Marcel_H_Van_Herpen_Medvedevs_Proposal_for_a_Pan-European_Security_Pact.pdf, 13 Eylül 09.

Kemp, Walter; "The OSCE: Entering a Third Phase in Its Third Decade", Helsinki Monitor 2004 no. 4, s. 254-267.

Lo, Bobo; "Medvedev and the New European Security Architecture", www.cer.org.uk/pdf/pbrief_medvedev_july09, 13 Eyl 09.

Markowitz David M.; "Conventional Arms Control Negotiations for Today's Europe", Military & Technology, Harvard International Review, Spring 90, s.49-53.

Oliva, Fabio; "Between Contribution and Disengagement: Post-Conflict Elections and the OSCE Role in the Normalization of Armed Groups and Militarized Political Parties in Bosnia and Herzegovina, Tajikistan, and Kosovo, Helsinki Monitor: Security and Human Rights 2007 no. 3, s.193-207.

Pamela Jawad; "Conflict Resolution through Democracy Promotion? The Role of the OSCE in Georgia" Democratization, Vol.15, No.3, June 2008, pp.611-629.

Spitzer, Hartwig; "The Open Skies Treaty: Entering Full Implementation At a Low Key", Helsinki Monitor 2006 no. 1, s.83-91.

Stoudmann, Gerard; "The OSCE: Still Relevant to the New Global Security Environment?" Helsinki Monitor 2005 no. 3, s. 198-203.

Zellner, Wolfgang; "Russia and the OSCE: From High Hopes to Disillusionment", Cambridge Review of International Affairs, Volume 18, Number 3, October, 2005, s.389-402.

Elektronik Kaynaklar

Medvedev'in konuşması için bkz. <http://natomission.ru/en/society/article/society/artnews/21/13> Eyl.09.

<http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?sprache=en&id=179,11> Eylül 09.

OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century, December 03

Mandate of the Advisory and Monitoring Group: PC.DEC/185 of 18 September 1997.

DÜNDEN BUGÜNE AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

Mandate of the Assistance Group: PC.DEC/35 of 11 April 1995.

23-24 Haziran AGİT 2009 Yıllık Güvenlik gözden Geçirme Konferansı Lavrov'un Konuşma metni için bkz. <http://www.osce.org/item/38325.html>, 13 Eyl 09.

<http://www.osce.org/about/13510.html>, 13 Eylül 09.

<http://www.turksam.org/tr/a1713.html>, 13 Eyl 09.

PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yazar : Cenk SEVİM*

Öz

İspatlanmış petrol rezervlerinin %90'undan büyük bir bölümü Hubbert eğrisi zirvesine ulaşmış durumdadır. Global petrol talebinin yılda ortalama %2 oranında arttığı dikkate alındığında 2030 yılında günlük petrol tüketimi 105 milyon varil seviyelerine ulaşacaktır. Dünya enerji tüketim yoğunluğunun en yüksek olduğu bölgeler ABD, AB Ülkeleri, Çin, Hindistan'dır ve bu dört bölge dünyadaki en büyük enerji pazarlarını oluşturmaktadır.

Bu dört bölgenin enerji tüketim yoğunlukları dikkate alındığında, petrolün ve türevi olan doğal gazın enerji güvenliği ve dolaylı olarak ülke güvenlikleri açısından önemi büyüktür. Petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşması ile söz konusu ülkeler olası fiyat-arz şoklarından korunmak için enerji tedarik bölgelerini çeşitlendirmek için yoğun çaba içindedirler.

Petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmasıyla bu dört bölgenin enerji güvenliği alanında alacakları önlemler ve izleyecekleri politikalar global arenada yeni mücadeleleri başlatacak, enerji politikalarını şekillendirecek ve geleceğe yön verecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Arz Güvenliği, Enerji Politikaları, Petrolün Zirve Noktası, Büyük Enerji Pazarları

Effects of Oil Reserves Peak Point on Big Energy Markets (USA, EU, China, India) For Energy Security

Abstract

More than 90% of proven oil reserves have reached to peak point according to Hubbert curve. Global oil demand increases 2% per year and if this trend continues, daily global oil consumption will reach to 105 million barrel by 2030. The USA, EU, China, India have the highest energy consumption levels in the world and these four regions are called the biggest energy markets of the world.

If we consider energy consumption level of these four regions, significance of oil and natural gas could be understood easily for energy security. These countries are in constant effort to diversify energy supply sources to protect themselves from price-supply shocks as oil prices peak.

* Dr., Enerji Teknolojileri Uzmanı, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Üyesi,
E-posta: cenksevim@hotmail.com

PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

With oil reserves reaching their peak points, the measures taken by these four nations as regards energy security and the policies they will follow will trigger new struggles in the region and contribute to the policies made, whereby shaping the future.

Key Words: Energy Supply Security, Energy Policy, Peak Point of Oil, Big Energy Market

1. Giriş

Petrol ve doğal gaz tükenir özellikteki hidrokarbon kaynaklarıdır. Bugün ispatlanmış kullanılabilir petrol rezervleri 1189 milyar varil ve doğal gaz rezervleri 2,7 trilyon m³'tür. Mevcut global tüketim trendleri dikkate alındığında, petrol rezervlerinin ömrü 41 yıl, doğal gaz rezervlerinin ömrü 67 yıl olarak öngörülmektedir. Dünya petrol rezervlerinin %62'lik bölümü Orta Doğu bölgesinde ve doğal gaz rezervlerinin %72'lik bölümü Orta Doğu bölgesinde ve Rusya'dadır (Pamir, 2005, s.67).

Global petrol talebi yılda ortalama %2 artmaktadır. Mevcut endüstriyel eğilimler dikkate alındığında 2030 yılı itibariyle günlük petrol ihtiyacının 105 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Bu talebin büyük bir bölümü Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri, Çin ve Hindistan'dan gelecektir (Stern, 2007, s.275 ve World Energy Outlook 2009).

Yakın bir gelecekte petrol çıkarılması/işlenmesi maliyeti yüksek bir işlem haline gelecektir. Petrol kaynaklarının tükenmesi ve bunun sonucu olarak fiyatların artmasıyla, günümüzde en fazla petrol tüketen ülkeler olan ABD, AB ile çok yüksek sanayileşme hızına sahip Çin ve Hindistan arasında tükenen petrol rezervleri konusunda çok ciddi bir yarış başlayacaktır. Bunun yanı sıra endüstrileşmiş ülkeler arasında kendi petrol ihtiyacını karşılayabilecek tek ülke olan Rusya'da farklı bir kulvarda bu yarışın içine dahil olacaktır.

Petrol rezervlerinin hızla tükenmekte ve global rezervlerde tepe noktasına ulaşılmış durumdadır. Ancak petrole olan talepte gün geçtikçe artmaktadır bu nedenle önümüzdeki 50 yıl süresince petrol enerji güvenliği alanındaki önemini korumaya devam edecektir. Tükenen petrol rezervlerine karşı önlem alabilmek için başta AB ülkeleri

ve ABD olmak üzere bölgesel kaynak çeşitlendirme konusunda önemli yatırımlar yapmakta ve enerji politikalarında yeni stratejiler geliştirmektedirler.

Enerji güvenliği alanındaki global hamlelerin daha iyi anlaşılabilmesi için petrol tüketen ülkeler arasında ilk sıralarda yer alan ABD, AB ve Çin'in ayrıca dünyadaki en hızlı gelişen ekonomilerin başında gelen Hindistan'ın petrol arz-talep dengelerinin ve gelecek projeksiyonlarının mercek altına alınmasında fayda vardır.

Bu çalışmada önce enerji güvenliği ile ilgili kavramsal bilgiler açıklanacak, daha sonra petrol rezervlerinin tepe noktası ve son bölümde ise ABD, AB, Çin ve Hindistan'ın mevcut enerji paradigmalarına ve petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmasıyla enerji alanında izleyecekleri olası yol haritaları üzerinde durulacaktır.

2. Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği kavramı, enerji üretim, iletim ve dağıtım sistemlerinin alt yapısına yönelik olası terörist saldırılarından, yatırım eksikliklerinin doğuracağı kesintilere, kasırgaların doğuracağı engellerden ambargolara, grevlerden lokavtlara, iç savaştan işgale kadar birçok olasılığın birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir kavramdır. Bu nedenle enerji politikaları ve arz güvenliği gibi konularda yapılan değerlendirmelerde enerji kaynaklarının coğrafi dağılımlarından, maliyetlerine, taşıma yollarından talep artış eğilimlerine, büyük tüketicilerin ithalat bağımlılıklarından bu kaynakları temin edebilmek için geliştirilen askerî doktrinlere kadar birçok konunun birlikte ele alınabilmesi gerekmektedir (Pamir, 2007, s.55).

1973 yılında yaşanan petrol krizi, ilk kez enerji kaynakları konusunda bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. 1980'li yılların ortalarında petrol fiyatları düşmüş ancak, petrol krizi sonucu gündeme gelen enerji güvenliği kavramı kalıcı olmuş ve enerji arzının çeşitlendirilmesi, enerji politikalarının vazgeçilmez öğelerinden biri haline gelmiştir (Uğurlu, 2009, s.108).

Petrol rezervleri tükeniştir doğru ilerlerken, enerji güvenliği yalnız belli bir yerde üretimin olması ya da rezervin saptanmasını değil,

bunların zamanında, ucuza, yeterli düzeyde sisteme entegre edilip taşınabilmesi ve bunun sürekliliğinin sağlanmasını da kapsar. Bu noktada enerji kaynaklarında yaşanan fiyat artışlarının arz güvenliğini önemli ölçüde etkilemesi beklenmektedir. Diğer yandan enerji kaynağının sürekliliğinin sağlanmasında başta petrol olmak üzere rekabet artarken, petrol üretimindeki zirve noktasının fiyatların çok arttığı bir dönemi başlatacağı kuşkusuzdur (Uğurlu, 2009, s.115). Olası fiyat şoklarından daha az etkilenmek için sanayileşmiş ülkeler stratejik rezervlerinin düzeyini yükseltmekte ve kaynak sağlanan bölgeler arasındaki çeşitliliği artırmaya çalışmaktadırlar.

Petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmasıyla, büyüyen ekonomiler ile artan enerji ihtiyacının tamamen petrol ile karşılanamayacağı geri dönülmez şekilde anlaşılacaktır. Zirve yılından sonra enerji ihtiyacı artan her ülke giderek azalan üretimden aldığı payı en azından korumak isteyecektir. Böyle bir kırılma noktasından sonra, ülkeler için enerji kaynaklarının paylaşımı, enerji arz güvenliğinden daha büyük bir problem haline gelecektir. Bu noktadan sonra dünya enerji tüketiminin büyük bir bölümünü gerçekleştiren ABD, AB ve geleceğin ekonomik devi olarak değerlendirilen Çin arasındaki stratejik enerji mücadelesi şiddetlenecektir (Kızılkaya ve Engin, 2006, 197-204).

3. Petrol Rezervlerinde Tepe Noktası

1900'de dünyada yıllık 150 milyon varil petrol üretilirken, 2000'de bu rakam 28 milyar varile ve 2006 yılında ise 31 milyar varile yükselmiştir. Ancak 2006 yılında 9 milyar varil civarında yeni petrol kaynağı bulunabilmiştir. Petrol üreten ülkelerin pek çoğunda yıllık petrol üretim miktarları tepe noktasına ulaşmış durumdadır. Gelecekteki üretim eğilimlerini öngörebilmek için rezerv/üretim ilişkisi kullanılmaktadır. 1956'da M.King Hubbert, petrol üretiminin yapısını dikkate alarak, yeni rezerv keşiflerinin tepe noktası ile üretimin tepe noktası arasında geçen zamanın öngörülebilir olduğu kuramını öne sürmüştür. Bu kurama göre ABD'deki rezerv keşiflerinin hemen hemen 1930 yılında tepe noktasına ulaştığı belirtilmiş olup, ülkedeki petrol üretiminin 1970'te tepe noktasına ulaşacağı tahmin edilmiş ve öngörü tam olarak gerçekleşmiştir (Brown, 2008, s.29). Ayrıca aynı kurama göre global kömür ve doğal gaz kaynaklarının geleceği konusunda

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

oluşturulan projeksiyon da tam olarak gerçekleşmiştir. Geçmişe dönük olarak yapılan kömürün Hubbert eğrisi analizine göre zirveye 1910 yılında ulaşılmıştır ve petrol savaşı bundan sadece 4 yıl sonra başlamıştır. Petrol rezervleri için Hubbert eğrisi zirvesine 2010 yılında ulaşılacaktır. Doğal gaz alanında rekabetin başlangıç tarihi petrolün Hubbert eğrisinden 10 yıl önce başlamıştır (Ediger, 2000; Ediger 2006a; Ediger 2006b).

The Energy Watch Group ve BP'nin 2007 yılında yayınladığı araştırmalarda Dünya'daki mevcut toplam petrol rezervi için belirtilen rakamlar 850-1250 milyar varil arasında değişmektedir. Yıllık tüketimin 25 milyar olduğu kabul edildiğinde mevcut rezervlerin 34-50 yıl içinde tükeneceği öngörülebilir. Ayrıca yıllık tüketim değerindeki artışlar da dikkate alındığında bu süre daha da azalacaktır. Petrol rezervlerinin tükenmeye başladığını gösteren bir diğer veri de, yeni keşfedilen yatakların ve toplam rezerve olan petrol katkılarının sürekli azalmasıdır. Yaklaşık 40 yıl önce, her yıl bulunan petrol yataklarının toplam rezerve olan ortalama katkısı 55 milyar varil/yıl olurken, bu değerler 2004-2005 yıllarında 12 milyar varile düşmüştür. Ayrıca teknik verilerde global petrol rezervlerinin tükendiğini göstermektedir. Petrol üreten ülkelerdeki petrol yataklarının yıllık üretim kapasiteleri, kuyular tam kapasite ile çalıştığında dahi, düşmeye başlamıştır. Bir petrol kuyusundaki mevcut basınç miktarı, o kuyudan üretilen petrol miktarını etkilemektedir. Buna göre bir petrol yatağında sondaj kuyu sayısı arttıkça üretim miktarı önce artmaktadır fakat belli bir süre sonra üretim miktarı düşmeye başlamaktadır ve bu eğilime göre her bir petrol yatağına ait çan eğrileri oluşturulabilmektedir. Günümüzde petrol üreten pek çok ülkenin sahip olduğu petrol rezervlerine ait çan eğrilerinde düşüş başlamıştır (tablo 1).

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

Tablo 1 Petrol Üreten Ülkelerin Rezervlerinin Tepe Noktasına Ulaştığı/Ulaşacağı Yıllar (Aydal, 2008, s.39)

Ülke	Yıl	Ülke	Yıl
Japonya	1932	Suriye	1996
Almanya	1966	Yeni Zelanda	1997
Libya	1970	Hindistan	1997
ABD	1970	İngiltere	1999
Venezüella	1970	Norveç	2000
İran	1974	Umman	2000
Nijerya	1979	Avustralya	2004
Tobago	1981	Meksika	2003
Mısır	1987	Kuveyt	2013
Rusya	1987	Suudi Arabistan	2014
Fransa	1988	Irak	2018
Endonezya	1991		

Yukarıda ifade edilen üretim ve rezerv ilişkisine ait bilgilere ek olarak petrol kaynaklarının %95'nin de keşfedilmiş olduğu ve petrol tüketim değerinin hızla attığı ve mevcut arzın bunu karşılamakta zorlandığı dikkate alındığında petrol çağının sonunun oldukça yakın olduğu öngörüsünde rahatlıkla bulunulabilir. Sonuç olarak petrol rezervleri tükenmektedir. 1900'lerin başından günümüze kadar ulusal/uluslararası politikalar ve fiyatlar petrol üretim eğilimlerini etkiledi ancak artık azalan rezervlerle birlikte üretim eğilimlerinin sadece ve sadece jeolojinin belirleyeceği bir döneme girmiş bulunmaktayız (Sevim, 2009, s.99).

Dünyanın en son yeni büyük petrol rezervi keşfi 1964 yılında İran'da yapılmıştır ve İran'daki petrolün tepe noktasına 1974 yılında ulaşılmış durumdadır. 1964'den bugüne pek çok yeni petrol sahası keşfedilmiştir ancak bu sahalar oldukça küçük rezerv içermektedir (Stern, 2007, s.275).

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

Petrol üretiminde zirveye ulaşılmış olması ucuz petrol zamanın sonuna gelindiğinin ve bu durumun dünya ekonomileri üzerindeki baskıyı artıracığı anlamına gelmektedir. Söz konusu zirve etkisinin petrol fiyatları üzerinde OPEC tarafından yapılan fiyat dalgalanmalarından daha baskın şekilde özellikle gelişmiş ülkeleri etkileyeceği kuşkusuzdur.

4. Büyük Enerji Pazarları

Dünya’da enerji tüketim yoğunluğunun en yüksek olduğu bölgeler ABD ve AB ülkeleridir. Ayrıca son 10 yıl içinde dünyada en hızlı gelişen ve enerji arzı gün geçtikçe artan ülkelerin başında Çin ve Hindistan gelmektedir. Söz konusu dört ülke gerek enerji arzındaki artış ve gerekse ekonomik gelişmişlik açısından dünyadaki büyük enerji pazarlarını oluşturmaktadır.

Petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşması ve bundan dolayı petrol ve doğal gaz fiyatlarında yaşanılacak şoklar bu ülkelerin ekonomilerini ve ülke güvenlikleri için izledikleri politikaları büyük ölçekte etkileyecektir. Bu sebeple bu ülkeler yakın gelecekte global enerji pazarlarında yaşanması olası piyasa şoklarından en az oranda etkilenmek için kullandıkları enerji kaynaklarını ve bu kaynakları tedarik ettikleri bölgeleri çeşitlendirme yoluna gitmektedirler.

a. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD enerji tüketiminde petrol %40’lık ve doğal gaz %25’lik paya sahiptir ayrıca dünyadaki ham petrol tüketiminin %25’i ABD’de gerçekleşmektedir ve dünyanın en büyük petrol tüketicisi konumundadır. ABD’nin kendi toprakları üzerinde dünyadaki petrol rezervlerinin %2,2’si bulunmaktadır. ABD 2003 yılında günlük 20 milyon varil petrol harcamıştır ve bunun 12,5 milyon varili ithal edilmiştir. ABD Enerji Bakanlığı’nın geleceğe yönelik tahminlerine göre, hali hazırda ABD’nin %60 olan petrol bağımlılığının önümüzdeki yıllarda da süreceği tahmin edilmektedir (Pamir, 2007, s.60). ABD’nin doğal gaz alanındaki ithalat bağımlılığı petrole göre daha azdır.

ABD’nin kendi toprakları üzerinde yeni petrol rezervi arayışları devam etmektedir. 2013 yılına kadar Alaska petrol rezervlerini devreye

almayı planlamaktadır. Söz konusu Alaska bölgesinde yaklaşık 10,4 milyar varillik rezerv bulunmaktadır. Mevcut endüstriyel eğilim dikkate alındığında ABD'nin o dönemki günlük petrol tüketiminin 20-25 milyon varil arasında olacağı öngörüldüğünde, Alaska bölgesinde işletmeye alınması planlanan rezervlerin ABD'nin 1-1,5 yıllık petrol ihtiyacına karşılık gelmektedir (Stern, 2007, s.277).

Petrol rezervlerinin sınırlı olması ve petrol kullanımından kaynaklı emisyonların doğaya geri dönüşümsüz zararlar vermesinden dolayı biyoyakıtlar enerji politikalarının önemli bir argümanı haline gelmiştir. Petrol tüketiminin büyük bir bölümü ulaşım sektöründe gerçekleşmektedir bu nedenle ABD'de ulaşım sektöründe petrolün payını düşürmek için yapılan çalışmaların başında biyoetanol uygulamaları gelmektedir. ABD'de gıda fiyatları üzerindeki olumsuz etkilerine rağmen petrolde ülke dışı bağımlılığı kısmen azaltabilmek ve kaynak çeşitliği yaratabilmek adına biyoetanol uygulamaları da büyük bir hızla devam etmektedir. ABD son 2 yıldır biyoetanol üretimini önemli ölçüde artırarak Brezilya'nın önüne geçmiştir. Brezilyanın ürettiği biyoetanolün de %65'ni ithal etmiştir. ABD'de halen yürürlükteki enerji kanunu gereği petrol ürünleri dağıtıcısı şirketlerin satış yaptıkları petrol ürünlerine 2012 yılında toplam 22 milyon ton biyoyakıt harmanları gerekmektedir. 2017 yılında bu rakamın 105 milyon ton olması öngörülmektedir. Biyoyakıt uygulamaların dışında ABD'de ulaşım kaynaklı petrol tüketimini düşürebilmek için benzin-elektrik, benzin-hidrojen ve elektrik-hidrojen gibi farklı hibrid sistemler üzerine çalışmalar yapılmakta ve 2015 yılına kadar söz konusu taşıt teknolojilerinin yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

b. Avrupa Birliği (AB)

AB ülkeleri yüksek enerji tüketim yoğunluğu olan bir bölgededir. Ancak söz konusu ülkelerde mevcut enerji tüketim düzeyleri ile karşılaştırıldığında enerji kaynaklarının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Toplam enerji tüketiminin yarısını ithal olarak karşılayan AB dünya enerji tüketiminde ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. AB ülkeleri bünyesinde kesinleşmiş toplam 750 milyon ton petrol rezervi bulunmaktadır. AB petrol tüketiminin sadece %9,9'u kendi kaynakları ile karşılanmaktadır ve enerji tüketiminin önümüzdeki

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

20 yıl içinde iki katına çıkacağını buna paralel olarak da bu oranın 2030 yıllarına doğru %4,4 olacağı öngörülmektedir.

Yaklaşık olarak %37'lik payla AB enerji tüketiminde ilk sırada yer alan petrolün %56'sı ulaşım sektöründe, %23'ü endüstride, %15'i petrokimya sektöründe, %6'sı ise elektrik üretimi ve ısıtmada kullanılmaktadır. AB petrolünün %20'ni üretebilirken kalanını AB dışından ithal ederek karşılamaktadır. Sırasıyla ithal ettiği ülkeler şöyledir; Rusya (%27), Orta Doğu (%19), Norveç (%16), Kuzey Afrika (%12) ve diğer bölgeler (%5) (Yorkan, 2009, s.29).

AB'nin son dönemlerde uygulamaya başladığı enerji politikaları dahilinde Orta Doğu petrollerinin öneminin arttığı görülmektedir. Bunun en önemli sebebi Rusya ve Norveç'e olan bağımlılığını azaltmak istemesidir. Fakat Ortadoğu bölgesinde devam eden siyasi istikrarsızlık nedeniyle bu bölgede uygulayacağı enerji politikasında çeşitli değişikliklerin olması söz konusudur. AB, Ortadoğu'da geliştireceği yeni işbirlikleri ve yeni müttefikleri sayesinde petrol arz güvenliğini garanti altına almayı hedeflemektedir.

Ortadoğu ülkelerinin, dünyanın geri kalan petrol üretim alanlarına göre çok daha büyük bir kapasite ve maliyet avantajına sahip oldukları dikkate alındığında, enerji tüketim yoğunluğu gün geçtikçe artan AB ülkelerinin en az ABD kadar Ortadoğu bölgesinde etkin olmayı isteyeceği şüphesizdir. Ayrıca doğal gaz kaynaklarına ulaşmak için Rusya dışında Hazar Havzası ve Körfez ülkeleri üzerinde yoğunlaşması olasıdır (Tonus, 2004, s.16).

Doğal gaz açısından da durum petrol rezervlerinden pek farklı değildir. AB ülkelerinden başta Danimarka, Almanya, İtalya, İngiltere, Hollanda ve Polonya olmak üzere 2940 milyar m³ doğal gaz kesin rezervi bulunmaktadır. 2008 yılında AB'de 500 milyar m³'ün üzerinde doğal gaz tüketimi gerçekleşmiştir. AB ülkelerindeki doğal gaz tüketiminin yaklaşık %10'luk bölümü kendi kaynakları ile karşılanmaktadır ve bu oranın 2030 yıllarına doğru %5,9 olacağı öngörülmektedir. AB'de toplam enerji tüketimi içinde doğal gazın payının artacağı dikkate alınarak yıllık doğal gaz ihtiyacının %20'sini

stratejik rezerv olarak depolanmakta ve kaynak çeşitliliği için çoklu boru hatları politikası uygulanmaktadır. (Tonus, 2004, s.3,8).

AB'nde enerji tüketiminde yüksek bir orana sahip petrolün esas kullanım alanı ulaşım sektörüdür. Yıllık ortalama petrol tüketiminin % 65'i bu sektörde gerçekleşmektedir ve mevcut eğilimlere göre 2005-2030 döneminde ulaşım sektöründeki petrol tüketim oranının %23 civarında artması beklenmektedir. AB ulaşım sektöründe petrolün payını azaltabilmek için ulaşım sektöründe raylı sisteme ağırlık vermeyi planlamaktadır. Hızlı tren teknolojisinde yaşanan gelişmelerle hem yolcu hem de yük taşımacılığında kara ve hava yollarına alternatiflerin yaratılmasına çalışılmaktadır (Kızılkaya ve Engin, 2006, 197-204). Ayrıca AB'de de ABD'de olduğu gibi biyoyakıtlara yönelik çalışmalar yapılmaktadır. AB'de Kyoto Protokolünün gereklerinin yerine getirilmesi konusundaki çalışmalar kapsamında biyoyakıtlar öncelikli olarak ele alınmaktadır. 2020 ve 2030 yılı biyoyakıt kullanımı hedefleri %10 ve %25 olan AB ülkeleri bu hedeflere ulaşmak için ciddi politikalar oluşturmaktadır.

c. Çin

Çin 2006 yılında yaklaşık %9.9'luk büyüme göstermiştir. 2001-2006 döneminde doğrudan yabancı yatırım oranı 2 kat artarak 86,1 milyar US \$'a yükselmiştir. Ticaret fazlası ise 2005 yılında 102 milyar US\$ olarak gerçekleşmiştir, bu rakam 2004 yılındaki değer dördü katıdır (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2007, s.21).

Çin'in ekonomik büyümesi dünya petrol pazarının dinamiklerini etkilemiştir. 1993 yılına kadar Çin petrol ihracatı yapan bir ülke konumundayken, şimdi ABD'nin ardından günlük 7,5 milyon varillik ithalat değeriyle dünyanın ikinci büyük petrol tüketicisi konumundadır.

1959 yılında Daqing petrol rezervleri keşfedildiğinde Çin'in o dönemki düşük endüstrileşme düzeyi dikkate alınarak, gelecekte Suudi Arabistan düzeyinde bir petrol üreticisi olacağı gözle bakılıyordu. Ancak Çin'in endüstrileşme düzeyinin çok yüksek hızla artması sonucu 1980-2003 döneminde yıllık petrol üretimi 3,2 milyar düzeyinde kaldı ve Ocak 2003 yılında yüksek petrol ithalatı nedeniyle Çin dış ticaret açığı vermiştir (Stern, 2007, s.280). Son olarak bulunan petrol rezervleri ile

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

birlikte Oil & Gas Journal'a göre Ocak 2006 itibariyle Çin'in 18,3 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır.

Çin dünyadaki petrol tüketim oranında %7'lik bir paya sahiptir ancak gelişen endüstrileşme düzeyi ile dünya pazarındaki en yüksek talep gelişim oranına sahiptir. 1993-2003 yılları arasındaki günlük petrol tüketim değeri iki kat artmış durumundadır ve bu değer gittikçe artmaya devam etmektedir.

Çin'in petrol üretiminde önemli bir artış gözlenmektedir. Çin'de petrol konusunda çalışan üç devlet firması bulunmaktadır. Bunlar CNPC, Sinopec ve CNOOC'dir. CNPC genelde ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde faaliyet gösterirken, Sinopec daha çok güneyde, CNOOC ise açık denizlerde arama yapmaktadır. Çin 2005 yılı rakamlarına göre, petrol üreticisi ülkeler arasında altıncı sıradadır. Ancak Çin'in hızla büyüyen ekonomisini sürdürülebilmek için yeni enerji kaynaklarına erişme ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yüzden sürekli olarak talep tarafında bir baskı oluşturmaktadır. 2006 yılında dünya piyasalarındaki talep artışının %38'i Çin'in talep artışından kaynaklanmıştır. Çin mevcut petrol talebini karşılamak için Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle temas halindedir. Ancak Orta Doğu bölgesindeki ülkeler başta ABD ve Avrupa Birliği ülkelerine de petrol tedariki sağladığı için bu konuda Çin açısından bir dar boğaz bulunmaktadır. 2006 yılı verilerine göre Angola, Suudi Arabistan'ı geçerek Çin'in en büyük tedarikçisi olmuştur (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2007, s.25).

Artan nüfus yoğunluğu ve sanayi üretimi ile birlikte Çin'in elektrik enerjisi ihtiyacı da gittikçe artmaktadır. 2009 sonu itibariyle Çin'in elektrik enerjisi ihtiyacının %2,2'lik bölümü hali hazırda devrede olan 8.500 MWe gücündeki nükleer güç üretim tesislerinden sağlanmaktadır. Önümüzdeki dönemde Çin enerji arz güvenliğini sağlayabilmek için nükleer güç santrali yatırımlarına yönelmiş durumdadır. 2020 yılına kadar 60.000 MWe ve 2030 yılına kadar ise 200.000 MWe gücünde nükleer santrali işletmeye almayı planlamaktadır. Çin'in nükleer enerji ile ilgili gelecek projeksiyonunda 1000 MWe'lık nükleer güç ile yaklaşık 800.000 haneye elektrik enerjisi sağlanabileceği kabulüne göre yapılmıştır (World Nuclear Association).

Ekonomisi gittikçe güçlenen Çin'de otomobil sayısı gün geçtikçe artmakta ve buna bağlı olarak ulaşım sektörüne dayalı petrol tüketimine önemli artış görülmektedir. Bu sebeple biyoyakıt kullanımı ve üretimi Çin için de kritik bir konu olup enerji ve tarım politikalarında önemli bir yere sahiptir. Çin'de toplam yakıt üretiminin %20'ni oluşturan biyoetanol üretimi 3,85 milyon tona ulaşmıştır.

ç. Hindistan

Hindistan Çin kadar olmasa da dünyada en hızlı büyüyen ülkelerin başında yer almaktadır. 2005 yılında %8,7 civarında büyüme göstermiştir. Hindistan mevcut büyüme hızıyla petrol fiyatlarına talep tarafında baskı oluşturan ülkelerin de başında gelmektedir.

Hindistan'ın petrol rezervi 5,6 milyar varildir ve Çin'den sonra Asya Pasifik bölgesindeki ikinci büyük rezervdir. Hindistan zengin kömür yataklarına sahip olmasına rağmen çok düşük miktarda petrol rezervlerine sahiptir. Hindistan'ın petrol rezervleri Mumbai sahilleri açıklarında ve Assam bölgesinde bulunmaktadır. Hindistan'ın sahip olduğu bu rezervler dünya rezervlerinin yaklaşık %0,5'ni oluşturmaktadır (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2007, s.23; Stern, 2007, s.281)

Hindistan yaklaşık günlük 2,4 milyon varillik petrol tüketim değerine sahiptir ve enerji talebi her geçen yıl yükselmektedir. Petrol ve doğal gaz Hindistan'ın enerji tüketiminde %45'lik bir paya sahiptir. Hindistan'da tüketilen petrolün %65'lik bölümü ithalat ile karşılanmaktadır ve Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) verilerine göre 2020 yılında bu oranın %90 seviyesine çıkacağı öngörülmektedir.

Hindistan'da petrol konusunda çalışan şirketlerin hemen hemen tamamı devlet firmasıdır. ONGC ülkedeki en büyük petrol üreticisi şirkettir (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2007, s.24; Stern, 2007, s.282). 2006 yılı itibariyle gerçekleştirilen üretimin %75'i ONGC tarafından yapılmıştır. Ayrıca ONGC Sudan ve Sakhalin'de ortak faaliyetleri vardır. Sonuç olarak Hindistan'da ekonomik büyümesinin devamlılığının sağlanabilmesi için yeni petrol kaynaklarına ulaşmaya çalışmaktadır.

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

2009 sonu itibariyle Hindistan'ın mevcut elektrik enerjisinin sadece %2'lik bölümü toplam 4.183 MWe gücündeki nükleer güç santralleriyle karşılanmaktadır. Ancak Hindistan'ın enerji güvenliği ile ilgili stratejik planları içinde 2030 yılına kadar nükleer güç tesisleri konusunda önemli bir atak yapılması yer almaktadır. Bu plan dahilinde 2020 yılına kadar 30.000 MWe ve 2030 yılına kadar ise 63.000 MWe gücünde nükleer santrali işletmeye almayı planlamaktadır. Ayrıca 2030 yılı sonrasında da nükleer enerji yatırımlarına hız kesmeden devam edilmesi ve 2050 yılı itibariyle toplam elektrik enerji tüketiminin %25'lik bölümünün nükleer enerjiden karşılanması öngörülmektedir (World Nuclear Association).

Hindistan'da ki biyoyakıt programları süreklilik göstermedikleri için birçok duraklama ve ilerleme dönemi bir arada yaşanmıştır. 2006 yılında biyoetanol ile ilgili yasal düzenlemeler yenilenmiş ve yasal zorunluluk oranı %5 olarak belirlenmiştir.

5. Sonuç

Günümüzde enerji talebinin oldukça büyük bölümü gelişmekte olan ülkelerden gelmektedir. Bu eğilim yakın gelecekte de devam edecektir. Enerji talebindeki büyümenin hemen hemen tamamı Çin ve Hindistan olmak üzere iki ana bölgede olacak. Dünya enerji talebindeki büyümenin yaklaşık olarak %40'ı Çin tarafından gerçekleştirilecektir. Bu sebeple Çin'in alacağı bir ekonomik karar veya uygulamaya koyacağı enerji teknolojilerine yönelik bir uygulama tüm dünyayı ilgilendirmektedir.

Global petrol tüketiminin %25'i ABD'de, %17'si AB, %8'i Çin ve %3'ü Hindistan tarafından gerçekleştirilmektedir. ABD'de, arz yönündeki artışlar ve petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşması karşısında, kendisine yakın arz merkezlerini kullanmaya öncelik vermekte, böylece OPEC'e olan bağımlılığını belli oranda azaltmaya çalışmaktadır. Ancak özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri ve Azerbaycan'da var olduğu tahmin edilen rezervler kesinleşirse, ABD'nin bu bölgede varlığını tahmin edilenden çok fazla bir süre sürdürme yönünde girişimleri olacaktır. Bununla birlikte, global rezervlerin büyük bölümünün bulunduğu Orta Doğu bölgesinde ABD'nin sahip olduğu etkin rolün de

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

devam edeceği kuşkusuzdur. ABD olası petrol arzı veya petrol fiyatı kaynaklı şoklardan korunabilmek için, 500-550 milyon varillik (yaklaşık 90 günlük petrol ihtiyacı) petrolü stratejik rezerv olarak tutmaktadır. Petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmasıyla ABD'nin stratejik rezerv düzeyini artırması beklenmektedir.

AB, yakın gelecekte ortaya çıkabilecek olan enerji ihtiyacını karşılayabilmek için, yeni enerji politikaları oluşturma yönünde eğilime sahiptir. Bu kapsamda AB'nin enerji bölgeleri olan Ortadoğu ve Hazar petrol sahalarına yakın ilgisini artırarak sürdürecektir. AB'de ABD'nin izlemiş olduğu çoklu boru hatları, politikasını benimseyerek, Ortadoğu, Orta Asya ülkeleri ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya uzanan petrol ve doğal gaz boru hatları ile ilgili yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Petrol rezervinin noktasına ulaşması ve bunun sonucu ortaya çıkan kaynak daralmasıyla ülkeler stratejik petrol rezervlerini kullanmak zorunda kalacaklardır. Ayrıca kuzey denizinde bulunan petrol rezervlerinin de tükenmesiyle Ortadoğu Bölgesi'nin önemi AB için bir kat daha artacaktır ve böylece ABD ile birlikte bölgede etkin ikinci bir güç oluşumu daha olacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerin petrol taleplerindeki olası hızlı büyümelerin, petrol piyasalarının uluslararası güvenlik boyutlarını daha da karmaşılaştırması kaçınılmaz görünmektedir. Yakın gelecekte de Çin ve Hindistan hızla büyümeye devam edecektir. Her iki ülkenin de büyüme hızının 2025'lere kadar %7-8 civarında olması beklenmektedir (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2007, s.31). Büyüme hızlarına paralel olarak her iki ülkenin de enerji tüketimi artarak devam edecek ve 2025'ler de Çin ve Hindistan petrol tüketiminde OECD ülkeleri toplamının üzerine çıkacaktır.

Ekonomik alanda geleceğin süper ülke adayı Çin, petrol alanında ABD'nin en önemli rakibi olma yolundadır. Hazar bölgesi ülkelerinden enerji kaynakları temin üzere çeşitli projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak gelişen ekonomisine bağlı olarak hızla artmakta olan petrol talebini sadece Hazar bölgesinden karşılaması mümkün olmadığı için yakın gelecekte Ortadoğu petrollerine Çin'in ilgisinin artması beklenmektedir. Bu stratejik hamleye bağlı olarak Çin'in petrolün taşındığı uluslararası sulardaki gerek askerî donanmasını gerek

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

sivil ticari filosunu güçlendirmesi ve Orta Doğu politikalarında etkin rol oynamayı isteyeceği kuşkusuzdur (Kızılkaya ve Engin, 2006, 197-204). Çin 1993 yılından itibaren, petrol satan ülke görünümünden çıkıp, petrol alan bir ülke kimliğine bürünmüştür. Günlük olarak 600.000 varilden çok petrol alımında bulunan Çin'in 2025 yılındaki günlük petrol ihtiyacının 10 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Çin'in artan petrol talebine, global petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmış olduğu gerçeği de eklenmesiyle, Çin'in dış politikasının ve savunma politikasının da değişmesi ihtimal dahilindedir. Yeni politik eğilimlere göre, geniş petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip Güney Çin Denizi üzerindeki egemenlik iddialarını artırması söz konusu olabilir (Uğurlu, 2009, s.138).

2009 yılı sonu itibariyle ABD' de ve AB ülkelerindeki kurulu nükleer güç sırasıyla 101.000 MWe ve 169.000 MWe'tir. Halihazırda ABD'deki elektrik enerji ihtiyacının %20 ve AB ülkelerindeki elektrik enerji ihtiyacının %16'sı söz konusu nükleer santrallerden karşılanmaktadır. ABD'de ve AB'de 2020 yılına kadar 13.000'er MWe'lik nükleer santral montajı planlanmaktadır (European Nuclear Society ve World Nuclear Association). Her iki enerji pazarı da nükleer enerji açısından doygunluğa ulaşmış durumdadır. Söz konusu iki pazardaki doygunluğa karşın Çin ve Hindistan'ın enerji alanındaki stratejik planları içinde 2030 yılına kadar nükleer enerji alanında önemli bir yatırım hamlesi yapmak yer almaktadır.

2008 yılında dünya enerji tüketiminde %1,4'lük bir artış gerçekleşmiştir ki bu artış son 7 yıldan beri gerçekleşen en düşük orandaki artıştır. Enerji tüketimindeki artışın son 7 yılın en düşük seviyesinde olmasının en büyük nedeni 2008 yılında başlayan ve etkileri 2009 yılında da devam etmekte olan finansal krizdir. Bu dönemde reel sektördeki küçülme enerji tüketim seviyesini de aşağı çekmiştir. 2008'de global petrol tüketim değerinde %0,6 oranında düşüş yaşanmıştır. Gelişmiş OECD ülkelerinde petrol tüketimi günde 1,5 milyon varil düşüş göstermiştir. Ancak finansal kriz sonrası gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki reel sektörün tekrar büyüme eğilimine girmesiyle ülkelerin enerji tüketim yoğunluklarının büyük bir ivmeyle artacaktır. Ve bu artış özellikle petrol ve doğal gazın talep tarafındaki baskıyı arttıracaktır, bu baskıya petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşmasında

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

eklenmesiyle enerji fiyatlarında ülkeleri etkileyecek global seviyede şoklar yaşanacaktır. Önümüzdeki 20 yılda, bir başka küresel boyutlu ekonomik bir sapma olmadığı takdirde, dünya genel enerji talebinde %50 artış beklenmektedir. Bu artış, görece çok yüksek miktarda enerji tüketen ülkelerde daha düşük (%23) başta Asya olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde var olan miktarların 2 katı olacaktır (Uğurlu, 2009, s.131).

Gün geçtikçe artmakta olan global enerji ihtiyacının karşılanmasında, temel kaynaklar arasında yerlerini koruyacak olan petrol ve doğal gazı temini konusunda arz bölgeleri, tüketim bölgeleri, transit bölgeler daha büyük stratejik öneme sahip olacaklardır. Bugün için petrol arzında en yüksek önem seviyesine sahip Basra Körfezi'nin azalan global petrol rezervleri ile birlikte bundan 20 yıl sonra da jeopolitik önemini koruyacağı kuşkusuzdur. Hazar, Sibiryaya ve Alaska bölgelerindeki yeni petrol sahalarının bulunmasına rağmen Ortadoğu bölgesi halen dünyadaki petrol rezervlerinin 2/3'ne sahiptir bu nedenle Ortadoğu bölgesi gelecekte de petrol konusunda dışa bağımlı olan ülkelerin mücadele sahası olmaya devam edecektir ve halihazırda global petrol arzının %50'sini karşılayan Körfez ülkeleri artan enerji talebi ve global petrol rezervlerin azalmasıyla 2025 yılında global petrol arzının %75'ni karşılar duruma gelecektir.

2008'de 85 milyon varil olan petrol talebinin 2030 yılında 105 milyon varil olması beklenmektedir. Mevcut kullanılmakta olan petrol yataklarının çoğu tepe noktasına ulaşmış ve üretim düzeyi düşüktür. Bu yüzden yeni petrol sahalarının devreye alınması gerekmektedir. Ayrıca mevcut petrol yataklarındaki düşüşü ve artan enerji talebini karşılayabilmek için kısa vadede petrol üretiminin artırılması da gerekmektedir. 2009 yılında finansal krizin etkisiyle, petrol üretim yatırımlarında %19 oranında bir düşüş olmuştur. Petrol üretim yatırımlarındaki düşüşün devam etmesi halinde, gelişmekte olan ülkelerden gelecek olan enerji talebi ve kriz sonrası global piyasalardaki düzelmeye birlikte gelişmiş ülkelerdeki reel sektör tabanlı enerji talebindeki artışla birlikte petrol talebi beklendiğinden hızlı artacaktır. Bu gelişmenin mevcut petrol fiyatlarında yükseltici yönde bir etki oluşturacağı kuşkusuzdur. Bu senaryonun gerçekleşmesi halinde halen kırılgan olan dünya ekonomisi açısından önemli bir risk

oluşturmaktadır. Bundan dolayı petrol üretim yatırımlarındaki azalma önemli bir parametredir. Mevcut global yıllık petrol üretimi 85-86 milyon varil arasındadır. 2009 ve 2030 yılları arasında dünya petrol talebinde artış olmaması ve ekonomik büyümenin sıfır olması durumunda, 2030 yılında da petrol üretiminin 85-86 milyon varillik olacağı kabulü yapılabilir. Buna göre sadece mevcut petrol yataklarındaki azalmayı karşılamak için bile bugün ile 2030 yılı arasında yıllık 45 milyon varillik bir üretim gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu durum petrol politikaları, yatırım maliyeti ve jeolojik faktörler açısından bir problem oluşturmaktadır. Bu senaryoya göre ucuz petrol döneminin bitmiş olduğu söylenebilir. (World Energy Outlook 2009).

Mevcut doğal gaz rezervlerinin %50'si Rusya ve İran bölgesinde bulunmaktadır. Dünyadaki yıllık doğal gaz üretimi 3 trilyon m³ civarındadır. Mevcut doğal gaz sahalarının üretim değeri 2030 yılında yarı yarıya düşecektir. Söz konusu bu düşüşü dengelemek ve talepteki büyümeyi karşılamak için yıllık yaklaşık 2,7 trilyon m³'lük yeni üretime ihtiyaç vardır. Bu nedenle doğal gaz alanında arama ve üretim yatırımlarına ihtiyaç bulunmaktadır (World Energy Outlook 2009).

Petrol rezervlerinin sonuna yaklaşılmasıyla zengin doğal gaz kaynaklarına sahip Rusya gibi ülkelerin global enerji pazarı üzerindeki etkileri artacaktır ve bu durum ülkelerin enerji politikalarını tekrar gözden geçirmelerine neden olacaktır. Doğal gaz fiyatları %80 oranında petrol fiyatlarına bağlı olduğu için petrol rezervlerinin tepe noktasına ulaşması doğal gaz fiyatları üzerinde şoklara sebep olacaktır. Bu olası fiyat şoklarına rağmen ülkelerin doğal gaz taleplerinde düşüş beklenmemektedir. Doğal gaza olan talep ile birlikte, kısmen petrol üzerindeki baskıların azalması söz konusu olabilecektir. Ancak doğal gaza giderek artan talep özellikle de enerji üretimi dikkate alındığında, yeni jeopolitik gelişmelere ve uluslar arası planda yeni bağımlılık ve saflaşmalara yol açabilecektir.

21. yüzyılda da, stratejik bir hammadde olan petrol ve buna bağlı olarak doğal gaz kaynakları ile ilgili uluslararası enerji arenasındaki mücadele devam edecektir. Başta ABD ve AB olmak üzere diğer büyük ekonomilerin gelişmeleri çerçevesinde petrole olan talep artmaya devam

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

edecektir. Biyoyakıtlar gibi yeni enerji kaynaklarının petrolü ikamesi kısa vadede oldukça zor gözükmektedir.

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının kısıtlı kullanım sürelerinin olması ve söz konusu kaynakların dünya üzerindeki dengesiz dağılımı, küresel politikaların belirlenmesinde enerji arz güvenliğinin başrolde olmasına neden olacaktır. Özellikle enerji tüketimleri yüksek olan gelişmiş ülkelerde kaynakların kısıtlı olması, buna karşılık az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki kaynak yoğunluğu enerji alanında yeni mücadelelere neden olacaktır.

Summary

More than 90% of proven oil reserves reached a peak point according to Hubbert curve. Global oil demand increases 2% per year and if this trend continues daily global oil consumption will reach to 105 million barrel by 2030. The USA, EU, China, and India have the highest energy consumption levels in the world and these four regions are called the biggest energy markets of the world.

If we consider energy consumption level of these four regions, significance of oil and natural gas for energy security could be understood easily. These countries are constantly trying to diversify their energy source regions to protect themselves from price-supply shocks as oil prices peak.

Global oil reserves are between 850-1250 billion barrels and yearly consumption rate is nearly 25 billion barrels. According to these assumptions, existing oil reserves may exhaust within 34 or 50 years. At peak points of oil reserves, oil prices are vulnerable to supply crisis, therefore, the meaning of energy security has changed. New energy security concept includes not only exploring and producing new reserves but also source sustainability and system intergradations with cost effective safe transportation. So, developed countries have increased their strategic oil reserves and diversified their source regions to protect themselves from global price shocks and they seek to provide their own energy supply security.

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

As oil reserves reach their peak points, one of the main targets of EU is to attain high effectiveness level on Middle East oil region while the USA focuses on Siberia, Caspian and Alaska oil regions as new source regions. On the other hand, China and India which are facing an access problem concerning the Middle Eastern oil regions, search for new oil regions and are interested in North African oil regions. Moreover, China intends to improve of sovereignty over South China Sea and develops new defense and foreign policies. Apart from sharing oil regions, all of them make investments on new technologies such as bio fuels, hybrid transportation vehicles and fast trains for decreasing their own oil consumption rates.

After peak point of oil reserves, countries which have high energy consumption levels want to protect their own shares on limited oil reserves. At this breaking point, sharing of energy sources will be bigger a problem than energy supply security, so strategic energy challenges among USA, EU, China and India will intensify.

New challenges introduced to the global arena with measures and policies monitored by these four regions are in energy security area in view of the oil reserves peak point. At the end of these developments, new approaches will be created in future energy policies.

Kaynakça

Aydal, D. (2008), *Petrolsüz Dünya*, Truva Yayınları, İstanbul, s.39.

Brown, L. R. (2008), *Plan B 3.0*, Earth Policy Institute, Tema Vakfı Yayınları, New York, s.29.

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, (2007), *Enerji Senaryoları Çalışma Grubu*, Ankara, s.21, 23, 24, 25, 31.

Ediger, V. (2000) 21. Yüzyıl Petrol Endüstrisindeki Muhtemel Gelişmeler ve Türkiye'ye Sağlayacağı Olanaklar, TPJD Bülteni, 12(1), s.1-17.

Ediger, V. (2006a), *Osmanlı'da Neft ve Petrol*.

*PETROL REZERVLERİNİN ZİRVE NOKTASININ ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN
BÜYÜK ENERJİ PAZARLARI (ABD, AB, ÇİN VE HİNDİSTAN) ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

Ediger, V. (2006b), Petrol Çağının Geleceği ve Üretim Ekonomisinden Dersler.

European Nuclear Society, www.euronuclear.org, (erişim 29.04.2010).

Kızılkaya, E. ve Engin, C., (2006), Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele, Sosyal Bilimler Dergisi, s. 197-204, www.manas.kg, 2.08.2006.

Pamir N. (2005), Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler, V. Enerji Sempozyumu, Küreselleşmenin Enerji sektöründe Yapısal Değişim Programı ve Enerji Politikaları, Ankara, s.67.

Pamir N. (2007), Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye, VI. Enerji Sempozyumu-Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği, Ankara, s.55-60.

Sevim, C. (2009), Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 13, s.99.

Stern, A. (2007), Petrol Savaşını Kim Kazanacak, Neden Yayınevi, İstanbul, s.275, 277, 280, 281,282.

Tonus, Ö. (2004), Genişleyen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye, Müzakere Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Uluslararası Sempozyumu, Ankara, s.3, 8, 16.

Uğurlu, Ö. (2009), Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları, Örgün Yayınevi, İstanbul, s.108, 115, 118, 131, 138.

Yorkan, A. (2009), Avrupa Birliğinin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, Bilge Strateji, cilt 1, sayı 1, s.29.

World Nuclear Association, www.world-nuclear.org (erişim 29.04.2010).

World Energy Outlook 2009, International Energy Agency (IEA).

ULUSLARARASI CEZA HUKUKU İLKELERİ
KAPSAMINDA AD HOC ULUSLARARASI
CEZA MAHKEMELERİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER
VE ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

Yazar: M.Uğur BOZKURT*

Öz

İnsanlığın tümünü ilgilendiren suçları yargılamak üzere bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması düşüncesi 19. yüzyıl sonlarına kadar dayanmaktadır. Yaşanan acı olaylar sonrasında 20. yüzyılda dört ayrı mahkeme kurulmuş ancak bu mahkemeler dünya kamuoyunu tatmin etmekten uzak kalmıştır. Soğuk savaş döneminde ara verilen uluslararası ceza mahkemesi kurma çabaları soğuk savaşın bitmesiyle yeniden hız kazanmış, 1998 yılında Roma Statüsü geniş bir kabulde onaylanmıştır. Bu çalışmada Roma Statüsü'nün daha önce kurulmuş olan Nürnberg, Tokyo, Yugoslavya ve Ruanda uluslararası ceza mahkemelerinin eksik kalan yanlarını tamamlamakta ne derece başarılı olduğu sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ceza Mahkemesi, Roma Statüsü, Nürnberg, Tokyo, Yugoslavya, Ruanda, uluslararası ceza hukuku.

***Criticisms on Ad Hoc International Criminal Tribunals
within the Context of International Criminal Law
and the International Criminal Court***

Abstract

The idea of establishing an international criminal court for prosecuting crimes condemned by all humankind goes back to the 19th century. Four ad hoc tribunals founded after the tragic events in the 20th century were far beyond satisfying international public opinion. Efforts for establishing an international court, which were interrupted during the cold war era, accelerated toward the end of the cold war and the Statue of Rome was adopted in 1998 by a wide range of approval. This essay seeks to find an answer to the question how successful the Statue of Rome was in eliminating the shortcomings of the formerly established courts of Nuremberg, Tokyo, Yugoslavia and Rwanda.

Key Words: International Criminal Court, Statue of Rome, Nuremberg, Tokyo, Yugoslavia, Rwanda, international criminal law.

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Harekat Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi Dz.Ütğm., E-posta: ubozkurt@gmail.com

Giriş

Uluslararası toplumu derinden etkileyen ağır suçların yargılanması için bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması isteği çok öncelere dayanmaktadır. Uluslararası hukukta genel kabul gören bir kodlaştırma yapmanın zorluğu ve devletlerin egemenlikleri ile ilgili hassasiyetleri nedeniyle 20. yüzyılın sonlarına kadar böyle bir mahkeme kurulması mümkün olmamıştır. Bu doğrultudaki genel istek ve yaşanan büyük acılar sonucunda II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk uluslararası ceza mahkemesi örneği görülmüştür.

Savaşın galipleri tarafından savaşa sebep olanları ve savaş süresince savaş hukukunu ihlal eden başlıca kişileri yargılamak amacıyla kurulan Nüremberg ve Tokyo Uluslararası Askerî Mahkemeleri, uluslararası ceza mahkemesi kurmanın ilk somut adımı olarak sürece büyük katkılar yapmakla birlikte hukuki açıdan çok ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

Öncekilerden hiç ders alınmamış gibi, uluslararası ceza mahkemesi kurulabilmesi için ne yazık ki yine büyük acılar yaşanması gerekmiştir. Dünyanın gözleri önünde gerçekleşen olayları önlemekte yeterli önlemleri alamayan uluslararası kamuoyu, bu olayların faillerini cezalandırmak için Yugoslavya ve Ruanda ceza mahkemelerini kurarak belki de hatasını telafi etmek istemiştir. Daha önceki mahkemeler kadar ağır olmamakla birlikte bu mahkemeler de hukukçuların eleştirilerinden paylarını almıştır. Tokyo ve Nüremberg mahkemelerinin eksik kalan yanlarını mümkün olduğunca kapatmaya çalışan bu mahkemeler yine de uluslararası alandaki tüm oyuncuları tatmin etmemiştir.

Adil, hukuk prensiplerine uygun bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasında gelinen son aşama olan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) yeni binyılın hemen başında faaliyete geçmiştir. Oldukça geniş tabanlı bir katılımı kurulan mahkeme, uluslararası toplumun her kesimi tarafından kabul görmeyi amaçlamıştır. Mahkemenin kuruluşunda uluslararası hukukun genel ilkelerine ve devletlerin hassasiyetlerine mümkün olduğunca saygı gösterilmiştir.

Araştırma Sorusu, Yöntem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada daha önce geçici nitelikte, olaylara özgü olarak kurulan uluslararası ceza mahkemelerine, uluslararası ceza hukuku ilkeleri kapsamında yapılan eleştiriler ve Roma Statüsünün içeriği incelenerek, Uluslararası Ceza Mahkemesinin bu eleştirilere ve hukukun gereklerine ne ölçüde cevap verebildiği sorusuna yanıt aranmıştır. Bu kapsamda araştırma sorusunu şu şekilde ifade edebiliriz: 1998 yılında Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi, daha önce geçici olarak kurulmuş olan 4 ad hoc mahkemenin ceza hukuku ilkeleri bakımından eksik kalmış yanlarını gidermekte ne derece başarılı olmuştur?

Bu araştırma sorusuna yanıt aranırken cevaplanması gereken alt sorular ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Daha önce kurulan mahkemeler nerelerde, hangi şartlar altında kurulmuştur?
2. Bu mahkemeler hangi ceza hukuku ilkeleri kapsamında eleştirilmiştir?
3. Ad hoc mahkemeler için eleştiri konusu olan her bir ilke ayrı ayrı Roma Statüsünde yer almakta mıdır?
4. Uluslararası Ceza Mahkemesi statüsü, genel anlamda, ceza hukuku ilkelerine ne derece uygundur?
5. UCM ile daha önceki mahkemelerin eleştirilen yanları ortadan kaldırılabilmiş midir?

Bu sorulara yanıt aranırken faydalanılacak temel doküman Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurucu antlaşması olan Roma Statüsü olacaktır. Araştırma sorusuna konu olan ceza hukuku ilkelerinin Roma Statüsü'nde var olup olmadığı içerik analizi yöntemi ile saptanacaktır.

Uluslararası Ceza Mahkemesinin, uluslararası hukuk ilkelerine uygunluğu yalnızca ceza hukuku ilkeleri kapsamında sınırlandırılmıştır. Gerek ad hoc mahkemelerin, gerekse UCM'nin yargı yetkisine ve kuruluşlarına yönelik devletler genel hukuku kapsamındaki tartışmalar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Tarihsel Gelişimi

Uluslararası sistemde devletlerin üzerinde bir otorite olmayışı ve devletlerin egemenlik haklarından feragat etmemeleri uzun yıllar uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmasına engel olmuştur. Gün geçtikçe daha fazla yıkım ve kayba yol açan savaşlar, devletleri, yüzyıllardan beri uygulana gelen savaş hukuku kurallarını yazılı hale getirmeye yöneltmiştir. Bu doğrultudaki çabalar 19. yüzyılın ikinci yarısında meyvelerini vermeye başlamıştır. Savaş hukuku kurallarının ortaya çıkmasıyla savaş suçları da oluşmuş, bu suçların faillerinin yargılanması gündeme gelmiştir. Bununla ilgili ilk öneri 1872 yılında, 1864 Cenevre Sözleşmesini ihlal edenlerin yargılanması için bir mahkeme kurulması yönünde olmuş ancak hayata geçirilememiştir (Önok, 2003, s.24; Uzun, 2003, s.26). 1899 ve 1907 Lahey sözleşmelerinde de kişilerin savaş suçlarından dolayı yargılanmaları öngörülmüş ancak bunun için gerekli mekanizma kurulamamıştır (Azarkan, 2004, 212).

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versay Antlaşmasında müttefik devletlerin savaş suçlularını yargılamak üzere bir ceza mahkemesi kurulması gündeme gelmiştir. ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Fransa'nın ısrarı üzerine bu hüküm antlaşmaya konmuş ve savaş suçlularının yargılanması taraflarca kabul edilmiştir. Bu konunun dayatılmasındaki temel amaç, 1899 ve 1907 Lahey sözleşmelerini ihlal ettiği iddia edilen Alman İmparatoru II. Wilhelm'i yargılamaktır. ABD'nin itiraz gerekçeleri ise devlet başkanları ve diğer görevlilerinin görevleriyle ilgili yaptıklarından dolayı yargılanamayacağı, böyle bir yargılama yapılırsa bile yetkinin milli mahkemelerde olacağı ve amirlerin astlarının yaptıklarından dolayı sorumlu tutulamayacakları doğrultusundadır. Sonuçta Amerika'nın muhalefeti ve Hollanda'nın kendisine sığınan Alman İmparatorunu iade etmemesi nedeniyle bu mahkeme hiç kurulamamıştır (Önok, 2003, ss.30-32). Diğer savaş suçluları için ise ya müttefiklerce söz verilen mahkemeler kurulmamış ya da milli mahkemelerce yapılan yargılamalar amacına ulaşamamıştır (Azarkan, 2004, s.213).

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan tartışmalar, uluslararası hukukta yeni bir dönemin başlayacağını habercisidir. Bu döneme kadar uluslararası hukuktaki tek aktör devletlerdir. Devlet ise mutlak

olarak devlet başkanı demektir (kral, imparator vb.). Devletin faaliyetlerinin tek sorumlusu olan devlet başkanının veya bir yetkilisinin, bireysel olarak, başka bir devlet veya devletler tarafından yargılanması söz konusu değildir. ABD'nin kurulacak mahkemeye itirazı bu doğrultudadır. Ancak bu anlayış II. Dünya Savaşı ile birlikte değişmiştir. Devletlerin ve yetkililerinin egemenlikleri ile ilgili faaliyetlerinden dolayı yargılanamayacakları ilkesi bu gün dahi uygulanmakla birlikte, bazı suçlar için egemenlik bağımsızlığı ve dokunulmazlıkların kaldırılması ilkesi kabul edilmiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönem devlet sorumluluğundan bireysel ceza sorumluluğuna geçiş dönemi olmuş, II Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte yeni anlayışın ilk uygulamaları görülmüştür. Uluslararası hukuktaki bu anlayış değişikliğinin en belirgin hali ABD'de görülmektedir. I. Dünya Savaşı'nda devlet yetkililerinin bireysel sorumluluğuna karşı çıkan ABD, Nazi yetkililerinin yargılanmasına öncülük etmiştir.

İnsanlık tarihinin gördüğü en kanlı savaş olan II. Dünya Savaşı'nda her iki taraftan milyonlarca asker hayatını kaybetmiştir. Daha önceki savaşlardan farklı olan ise sivil kaybının asker kaybından kat kat daha fazla olmasıdır. Ölenlerin haricinde birçok sivil de insanlık dışı davranışa maruz kalmıştır. Savaşın sona ermesiyle yaşanan acı tablo daha açık olarak gözler önüne serilmiş, yaşanan insanlık dışı olaylar müttefikleri savaş suçularını cezalandırmaya yöneltmiştir. ABD'nin girişimiyle, savaşın galipleri olan ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan 1945 Londra antlaşması ile Nürnberg Uluslararası Askerî Mahkemesi (NUAM) kurulmuş, bunu 1946 yılında Tokyo Uluslararası Uzakdoğu Askerî Mahkemesi (TUAM) izlemiştir.

Bu mahkemelerin birincisi Alman savaş suçularını yargılamak üzere kurulmuştur. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar statüsününün 6. maddesinde düzenlenmiş olup barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardır. NUAM 24 üst düzey Nazi yetkilisini yargılamış, bunların 11'i hakkında ölüm, 3'ü hakkında müebbet, 7'si hakkında ağır hapis ve 3'ü hakkında beraat kararı verilmiştir (Tezcan, 2000, s.274). Mahkemede kurucu dört devlet tarafından atanmış birer hakim ve bunların yedekleri görev almıştır. NUAM, bir uluslararası

bağımsız ceza mahkemesinden çok bir işgal mahkemesi gibi görev yapmıştır (Jescheck, 2004, s. 39)

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan bir diğer mahkeme olan TUAM ise Japon savaş suçlularını yargılamak amacıyla kurulmuştur. Bu mahkeme, NUAM örnek alınarak kurulduğundan, statüleri suçların tanımlarındaki bazı küçük değişiklikler haricinde aynıdır. Mahkemenin yargı yetkisine giren suçlar, statüsünde, barışa karşı suçlar, konvansiyonel savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar olarak tanımlanmıştır. TUAM'de 1928-1945 yılları arasında Japon hükümetinde önemli yerlerde görev yapmış 28 Japon vatandaşı yargılanmış, 7'si ölüm, 16'sı müebbet geri kalanları ise hapis cezasına çarptırılmıştır. Sanıklardan ikisi yargılama sırasında hayatını kaybetmiş, bir kişi hakkında ise psikolojik problemleri nedeniyle yargılamaya uygun olmadığı kararı verilmiştir (Wanhong, 2006, s.1675). Mahkeme öncekinden farklı olarak bir antlaşmayla değil, Müttefik Kuvvetleri Komutanı General Mac Arthur tarafından yayınlanan bir bildiriyle kurulmuştur. Bu bildiride Postdam'da 1945 yılında tüm savaş suçlularının yargılanacağı bildirilen deklarasyona, Japonların imzaladığı teslim olma antlaşmasına ve 1945 Moskova Konferansına atıf yapılmıştır (Çınar, 2004, s. 16). Yargılamada ABD, Avustralya, Çin, Filipinler, Fransa, Hindistan, Hollanda, İngiltere, Kanada, SSCB ve Yeni Zelanda'dan olmak üzere 11 hakim görev almıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında barışı korumak amacıyla birleşmiş milletler sistemi kurulmuştur. Bununla birlikte geniş katılımlı sözleşmelerle uluslararası hukuku yazılı hale getirme çabaları da hızlanmıştır. 1948 Soykırım sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri, İşkenceye Karşı Sözleşme gibi sözleşmelerle insanlığın tümünü ilgilendiren suçlar tanımlanmıştır. Bu sözleşmelere aykırı davranışların uluslararası bir ceza mahkemesinde yargılanmaları öngörülmüş ve kişi sorumluluğu kabul edilmiş olmasına rağmen bunu sağlayacak bir mekanizma kurulamamıştır (Azarkan, 2004, s.214). 1951 yılında BM Uluslararası Hukuk Komisyonuna, kurulacak uluslararası ceza mahkemesinin statüsünün hazırlanması görevi verilmişse de 1954'te komisyonun kendi isteğiyle bu çalışmalara ara verilmiştir. Bu ara talebinin nedeni ise saldırı suçunun tanımlanamaması ve komisyonun insanlığın barış ve güvenliği aleyhine suçlar hakkındaki

sözleşmenin taslağını hazırlayamamasıdır (Alibaba, 2000). Bundan sonra mahkeme kurulma çalışmaları ancak 1992’de yeniden başlayabilmiştir.

90’lı yılların başlarında soğuk savaşın bitmesi ile birlikte doğu Avrupa’da da siyasi yapı değişmiş, etnik milliyetçi politikalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Altı ayrı devletten oluşan Yugoslavya da bu kapsamda dağılmış, bu dağılma sürecinde çok kanlı iç savaşlar yaşanmıştır. BM tarafından bölgeye barış gücü askerleri konuşlandırılmış, BM Güvenlik Konseyi, 808 sayılı kararla, BM Şartının 7. bölümüne dayanarak, eski Yugoslavya toprakları üzerinde işlenen ağır insancıl hukuk ihlallerini yapanları yargılamak üzere bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına karar vermiştir. Mahkemenin yetki alanına giren suçlar 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlalleri, savaş hukuku ve örf/adetlerinin ihlali, soykırım ve insanlığa karşı suçtur (“Updated Statue”, 2009). Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, (EYUCM) devlet başkanı ve üst düzey yetkililer dâhil onlarca kişiyi yargılayarak hapis cezası vermiştir. Hali hazırda devam eden mahkemeler ve failer ele geçirilemediğinden başlanamayan davalar bulunmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi tarafından bu yıllarda kurulan bir başka ceza mahkemesi de Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesidir. Hutular ile Tutsiler arasındaki anlaşmazlıklar 1994 yılında çatışmaya dönüşmüş, Hutular 5 ay gibi kısa bir sürede beş yüz binden fazla Tutsi’yi katletmiştir (Çelik, 2006, s.30). Olayları önleyemeyen BM, çatışmaların sona ermesinden sonra Güvenlik Konseyinin 955 sayılı kararıyla 08 Kasım 1994’te mahkemeyi kurmuştur. Mahkeme EYUCM’yi model olarak kurulduğundan yapı itibariyle öncekine oldukça benzemektedir. Hatta iki mahkemenin savcılığını aynı kişi üstlenmiştir (Alibaba, 2000, s.190; Şen, 2009, s. 27).

Bu esnada çalışmalarına devam eden Uluslararası Hukuk Komisyonunun hazırladığı taslağın BM Genel Kurulu’na sunulması 1994 yılında kabul edilmiş, 1995-1998 yılları arasında Genel Kurul tarafından Roma Konferansı öncesi taslağa son şeklini vermek üzere iki komite toplanmıştır. Komitelerin çalışmalarını tamamlaması sonucu 15-17 Haziran 1998 tarihlerinde Roma Konferansı toplanmıştır (Çınar, 2004, s.28). Konferans sonunda Uluslararası Ceza Mahkemesinin

esaslarını belirleyen Roma Statüsü 7 olumsuz oya karşı 120 olumlu oyla kabul edilmiştir (Uzun, 2003, s.34). Statünün 126. maddesi gereği mahkeme 60. onay belgesinin gelmesinden iki ay sonra 1 Temmuz 2002’de faaliyetlerine başlamıştır. Yargılama yetkisi soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarını kapsayan mahkeme, saldırı suçu ile ilgili yetkisini bu suçun Taraf Devletler Kurulu tarafından tanımlanmasından sonra kullanabilecektir (“Rome Statue”, 1998).

Roma Konferansına katılan ancak statüye olumlu oy vermeyen Türkiye gerçekte uluslararası ceza mahkemesi kurulması fikrini desteklemekle birlikte özellikle terör ve uyuşturucu madde kaçakçılığı suçlarının mahkemenin yargı yetkisi kapsamına alınmaması nedeniyle çekimser oy kullanmıştır (Bayıllıoğlu, 2007, s.63). Türkiye tarafından kaygı duyulan bir başka husus da statünün 8. maddesinde uzamış silahlı çatışmaların iç çatışma kapsamında değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda terör suçlarını yargı yetkisine almayan mahkeme, terörle mücadele eden devlet kuvvetlerinin faaliyetlerini iç çatışma olarak değerlendirerek, savaş suçu işlendiği gerekçesiyle yargı yetkisini işletebilecektir (Aslan, 2007, s. 73). Statüyü imzalamayan ancak Roma Konferansının sonuç belgesini imzalayarak hazırlık çalışmalarına katılma hakkı elde eden Türkiye, terör suçlarının statü kapsamına alınması yönündeki çabalarını statünün kabulünden sonra da sürdürmüştür (Alibaba, 2000).

Uluslararası Ceza Mahkemesi faaliyete geçmiş olmakla birlikte bir asırdan fazladır süren çabaların sona erdiğini söylemek doğru olmayacaktır. Geniş kabul görmüş bir belge olmasına rağmen statü bazı yönleriyle eleştiriler almaktadır. Taraf Devletler Kurulu, belirli aralıklarla toplanarak statüde gerekli değişiklikleri yapmaya yetkilidir (“Rome Statue”, 1998, md.112). Önümüzdeki yıllarda mahkemenin yargı yetkisini ya da statü kapsamındaki suçlarda değişiklikler yapılması beklenmeyen bir gelişme olmayacaktır.

Geçici Nitelikli Ceza Mahkemelerine Ceza Hukuku ve Ceza Yargılaması İlkeleri Kapsamında Yapılan Eleştiriler

Belirli olayların faillerini yargılamak amacıyla kurulan Nürnberg, Tokyo, Yugoslavya ve Ruanda uluslararası ceza mahkemeleri, UCM’nin kurulmasına giden süreçte çok önemli kilometre

taşları olmakla birlikte uluslararası hukuk, ceza hukuku ve ceza yargılaması ilkeleri bakımından ciddi eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu eleştiriler mahkemelerin kuruluş aşamasından yargılama sürecine, verilen kararlara kadar her seviyeyi kapsamaktadır.

Nüremberg ve Tokyo mahkemeleri ile ilgili olarak yapılan ilk eleştiri doğal hakim ilkesine aykırılıktır (Önok, 2003; Şen, 2009; Tezcan ve diğerleri, 2009). Doğal hakim ilkesi veya güvencesi “sanığın işlediği iddia edilen suç anında görevli olan hakim ve mahkemenin huzuruna çıkarılması” anlamına gelir (Şen, 2009, s.72). Bu doğrultuda Alman savaş suçlularının suçun işlenmesinden sonra yalnızca kendilerini yargılamak üzere kurulmuş bir mahkemede yargılanmaları bu ilkeye aykırılık teşkil etmektedir.

Nüremberg ve Tokyo mahkemelerine yöneltilen bir başka eleştiri de kanunsuz suç olmaz (*nullum crimen sine lege*) ilkesine aykırılıktır (Cryer, Friman, Robinson ve Wilmshurst, 2007; Çınar, 2004; Uzun, 2003). Bu ilkenin iki yönü vardır: eylemin suç oluşturması için daha önceden açıkça yasaklanmış olması gerekliliği ve ceza kanunlarının geriye yürümezliği (Cryer ve diğerleri, 2007, s.13). Nüremberg ve Tokyo mahkemelerinin statülerinde yer alan barışa karşı suçlar, savaş suçları ve insanlığa karşı suç daha önce uluslararası ceza hukuku tarafından tanımlanmış değildir. NUAM bu eleştirilere karşı savaşın planlanması ve başlatılmasının, esirlere ve sivillere kötü muamelenin hukuk dışı olduğunu, bahse konu eylemlerin cezalandırılması için tüm uluslarca haksız sayılmasının yeterli olduğunu savunmuştur (Şen, 2009, s.21). Ayrıca mahkeme, kanunsuz suç olmaz ilkesinin sadece adaletin kısıtlayıcı olmayan bir ilkesi olduğunu, söz konusu eylemleri işleyenlerin cezalandırılmamasının adil olmayacağı görüşündedir (Cryer ve diğerleri, 2007, s.13). Savaş suçları 1899 ve 1907 Lahey sözleşmelerinde öngörülmüş olmakla birlikte, bireysel cezai sorumluluk söz konusu değildir (Tezcan ve diğerleri, 2009, s.334). Yalnız savaşın galibi dört ülke tarafından imzalanan bir antlaşma ile kabul edilen mahkeme statüsündeki suçların diğer uluslarca da haksız kabul edildiği varsayılsa bile geriye yürümezlik ilkesinin Tokyo ve Nüremberg mahkemeleri tarafından ihlal edildiği açıktır.

Nüremberg ve Tokyo mahkemelerine yapılan en önemli eleştirilerden bir tanesi ise mahkemelerin tarafsızlığı ve seçici adaleti ile ilgilidir. Bu mahkemeler galibin adaleti (victors' justice) olarak tanımlanmaktadır (Eser, 2007; Cryer ve diğerleri, 2007; Önok, 2003). Mahkemelerde yalnızca galip devletlerin atadığı hakimler görev almış, mağlup veya tarafsız devletlerden görev alan olmamıştır (Alibaba, 2000, 185). Özellikle Tokyo mahkemesinde, değişik kültürlerden gelen hakimler kendi hukuk anlayışlarıyla başka bir kültüre mensup insanları yargılamışlardır (Wanhong, 2006). Bunun yanında, mahkemeler yalnızca savaşı kaybeden ülkelerin yetkililerini yargılamıştır. Benzer fiiller galip devletlerin askerleri tarafından da yapılmış olmasına rağmen bunlardan yargılanan kimse olmamıştır (Cryer ve diğerleri, 2007).

Bu eleştiriler altında dahi olsa Nüremberg ve Tokyo mahkemeleri görevlerini tamamlayarak varlıklarını sona erdirmişlerdir. Olumlu veya olumsuz etkileriyle bu mahkemelerin uluslararası ceza yargılaması tarihinde önemli bir basamak oluşturdukları genel kabul gören bir görüştür. Bu mahkemeler tarafından oluşturulan normlar, Nüremberg ilkeleri adı altında, daha sonra BM Hukuk Komisyonunun çalışmalarına temel teşkil etmiştir (Alibaba, 2000).

Nüremberg ve Tokyo mahkemelerinden yaklaşık elli yıl sonra kurulan Yugoslavya ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemeleri, öncekiler kadar olmasa da hukukçuların eleştirilerinden payına düşeni almışlardır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan mahkemelerin eksik yanları ortadan kaldırılmaya çalışılmışsa da, ortaya çıkan sonuçlar bunda tam olarak başarılı olduğunu söylememizi engellemektedir.

BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulmuş olmaları nedeniyle bu mahkemelerin meşruiyetlerine dair yapılan tartışmaları (Odman, 1996) bir yana bırakırsak, bu mahkemelerin öncekilere oranla daha geniş uluslararası kabule dayandığını söyleyebiliriz. Ancak her iki mahkemenin de suça konu eylemler yapıldıktan sonra kurulmuş olmaları doğal hakim ilkesini ihlal etmektedir.

Önceki mahkemelerin aksine Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerindeki suç tanımları uluslararası sözleşmeler ve Nüremberg statüsü kaynak alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla bahse konu eylemlerin işlendikleri sırada suç teşkil edecek şekilde açıkça

tanımlanmadıklarını iddia etmek yerinde olmayacaktır. Ancak Yugoslavya ceza mahkemesinin statüsünde suçlar tanımlanırken savaş suçu oluşturan fiillere örnekler verilmiş ("Updated Statue", 2009, md.3), ancak suçun maddi unsuru sayılanlarla sınırlanmamış, geniş bir takdir hakkı tanınmıştır. Bu kanunsuz suç olmaz ilkesine açıkça aykırıdır (Şen, 2009).

Aynı suçtan birden fazla yargılama yapılamayacağı (*Ne bis in idem*) ilkesi her iki mahkemenin de statüsünde yer almasına rağmen ilkenin gereğinin tam olarak yerine getirilmediğine dair eleştiriler mevcuttur (Şen, 2009, s.26). Her iki statüde de aynı şekilde yer alan maddeye göre bir kişi mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçtan dolayı hem ulusal mahkemede hem de uluslararası mahkeme yargılanmamaktadır. Ancak bunun istisnası olarak ulusal mahkemelerde yargılanan kişi eğer bu fiil nedeniyle uluslararası bir suçtan yargılanmamışsa uluslararası mahkemede yargılanabilmektedir. Örneğin kişi birden fazla cinayet suçundan adil bir yargılama sonucunda kabul edilebilir bir cezaya çarptırılmış olsa bile, toplu yok etme suçundan uluslararası mahkemede tekrar yargılanabilmektedir. Bu istisnanın, ilkenin ihlali anlamına geleceği değerlendirilmektedir.

Bunların dışında Yugoslavya ceza mahkemesine bağımsız ve adil olmadığına yönelik eleştiriler de bulunmaktadır (Ertuğrul, 2007). Statüye göre bağımsız olması gereken mahkemenin masrafları BM tarafından karşılanacak olmasına rağmen, mahkemenin ABD'den ve bazı vakıflardan maddi yardım kabul etmesi, Sırp devlet başkanının yargılanmasına rağmen Hırvat devlet başkanının yargılanmaması buna örnek teşkil etmektedir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Ve Uluslararası Ceza Hukuku İlkeleri

1998 yılında kabul edilen Roma Statüsü uluslararası ceza yargılaması konusunda günümüze kadar yaşananların birikimine dayanmaktadır. Bu kapsamda doğal olan daha önce kurulan mahkemelerle ilgili yaşanan sorunların giderilmiş olmasını beklemektir. Bu bölümde Roma Statüsü ceza hukuku ilkeleri bakımından incelenerek, daha önceki mahkemelerde karşılaşılan eksikliklerin ne kadar giderildiği, statünün evrensel hukuk ilkeleriyle ne derece uyumlu

olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Statüye taraf olmadığından Roma Statüsünün resmi çevirisi bulunmamaktadır. Bu nedenle Şen'in kitabındaki çeviri temel alınmıştır (2009).

a. Doğal Hakim/Mahkeme

Statü, 10. maddesinde, mahkemenin yargı yetkisinin başlangıcını statünün yürürlüğe giriş tarihi olarak belirlemiştir. Yürürlük maddesi olan 126. madde ile birlikte değerlendirildiğinde mahkeme ancak 1 Temmuz 2002'den sonra işlenen suçlar üzerinde yargı yetkisine sahip olacaktır. Ayrıca statüye sonradan taraf olan devletler için, taraf oldukları tarihten itibaren yargı yetkisine tabi olma hakkı da 10. maddede verilmiştir. Bu tarih ilgili devletin kabulü ile statünün yürürlük tarihine çekilebilmekle birlikte yürürlük tarihinden geriye çekilebileceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Bu kapsamda mahkeme kuruluşundan önce işlenmiş bir suçla ilgili olarak yargılama yapamayacağından statünün doğal hakim ilkesine uygun olduğu değerlendirilmektedir.

b. Aynı Fiil Nedeniyle Başka Bir Mahkemede Yargılama Yapılmaması (*Ne bis in idem*)

Bu ilke statünün 20. maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre mahkeme tarafından mahkum edildiği veya suçsuz bulunduğu bir fiilden dolayı hiç kimse başka bir mahkemede yargılamaz. Ancak UCM'de yargılanan bir kişinin aynı fiilden dolayı başka mahkemede yargılanmasının önü kesin olarak kesilmekle birlikte, ulusal mahkemede yargılanan sanığın UCM'de yargılanması için iki istisna bulunmaktadır. Bunlar: yargılamanın şahsı korumak amacıyla yapılmış olması ve yargılamanın uluslararası normlara göre bağımsız ve tarafsız yapılmamış olmasıdır. Burada hedeflenenin kişilerin adalet önünden kaçırılmasını engellemek olduğunu kabul etmekle birlikte bunun ilkenin ihlali anlamına geldiğini savunan görüşler de mevcuttur (Şen, 2009).

Statünün 89. maddesi şahıslara bu ilkeye dayanarak ulusal mahkemeye itiraz hakkı tanımakla birlikte bu itiraz ulusal mahkeme tarafından değerlendirilmeyecek, UCM'ye davanın kabul edilebilir bulunup bulunmadığı sorulacaktır. Bağımsız ve tarafsız yargı ile ilgili ölçütlerin de kesin olarak tanımlanmadığı göz önünde

bulundurulduğunda kişilerin UCM tarafından tekrar yargılanmaları için bir engel görünmemektedir.

UCM'nin yargı yetkisinin tamamlayıcı nitelikte olduğu statüde belirtilmiştir. Dolayısıyla UCM bir üst mahkeme veya temyiz mahkemesi olarak kurulmamış, ulusal mahkeme ile UCM arasında bir hiyerarşi belirlenmemiştir. Bu kapsamda ulusal mahkeme tarafından yargılanarak mahkum edilen bir şahsın, UCM tarafından yargılanarak suçsuz bulunması veya daha hafif bir cezaya çarptırılması halinde durumunun ne olacağı statüde belirlenmemiştir. Mahkemenin 20. maddedeki istisnayı kullanarak kişileri aklamayı veya ceza indirimine gitmesi söz konusu olabilecek midir? Mahkemenin amacının adaletin yerine gelmesi ve suçluların cezalandırılması olduğunu göz önünde bulundurarak böyle bir şeyin gerçekleşmesi beklenmemektedir. Ancak bu istisna UCM'yi ulusal mahkemenin üzerinde bir yere taşımaktadır.

c. Suçta ve Cezada Kanunilik (*nullum crimen/poena sine lege*)

Suçta ve cezada kanunilik ilkesi statünün 22. ve 23. maddelerinde düzenlenmiştir. 22. madde icra edilen bir fiilin o esnada bu statüye göre suç oluşturmadığı sürece, failin bu statü kapsamında sorumlu tutulamayacağını belirtmiştir. Maddenin devamında suç tarifinin dar anlamda yorumlanacağı, kıyas yoluyla tanımın genişletilemeyeceği ve belirsizlik durumunda yorumun sanığın lehine yapılacağı belirtilmektedir. Bu madde statü kapsamına giren suçları tanımlayan 6, 7 ve 8. maddeler ile suç unsurlarını tanımlayan Suçun Unsurları (Element of Crimes) ile birlikte değerlendirildiğinde suçta kanunilik ilkesinin katı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Suçları tanımlayan bu maddelerde Yugoslavya ceza mahkemesi statüsünün aksine suç oluşturacak fiiller tüketici bir biçimde sıralanmıştır.

Mahkeme tarafından verilebilecek cezaları düzenleyen 23. ve 77. maddelere göre mahkeme 30 yılı aşmamak kaydıyla hapis, müebbet hapis, para cezası ve suçtan elde edilen gelir ve mallara el koyma cezası verebilmektedir. Statü suçun ağırlığına göre verilebilecek cezayı tamamen mahkemenin yetkisine bırakmıştır. Bu geniş takdir yetkisi cezada kanunilik aleyhine eleştiri sebebi olmaktadır (Şen, 2009). Ancak mahkemenin yeni kurulmuş ve henüz faaliyete geçmiş olması da göz

önünde bulundurulurken zaman içinde verilecek cezaların bir ölçü oluşturarak bu konudaki boşluğu da dolduracağı değerlendirilmektedir.

Son olarak 24. maddede kişi bakımından geriye yürümezliğin ifade edilmesiyle birlikte suçta kanunilik ilkesinin statüde yerini bulduğu, daha önceki mahkemelerde karşılaşılan bu sorunun ortadan kaldırıldığı söylenebilir. Cezada kanunilik ilkesi ise zamanla mahkeme kararlarının belirli bir sayıya ulaşması ile birlikte yerini bulacaktır.

ç. Bireysel Ceza Sorumluluğu

Uluslararası ceza hukukuna Nüremberg mahkemesi ile giren bireysel ceza sorumluluğu Roma Statüsünde de yerini bulmuştur. Statünün 25. maddesine göre mahkeme gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir ve suç işleyen kişi suçtan dolayı şahsen sorumludur. Mahkeme örgütleri, kurumları ve devletleri yargılama yetkisine sahip değildir. Ancak statünün 28. maddesinde düzenlenen, komutanların ve diğer üst rütbelilerin sorumluluğu konusu bu ilkeye istisna getirmektedir. Bu istisnaya göre bir üst veya komutan, emrindekiler tarafından suç işlenmesi halinde, bildiği veya bilmesi gerektiği halde, suçu önlemeye çalışmaz veya suç işleyenleri yargı önüne getirmez ise sorumlu olacaktır. Üst ve komutan sorumluluğu yeni bir kavram olmamakla birlikte 28. maddedeki geniş tanım bireysel ceza sorumluluğu ilkesini sakatlamaktadır. “Şartlara göre bilgisi olması gerektiği veya bilgisi olduğu hallerde” ifadesi çok geniş yorumlanabilecek bir ifade olarak suçla ilgili ilgisiz birçok kişi için cezai sorumluluk doğurabilecektir. 25 ve 28. maddeler birlikte değerlendirildiğinde bireysel cezai sorumluluk ilkesinin statüde tam olarak yerini bulamadığı değerlendirilmektedir.

d. Tarafsız / Adil Yargılanma

UCM’de görev alacak yargıçların seçimi ile ilgili hususlar statünün 36. maddesi ile belirlenmiştir. Maddeye göre yargıçlar Taraf Devletler Kurulu tarafından gizli oylamada 2/3 oyla seçilmektedir. Ayrıca yargıçların seçiminde dünyadaki başlıca hukuk sistemlerinin temsili ve eşit coğrafi temsil öngörülmüştür. Aynı ülkeden iki yargıcın görev yapması mümkün değildir. Statünün 40. maddesinde yargıçların görevini yaparken bağımsız hareket edeceği, yargı görevlerine

müdahale olasılığı olan veya bağımsızlıklarına duyulan güveni etkileyebilecek bir faaliyette bulunamayacakları belirtilmiştir. Statünün bütçesi taraf devletler ve BM tarafından sağlanmaktadır.

Usul ve delil kuralları Taraf Devletler Kurulu tarafından hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Daha önce kurulan mahkemelerde bu kuralların ve mahkemenin işleyiş prosedürlerinin mahkemenin kendisi tarafından hazırlandığı görülmektedir.

Statü gereğince taraflar mahkemenin yargı yetkisine, yargılama süresince mahkeme tarafından verilen kararlara ve hükme itiraz edebilmekte ve itirazın başka hakimlerce incelenmesini talep edebilmektedir. Ancak temyiz mahkemesinin verdiği karara başka bir mahkemede itiraz mümkün değildir.

Statüde sanık haklarına ilişkin hususlar da 67. maddede ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. İspat yükü savcıya aittir. Savcı eline sanığın suçsuz olduğuna dair bir delil geçmesi halinde bunu mahkemeye sunmakla yükümlüdür. Masumiyet karinesi de statüdeki yerini almıştır (md.66). Suçluluğu ispatlanıncaya kadar herkes masum sayılacak ve mahkeme sanığı mahkum edebilmek için makul şüphe kalmayacak şekilde suçlu olduğuna kanaat getirecektir.

Söz konusu maddeler bir bütün halinde değerlendirildiğinde statünün tarafsız ve adil yargılama doğrultusunda gerekli önlemleri aldığı görülmektedir. Mahkeme tarafından yapılacak yargılamaların halka açık oluşu da bunun teminatı sayılabilir.

Sonuç

Ondokuzuncu yüzyıl ve hatta daha öncesine dayanan uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması ihtiyacı zaman zaman geçici mahkemelerle karşılanmışsa da bu mahkemelerin istenen çözüm olmadığı ve beklenen adaleti tam olarak sağlamadığı görülmüştür. Bu doğrultuda daimi bir mahkeme kurulması çabaları devam ettirilmiş ve Uluslararası Ceza Mahkemesi yeni binyılın hemen başında faaliyetine başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan geçici mahkemeler ceza hukuku ilkeleri bakımından ciddi eleştirilere maruz kalmış ancak bu

eleştirilerin daha sonra kurulan mahkemelerde de giderilemediği görülmüştür.

Nüremberg ve Tokyo mahkemeleri doğal hakim ve suçta ve cezada kanunilik ilkesine aykırılıklarının yanı sıra, tarafsızlık ve adil yargılanma konularında da eleştirilere maruz kalmıştır. Aynı eleştiriler eşit yoğunlukta olmasa bile daha sonra kurulan Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerine de yöneltilmiştir. Bunlara ek olarak Yugoslavya ve Ruanda mahkemelerinin statülerinde aynı fiilden dolayı birden fazla yargılama yapılamayacağı ilkesine de tam olarak uyulmadığı görülmektedir.

UCM bu mahkemelerin temelleri üzerine inşa edilmiş, kuruluşunda daha hassas davranılmış, daha önce görülen eksiklikler mümkün olduğunca giderilmeye, birden fazla hukuk sisteminin kuralları bir araya getirilmeye, uluslararası toplumun her kesimini memnun edecek, beklenen adaleti sağlayacak bir mahkeme kurulmaya çalışılmıştır.

Daha önceki mahkemelerde görülen doğal hakim/mahkeme ilkesine aykırılık tamamen ortadan kaldırılmıştır. Suç oluşturan eylemler ayrıntılı olarak sıralanarak suçta kanunilik sağlanmıştır. Adil ve tarafsız yargılanma Roma Statüsü tarafından garanti altına alınmıştır. Buna karşılık aynı suçtan dolayı birden fazla yargılama yapılamayacağı ve cezada kanunilik ilkeleri statüde yer almakla birlikte herkesi tatmin edecek seviyede değildir. Yine statüde yer alan bireysel ceza sorumluluğu, komutan ve üstlerin sorumluluğu konusunda çok geniş bir istisnaya yer vererek sorgulanabilir hale gelmiştir.

Sonuçlar göstermektedir ki, UCM'nin kurulması uluslararası daimi ceza mahkemesi kurulması sürecinin sonuna geldiği anlamına gelmemektedir. Statünün uluslararası hukuk normlarına tam olarak uygun hale getirilebilmesi için hala değişiklik ve düzeltmelere ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçlar, mahkeme yargılamalarına devam ettikçe daha da gün yüzüne çıkacak, değişiklik ihtiyacı artacaktır. Statü değişim yolunu kapatmamış bu yetkiyi Taraf Devletler Kuruluna vermiştir. Taraf devletler kurulunun da çalışmalarını bu doğrultuda yapacağı, statüyü ve UCM'yi ideal hale en yakın duruma getireceği değerlendirilmektedir.

Summary

The idea of establishing an international criminal court goes back to 19th century. However, because of difficulty of coding and the states' sensitivity to their sovereignty, efforts had been unsuccessful until mid 20th century. After World War II, two ad hoc international military tribunals were founded by victorious states, in Nurnberg and Tokyo, to try defeated states' agents for acts against laws of war. These tribunals had been criticized not only by Germans or Japanese but also by scholars of allies. Although it was the first step for an international criminal court, these tribunals were far beyond satisfying principles of international criminal law accepted by civilized states. The issues criticized most were the right to be tried before a court which legally constituted before the perpetration of crime and *nullum crimen/poena sine lege*. They were also criticized for being selective justice and for not being impartial.

Efforts in establishing an international court accelerated with the end of cold war. After very tragic events two more international criminal courts were founded in Rwanda and Yugoslavia. These courts were constituted by the United Nations and were based on broad international assent. These courts were also criticized by scholars on *nullum crimen/poena sine lege* and *ne bis in idem*. This time, crimes that took place in the Courts' Statues were derived from international conventions but they were not exhaustive. Also, the courts had jurisdiction on individuals who had been tried by national courts before.

The last step of establishing an international criminal court which would try individuals is the International Criminal Court. In 1998, the Rome Statue was adopted by 122 states and entered into force in 2001. By examining the Statue of the Court, it can be seen the ICC is far better than four formerly established international courts in scope of criminal and procedural law principles. The *nullum crimen sine lege* principle is met and impartial and fair trial is guaranteed by the statute. The court's jurisdiction does not apply to the time before it was established. However, the court's jurisdiction on people tried by national courts before and vagueness of the penalties does not satisfy all scholars. It shows that the Statue of the court needs further amendment to satisfy all.

Kaynakça

Alibaba, A. (2000). Uluslararası ceza mahkemesinin kuruluşu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 49(1). 181-207. 5 Ocak 2006. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/292/2659.pdf>.

Aslan, Y. (2007). Uluslar arası ceza divanı ve Türkiye'ye etkileri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 56(4). 55-79. 10 Ocak 2010. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/264/2369.pdf>

Azarkan, E. (2004). Uluslararası ceza mahkemesi ile Yugoslavya uluslararası ceza mahkemesinin karşılaştırmalı analizi. Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni. 24(1-2). 211-243.

Bayıllıoğlu, U. (2007). Uluslararası ceza mahkemesi ve Türkiye. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 56(1). 51-121. 27 Aralık 2009. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/268/2405.pdf>.

Cryer, R. Frima, H. Robinson ve D. Wilmschurst, E. (2007). An introduction to international criminal law and procedure. New York: Cambridge University Pres.

Çelik, C. (Mart 2006). Ruanda mahkemesi. Kamu Hukuk Arşivi. 29-43. 27 Aralık 2009. http://www.akader.info/KHUKA/2006_mart/3.pdf.

Çınar, M.F. (2004). Uluslararası ceza mahkemelerinin gelişimi ışığında uluslararası ceza divanı. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınevi

Ertuğrul, Ü.E. (Eylül 2007). Eski Yugoslavya için uluslararası ceza mahkemesi. Kamu Hukuk Arşivi. 127-150. 21 Aralık 2009. http://www.akader.info/KHUKA/2007_eylul/6.pdf.

Eser, A. (2007). Uluslararası ceza mahkemesinin kurulması. F. Yenisey, (Ed.), Uluslararası ceza divanı içinde (3-35). İstanbul: Ankan. 14 Ocak 2010. http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/6270/pdf/Eser_Uluslararası.pdf.

International Criminal Court. (1998). Rome Statue of The International Criminal Court. 17 Ekim 2009. http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/EA9AEFF7-5752-4F84-BE94-0A655EB30E16/0/Rome_Statute_English.pdf.

Jescheck, H. H. (2004). The general principles of international criminal law set out in Nuremberg, as Mirrored in the ICC statute. *Journal of International Criminal Justice* 2. 38-55. 10 Ocak 2010. Ebscohost veri tabanı.

Odman, T. (1996). Eski Yugoslavya ile ilgili uluslararası ceza mahkemesinin kuruluşu ve dayanağı. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 45(1). 131-151. 14 Aralık 2009. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2726.pdf>.

Önok, R. M. (2003). Tarihi perspektifiyle uluslararası ceza divanı. Ankara: Turhan Kitabevi

Şen, E. (2009). Uluslararası ceza mahkemesi. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Tezcan, D. (2000). Uluslararası suçlar ve uluslar arası ceza divanı. Ankara Barosu Hukuk Kurultayı 2000. 271-296. 13 Ocak 2006. <http://www.hukukkurultayi.org/2000.html#>.

Tezcan, D., Erdem, R. M. ve Önok, R. M. (2009). Uluslararası ceza hukuku. Ankara: Seçkin Yayınevi.

United Nations. (Eylül 2009). Updated Statute of The International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia. 16 Aralık 2009. http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf.

Uzun, E. (2003). Milletlerarası ceza mahkemesi düşüncesinin tarihsel gelişimi ve roma statüsü. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2003(2). 25-48. 02 Ocak 2010. http://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-2/sos_bil.2.pdf

Wanhong, Z. (2006). From Nuremberg to Tokyo: Some reflections on the Tokyo trial (on the sixtieth anniversary of the Nuremberg trials). *Cardozo Law Review*. 27(4). 1673-1682. 10 Ocak 2010. <http://www.cardozolawreview.com/content/27-4/ZHANG.WEBSITE.pdf>.

ULUSLARARASI ÇATIŞMALARIN ENERJİ POLİTİK ANALİZİ

Yazar: Kemal OLÇAR*

Öz

Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya üzerinde yaşanan çatışmaya varan krizlerin çoğunun, doğrudan veya arka planında, sebebinin; gelişmiş devletlerin enerji maddelerine sahip olma veya enerjinin nakledildiği güzergâhların güvenliğinin sağlanması olduğu görülmektedir. Bu sonuca ulaşmak için, enerjinin kalkınmadaki rolünün, enerji maddelerinin kullanım alanlarının ve dünya üzerindeki miktar dağılımlarının ne olduğuna bakmak yeterli olmuştur. Ayrıca kömür, petrol ve doğalgaz gibi birincil fosil enerji kaynaklarının üretim bölgeleri ile tüketim yerleri arasındaki asimetric jeopolitik durum, petrol ve doğalgazın dünya nakil hatları ve en büyük enerji tüketim ülkesi olan ABD'nin dünya üzerinde askerî birliklerinin konuşlu olduğu yerlerin, korelasyon metodolojisiyle incelenmesi enerji politik davranışların şifresini ortaya çıkartmıştır.

Anahtar Kelimeler ABD Üsleri, Enerji Nakil Hatları, Uluslararası Çatışmalar, Enerji Kaynakları.

Energy-Politics Analysis of International Conflicts

Abstract

Since the First World War, it has been observed that the direct or indirect causes of most of crises occurring all over the world have been the will of the developed states to secure the transportation lines of energy and to take control of it. For that purpose, it is enough to consider the role of the energy in the field of development, the areas of energy use and the distribution of reserves on the planet. The asymmetric geopolitical situation and the global transport routes of coal, oil and gas as well as the locations where the highest energy consumer U.S. has deployed its troops yield a coded pattern of energy political behavior when an analysis of correlation is made.

Key Words: US Bases, Energy Transportation Lines, International Conflicts, Energy Resources.

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktora Öğrencisi P.Bnb., E-posta: Kemalgdolcar@yahoo.com

Giriş

Sanayi devriminden bu yana dünyada enerji kaynaklarına sahip olabilmek için kıyasıya bir yarış başlamış, bu yarış birçok savaşa da sebep olmuştur (Kocaoğlu, 1996, s. 3). İnsanlar savaşı tarih boyunca ülke toprakları, milli onurları, aileleri, kişisel servetleri ve varlıklarını sürdürebilmek gibi sebepler için yapmışlardır. Bunun dışında hiçbir milletin kendi insanların hayatını sadece enerji kaynaklarına ulaşmak, nakil yollarını kontrol etmek ve diğer ülkelerin kalkınma hızlarını denetleyebilmek gibi devlet ve sistem düzeyinde doğrudan stratejik bir sebep için hayatını tehlikeye atmak istemeyeceği varsayılmıştır. Bu yüzden devletleri yönetenler, mutlaka daha akılcı ve ikna edici bir sebep bulmak suretiyle, milli servetlerden yüklüce paralar harcayarak ve kendi topraklarından binlerce kilometre uzak yerlerde insanları savaşmaya ikna edebilmişlerdir. Yapılan bu inceleme, çatışmaların bilinen ve ilan edilen sebeplerinden daha çok, arka planda yatan enerji-politik sebebi ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu maksatla önce savaş ve çatışmanın tanımı yapılarak teorik çerçeve değerlendirilirken, enerji kaynaklarının ülkeler için değeri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Tespit edilen çatışma bölgeleri, tarihsel karşılaştırmalı metod ve jeopolitik analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmeye gayret gösterilecektir. Bunun için sadece haritalar, grafik ve tablolar kullanılacaktır. Enerji kaynaklarındaki anlamlı artışların savaş dönemlerinden önce görülmesi veya ABD'nin askerî güç konuşlandırma ve müdahale yerlerinin nakil hatlarına yakınlığı ile ilgili sebep-sonuç ilişkisi analiz edilecektir.

Çalışmanın temel varsayımı kabul edilen ve diğer yöntemlerle çözülemeyen bir sorun karşısında başvurulan yöntem olan savaş ve çatışma kavramını çok basit olarak; “anlaşmazlıkların fiziki şiddet yoluyla çözülmesi olarak ifade etmek mümkündür.” Diğer bir tanım olarak da, “hasım tarafın iradesini engelleme veya kendi iradesini kabul ettirme sürecidir”. Bu nedenle hasım tarafın insanların bir kısmının da olsa zarar görmesi amacı taşır ve oldukça yüksek maliyetli bir yöntemdir. Savaş genel olarak, “aktörlerin varlıklarını sürdürme ve geliştirme amaçları ile dünya kaynaklarından yararlanmak için genişlerken ya da ilerlerken benzer amaç taşıyan aktörlerle karşılaşması” sonucunda çıkmaktadır (Dedeoğlu, 2003, s. 145-146).

Özellikle Realist veya Neo-Realist teorilere göre savaş, bir dış politika aracıdır (Arı, 2006, s. 165) ve geniş insan toplulukları arasında meydana gelen, genel anlamıyla ileri derecede şiddet içeren olay, çarpışma ve çatışmaları içerir. Soğuk savaş gibi politika temelli savaşlar olsa da, savaş kelimesi silahlı kitlesel muharebe olarak değerlendirilir. Barış kelimesinin zıt anlamlısıdır ve her kullanımında görüş ya da çıkar çatışmasını ihtiva eder.

Savaş genel olarak, kişi, devlet ve uluslararası sistem olmak üzere üç düzeyde gerçekleşmektedir. Kişi düzeyinde savaş, aynı işi yapıp aynı nesnelere ele geçirmek istediklerinde aralarındaki rekabetin artması sonucu yaşanmaktadır. Devlet düzeyinde ise, kişi düzeyindeki benzer bir şekilde, birbirlerinin zenginliklerini talep etmeleri ve toprak kazanma istekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düzeyde yapılan savaşların elbette görünür başka bir takım sebepleri olmakla birlikte en temel gerekçenin bu olduğu düşünülmektedir. Uluslararası sistem seviyesinde yapılan savaşlar, sistem içinde yer alan aktörlerin karşılıklı ilişkilerine, sistemin ekonomik, siyasal, teknolojik ve kültürel çok değişkenli yapısına bağlayarak açıklanmaktadır. Sistemde var olan aktörlerin karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin karmaşıklaşması, artan rekabet ortamı, ittifakların güçlenip karşılıklı tehdit oluşturmaları, silahlanma yarışı ile artan güvensizlik ortamı, birer savaş sebebi sayılabilmektedir. (Dedeoğlu, s. 147-148).

Çalışmada, çatışma ve savaş terimlerinden kastedilen; devlet düzeyinde ve birbirlerinin zenginliklerini talep etmeleri sonucu yaşanan, aktörlerin varlıklarını sürdürme ve geliştirme amaçları ile dünya kaynaklarından yararlanmak için genişlerken ya da ilerlerken benzer amaç taşıyan aktörlerle karşılaşması sonucunda ortaya çıkan sorunların fiziki şiddet yoluyla çözüm yöntemi olarak anlaşılmalıdır.

Yine bu çalışmada enerji kaynakları dendiğinde konvansiyonel enerji kaynaklarından fosil yakıtlar, yani kömür, petrol ve doğalgaz kastedilirken, diğer alternatif enerji kaynakları kapsam dışı bırakılmıştır. Çatışmaya varan krizlerin enerji politik analizleri yapılırken önce enerji kaynaklarının bölgesel üretim ve tüketim miktarları ortaya konmuş ve ülkeler için önemi grafikler yoluyla vurgulanmaya çalışılmıştır. Ardından konu Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren tarihsel süreç içinde ele alınarak kaynakların gelişimi ve yaşanan krizlerin esas sebepleri

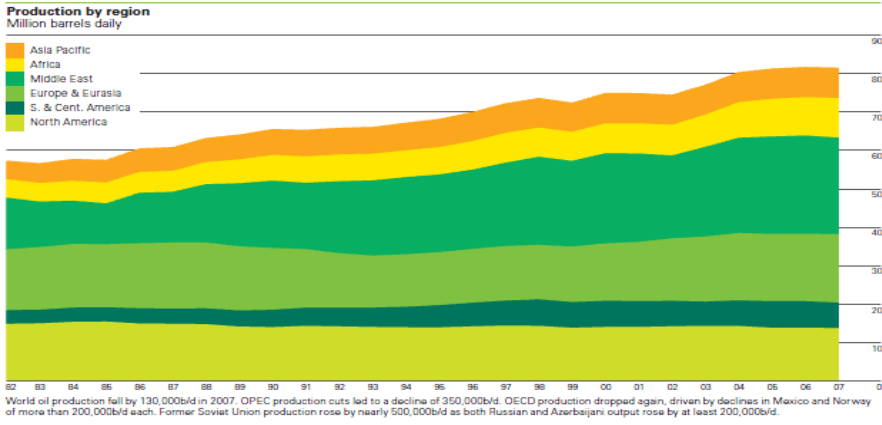
araştırılmıştır. Çatışma bölgeleri belirlenirken enerji kaynaklarına sahiplik etme ve/veya nakil hatlarını doğrudan kontrol edilebilirlik prensibi jeopolitik yaklaşımlarla haritalar üzerinden değerlendirilerek korelasyon tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Enerji Kaynaklarının Önemi

Ekonomik ve sosyal kalkınma için temel girdilerden olan enerjinin tüketimi, artan nüfus, şehirleşme, sanayileşme ve teknolojinin yaygınlaşmasına paralel olarak sürekli artış göstermektedir. (Türkiye Genel Enerji Raporu, Eylül 1968, s. 7 ve Kocaoğlu, 1996, s. 39). 1900 yılında dünya nüfusu *1,6 milyar*, birincil enerji tüketimi *1.000 milyon ton* petrol eşdeğeri (Mtoe) iken, 2008 yılında dünya nüfusu 4,3 kat artışla *6.9 milyara*, birincil enerji tüketimi ise 11 kat artışla *11.000 milyon ton* (Mtoe) düzeyine çıkmıştır (Tuğrul, 2005-2006 Ders Notları ve www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../dpp.doc). Bunun en önemli sebebinin 1870 yıllarından itibaren özellikle başta İngiltere olmak üzere Avrupa'da başlayan sanayileşmedeki artış olduğu söylenebilir.

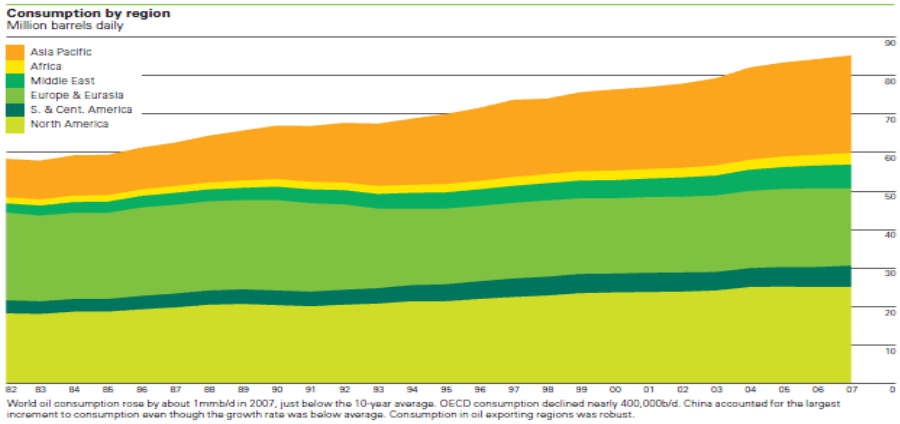
Dünya liderliği ile enerji kaynakları arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. İngiltere kömür çağı denilen 19. yüzyılın süper gücü iken, 1945 yılından sonra bu liderlik petrole hâkim olan ABD'ye geçmiş, ancak geçişin gerçekleştiği 1914-1945 yılları arasındaki dönem savaşları dünyaya çok pahalıya mal olmuştur. En kritik dönem olarak kömürün tepe noktasına ulaştığı 1913 yılında yaşanan gelişmeler oldukça önemlidir. (Ediger, 2007, s. 32)

Şekil-1: 1982 yılından itibaren bölgelere göre petrol üretim miktarı (BP Statistical Review of World Energy June 2008, s. 10.)

Şekil-1'e göre petrolün en fazla üretildiği bölge Orta Doğudur. Onu Avrupa-Avrasya izlerken, anlamlı miktarda üretilen Kuzey Amerika ülkeleri üçüncü sırada yer almaktadır. Bu üretim oranları genel anlamda (Kuzey Amerika'daki kısmi daralma ve Avrupa-Avrasya bölgesinde 1990'lı yıllarda meydana gelen azalma hariç) 1980'li yılların başından itibaren değişiklik arz etmemiştir.

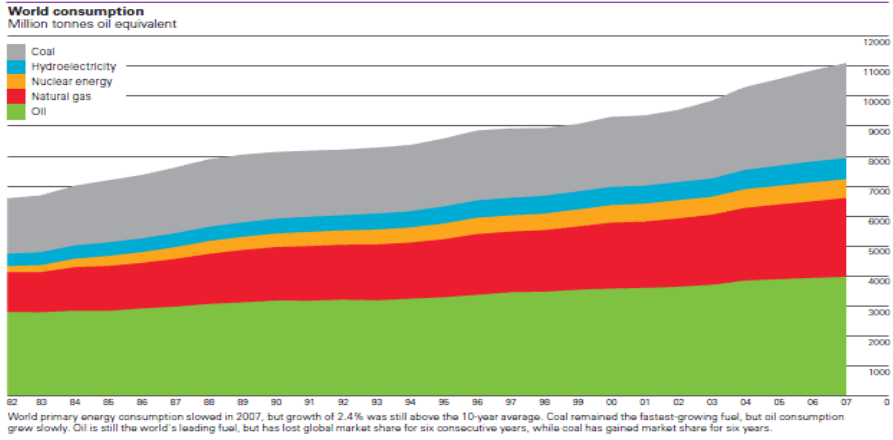
Şekil-2: 1982 yılından itibaren bölgelere göre petrol tüketim miktarı (BP Statistical Review of World Energy June 2008, s. 13)

Şekil-2'ye göre petrolün en fazla tüketildiği bölgeler Kuzey Amerika ülkeleri, Çin'de görülen artışlardan dolayı Asya Pasifik grubu ve Avrupa-Asya bölgesi olarak görülmektedir. Burada en çok dikkat çeken

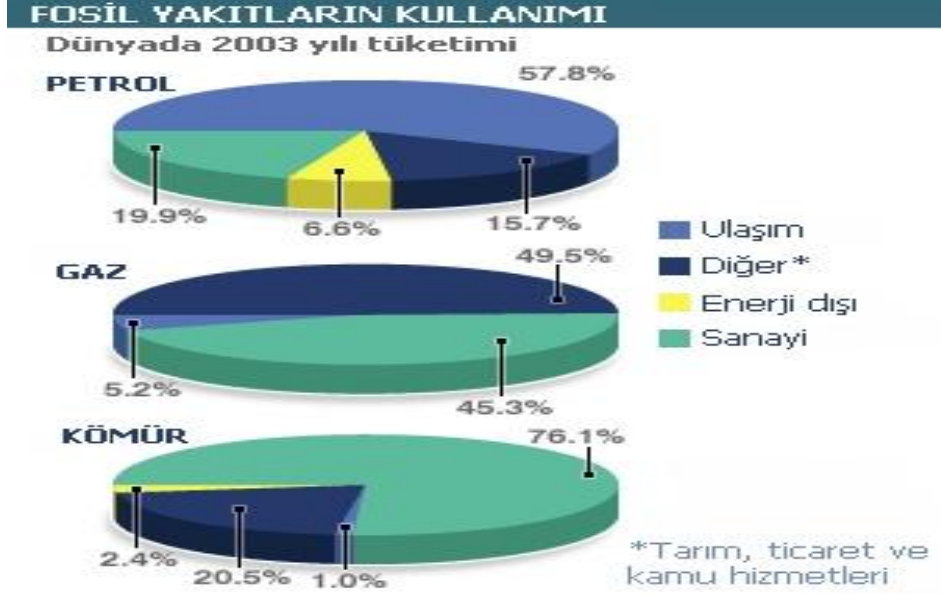
konu üretim ve tüketim bölgelerindeki, Rusya hariç, asimetrik ve dengesiz durumdur. Petrol en çok Orta Doğu ülkelerinde üretilirken en az bu bölgede tüketilmektedir. (Mehmet Kocaoğlu, 1996, s. 37). Enerji fakiri gelişmiş ülkeler kalkınmalarının sürekli olabilmesi için petrole bağımlı bir yapı arz etmektedirler. Bu durum geçmişte yaşanmış ve bugün yaşanan çatışmaların temel nedeni olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil-3: 1982 yılından itibaren dünya enerji tüketiminde kaynakların miktarları (BP Statistical Review of World Energy June 2008, s. 42)

Şekil-3'e göre, 1982 yılından itibaren bakıldığında, dünya enerji tüketiminde kaynak olarak, en fazla petrol kullanılmaktadır. Ardından geleneksel enerji kaynağı olan kömür gelmekte ve bunu sırasıyla doğalgaz, yenilenebilir kaynaklar ve nükleer enerji takip etmektedir. Ancak nükleer enerji kullanımının gittikçe oransal olarak düşmekte olduğu görülmektedir. Bu tablonun ortaya koyduğu durumun, gelecek 20 yıl içinde çok anlamlı değişikliklere sebep olacağı düşünülmemektedir.

Şekil-4: 2003 yılı itibariyle fosil yakıtların kullanım yerlerinin oranları (BBC Turkish, http://www.bbc.uk/turkish/indepth/story/2006/02/060215_energy_demand.shtml)

Şekil-4'e bakıldığında ise petrolün %57,8 ile en çok ulaşımda, doğalgazın %49,5 ile tarım, ticaret ve kamu hizmetlerinde ve %45,3 ile sanayide, kömürün %76,1 ile sanayi alanlarında en çok kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla kalkınmanın en temel girdisi olan üç birincil enerji kaynağı insanlık için vazgeçilmez niteliktedir.

2. Çatışmaların Enerji Politik Analizi

Son yüzyıl içinde yaşanan çatışmaya varan krizler aşağıdaki şekilde sıralanabilir: Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Kore Krizi, Küba Krizi, Filistin Meselesi, Kongo Krizi, Vietnam Savaşı, Kıbrıs Meselesi, Arap-İsrail Savaşı, Sovyet-Afgan Savaşı, ABD-Afgan Savaşı, Birinci Körfez Savaşı, İkinci Körfez Savaşı, İran Rejim Değişikliği, Kafkas Olayları, İran-Irak Savaşı, Doğu Timor Meselesi, Süveyş Krizi (Tuğrul, "Enerji Politikaları" Ders Notları, 2005-2006, GYTE) .

Bu olayların dışında elbette farklı sebeplerle ulusal veya uluslararası krizler meydana gelmektedir. Ancak çalışmayı hazırlarken

diğer olaylar ile enerji politik arasında, özellikle kullanılan jeopolitik yaklaşıma uygun bir ilişki tespit edilememiştir. Bu yüzden inceleme hem tarihsel olarak Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ele alınarak zamansal açıdan, hem de doğrudan veya dolaylı olarak enerji ilişkisi açısından sınırlandırılmıştır.

1900-1914 yıllarında kömür üretimi ani bir yükseliş ile iki kat artmış ve 750 milyon tondan 1500 milyon tona ulaşmıştır. (Williams ve Derry, 1982, s. 29). Ortaya çıkan bu üretim artışı, 1870'li yıllardan itibaren başta İngiltere'de olmak üzere Avrupa'da görülen sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu enerjiyi karşılamak için gerçekleşmiş olduğu söylenebilir (Falvin ve Lenssen, 1994, s. 42). Ancak emre amade kılınan yüksek miktardaki kömürün paylaşım sorunu dünyaya 1914 yılında büyük bir felaket yaşatmıştır.

Aynı mantık İkinci Dünya Savaşı ile ilgili de yürütülebilir. Yani 1930'lu yıllardan itibaren petrol enerji kaynaklarındaki öncü rolü kömürden almaya ve zengin petrol yatakları keşfedilmeye başlanmıştır. Özellikle İngiltere'nin adalarındaki zengin kömür yataklarına rağmen öncelikle kendi donanmasını başka ülkelerde bulunan petrole bağımlı kılmasının arkasında son derece stratejik bir tercih yatmaktadır. Bunun sebebi daha fazla güç, daha fazla hız ve daha yüksek ateş gücü gereksinimi olduğu söylenebilir (Uluğbay, 1995, s. 92). Ardından dünya petrol üretim miktarı yıllık 1920'de 900 milyon varilden 1930'da 1700 milyon varile, 1935'te 2000 milyon varilden 1940 yılında yaklaşık 2350 milyon varile ulaşmıştır. 1945 yılında savaş bittiğinde ise 3000 milyon varil petrol üretimi gerçekleştirilmişti. (<http://www.eia.doe.gov/neic/speeches/Caruso061305.pdf>). Yine bu üretimin bu kez petrol için paylaşım sorunu İkinci Dünya Savaşı'nın enerji politik sebebinin meydana getirmişti.

Her iki dünya savaşı için yapılan bu değerlendirmeler bazı disiplinler tarafından indirgemeci yaklaşım olarak ifade edilmekte ve asıl sebeplerin daha siyasi ve askerî nitelikli olduğu iddia edilmektedir. Bu tespit eksiktir, çünkü bahsedilen ve deklare edilmiş gerekçeler, asıl sebebi teşkil eden gizli ve arka planda yer alan enerji kaynaklarına erişim ve güvenli şekilde batıya nakli konusunu gizlemeyi başarmıştır. Birçok siyasi analizde yer almayan enerji politik gerekçeler, savaş ve

çatışmaların tam ve doğru olarak nedenlerini ifade etmekte ve geleceğe yönelik tarihsel ipuçları vermektedir. (Acun, 1949, s. 23).

İlk birincil enerji kaynağı olarak kabul edilen kömür önce, Büyük Britanya daha sonra Fransa, Almanya ve A.B.D.'nde yoğun olarak üretilmeye başlanmış ve 18 ve 19. yüzyılın temel enerji konumuna gelmiştir. (Yergin, 1995, s. 625). Dünyanın en fazla kömür üreten ülkesi olan İngiltere'de, 1800 yılının başında 10 milyon ton olan maden kömürü üretimi 1850'lerde 5 misline, 50 milyon tona çıkmış ve 1900'da, 225 milyon tona ulaşmıştır. (http://www.makingthefirstworld.org.uk/learning_modules/history/04.TU.04/?section=4). Dünyada ise 20. yy. başında büyük kömür üreticilerinin gerçekleştirdiği gelişmelerle ve yeni üreticilerin ortaya çıkmasıyla maden kömürü üretimi 1 milyar tonu aşmıştır.

Tablo-1: 1905 yılı dünya kömür üretimi (Encyclopedia Britannica, 11th ed.)

Ülke	Ton	Ülke	Ton
İngiltere	236.128.936	Avusturya (linyit-kömür)	35.277.339
Almanya (kömür)	121.298.167	Macaristan (kömür)	1.031.501
Almanya (linyit)	52.498.507	Macaristan (linyit)	5.447.283
Fransa	35.869.497	İspanya	3.202.911
Belçika	21.775.280	Rusya	19.318.000

Tablo-1'e göre Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'nın tek başına kömür üretimi 121.298.167 ton iken Fransa sadece 35.869.497 ton üretebilmektedir. Bunun en önemli sebebi en zengin kömür yataklarına sahip Alsace-Loren bölgesinin 1871 Sedan Savaşı'ndan sonra Almanya'nın eline geçmesidir. Bu üretim farkı Fransa'nın yeniden bu bölgeyi Almanya'dan geri almak için her türlü mücadeleyi yapmak ihtiyacını hissettirmiştir. Çünkü kömür o yıllarda sanayileşme için en fazla kullanılan birincil enerji maddesidir. Ayrıca Almanya, İngiltere'nin başta kömür ve kısmen petrol olmak üzere hammadde kaynaklarını ele geçirip kendi hegemonyasını kurmak istemesi savaşın diğer temel sebeplerindendir. (Acun, 1949, s. 145).

Bu dönemde enerji politikası, enerjinin başlıca kaynağı olan maden kömürü yataklarına sahip olan Büyük Britanya, Fransa, Almanya

ULUSLARARASI ÇATIŞMALARIN ENERJİ POLİTİK ANALİZİ

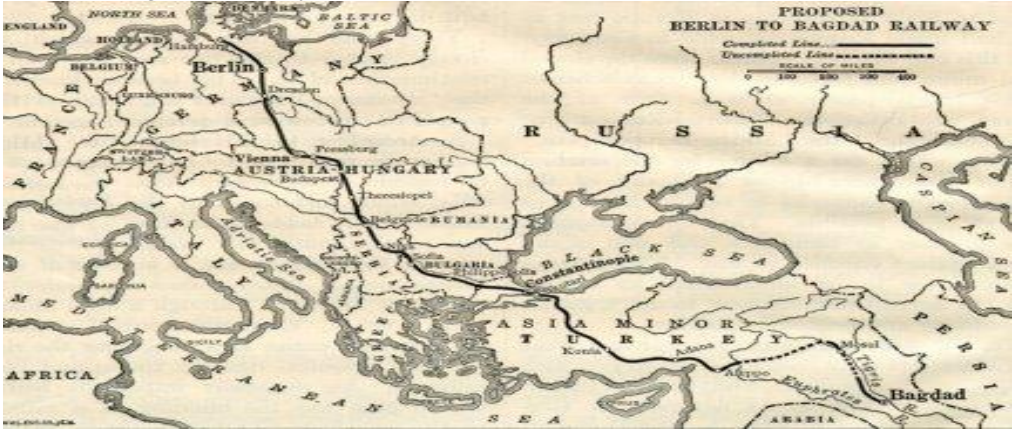
ve A.B.D üzerine kurulmuştur. Fransa ve Almanya arasındaki başta zengin kömür yatakları ile Rusya ve Ortadoğu'daki yeni petrol bölgeleri enerji politikaları açısından, Birinci Dünya Savaşı'nın enerji-politik nedenini oluşturduğu değerlendirilmektedir.

Şekil-6: 1914 yılında Avrupa'nın durumu ve Alsace-Loren (http://www.6dtr.com/TARİH/haritalar/63-1914_avrupa.jpg)

Şekil-6'ya göre Alsace-Loren bölgesinde Avrupa'nın en önemli kömür yatakları mevcuttur. Bu sebeple Fransa ile Almanya arasında sürekli savaş sebebi olmuştur.

Şekil-7: Bağdat Demiryolu (http://selsil.blogspot.com/2005/06/lojistik-berlin-bagdad-demiryolu.html)

Şekil-7'deki haritada görülen Berlin-Bağdat-Basra Demiryolu, Padişah Sultan II. Abdülhamit döneminde Almanlar tarafından inşa edilmiştir. O dönemde iki nehir arası (Fırat-Dicle) bölgede araştırma yapan bir Alman heyeti petrol yataklarının varlığını kanıtlamış ve Osmanlı Devleti'nden arama izni istemiştir. Bunun üzerine Abdülhamit Musul ve Kerkük bölgesini özel mülkiyeti olduğunu ilan etmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 88). Bağdat Demiryolu'nun inşa gerekçesi de burada çıkarılan petrolün batıya naklini gerçekleştirmektir. Dolayısıyla demiryolunun ilk büyük enerji nakil hattı olduğu söylenebilir. Ayrıca Bağdat Demiryolunun 20 km. sağında ve solunda her türlü maden arama yetkisi de Almanlara, anlaşma gereği verilmiştir (Uluğbay, 1995, s. 112). İngiltere bu projeyi kendisi için büyük bir tehdit olarak kabul etmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 88).

Şekil-8: Sevr Haritası (www.osmanli700.gen.tr/olaylar/olays6.html)

Şekil-8'deki Sevr Haritasına bakıldığında ise, Orta Doğu bölgesinde bulunan petrol kaynaklarına ulaşmak ve kaynakları güvenli bir şekilde batı ülkelerine nakledebilmek amacıyla tarihin her safhasında engel teşkil eden Türk Milletinin bu güzergâh üzerindeki etkinliğinin ve kontrolünün azaltılmak istendiği görülecektir. (Kocaoğlu, 1996, s. 30). Berlin-Bağdat Demiryolu da bu nakil hattının omurgasını meydana getirmektedir. Ayrıca İngiltere Kafkaslara giden yolu sözde

Kürdistan (Uluğbay, 1995, s. 156-157) ve Ermenistan projeleri ile açmak ve Hazar petrollerine de ulaşmak istiyordu (Kocaoğlu, 1996, s. 91). Bu harita diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasında ve özellikle Musul ve Kerkük gibi bölgelerin İngiltere'nin kontrolünde kalmasında petrolün rolünün ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedir (Uluğbay, 1995, s. 135). Bu göstergeler 1914 yılında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın gerçek sebebinin enerji bölgelerinin ve nakil hatlarının paylaşımı olduğu izlenimini güçlendirmektedir (Kocaoğlu, 1996, s. 42). Misak-ı Milli ile bu sınırlar geriye çekilmek suretiyle İngiltere'nin enerji politik planları bozulmuştur. Ancak Türkiye üniter yapısı ile hala bu planın önündeki en büyük engeldir. İkinci Körfez Harekâtında yaşanan 1 Mart krizi ile bugün bu engellik vasfı yeniden ispatlanmıştır.

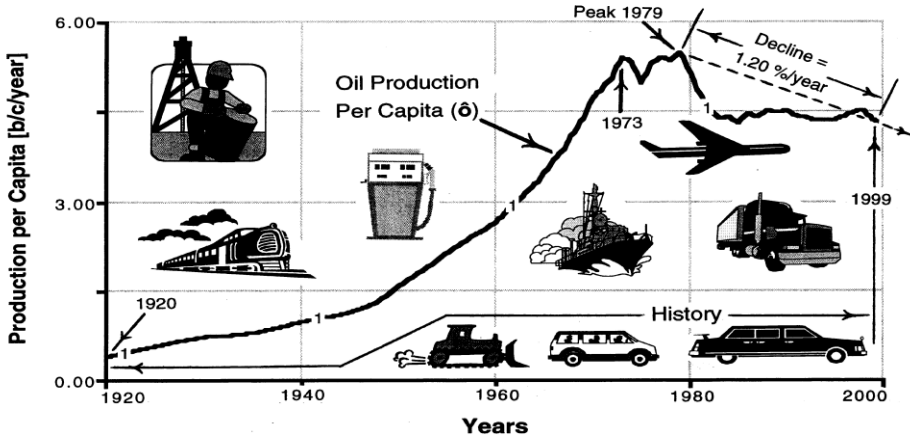
Şekil-9: İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa (http://www.6dtr.com/TARİH/haritalar/63-1914_avrupa.jpg)

İki dünya savaşı arası dönemde, 1930 yılında dünya maden kömürü üretimi 1.500 milyon tona, petrol üretimi ise, 1.600 milyon varile ulaşmıştı. 1940'da ise petrol üretimi 2.400 milyon varile yükselirken, SSCB'nin maden kömürü üretimi artışına rağmen dünya kömür üretimi önemli ölçüde gerilemiştir. (http://www.eia.doe.gov/neic/spshes/Caruso061305.pdf)

Birinci Dünya Savaşı'nın enerji politik sebebinin özelde Almanya-Fransa arasında bulunan ve zengin petrol yataklarına sahip

olan Alsace-Lorane'nin paylaşımı olduğu ifade edilmişti. Bu kez İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan sebeplerin altında başta petrol olmak üzere enerji kaynaklarına sahip olma fikri yatmaktadır. Şekil-9'daki haritaya bakıldığında; Almanya'nın daha savaş başlar başlamaz Birinci Dünya Savaşı'nda kaybettiği Alsace-Lorane'ni ele geçirdiği ve savaşın gerektirdiği enerji ihtiyacını garantiye aldığı görülmektedir. Almanya ardından, yine savaşı sürdürebilmek için gereken yakıtı Bakü'yü ele geçirerek sağlamayı planlamış (Yergin, 1995, s. 383), ancak başarılı olamayınca doğu muharebelerini, müteakiben tüm savaşı kaybetmiştir. Yani enerji kaynakları birçok devletin kaderinde en etkili aktör konumuna dönüşmüştür. (Tugendhat, 1968, s. 112-113). O yüzden Hitlerin Bakü konusunda gösterdiği hassasiyet son derece isabetli bir karar olmuştur.

Şekil-10: 1920-2000 yılları arasında kişi başına düşen petrol üretimi (Duncan, 2000)

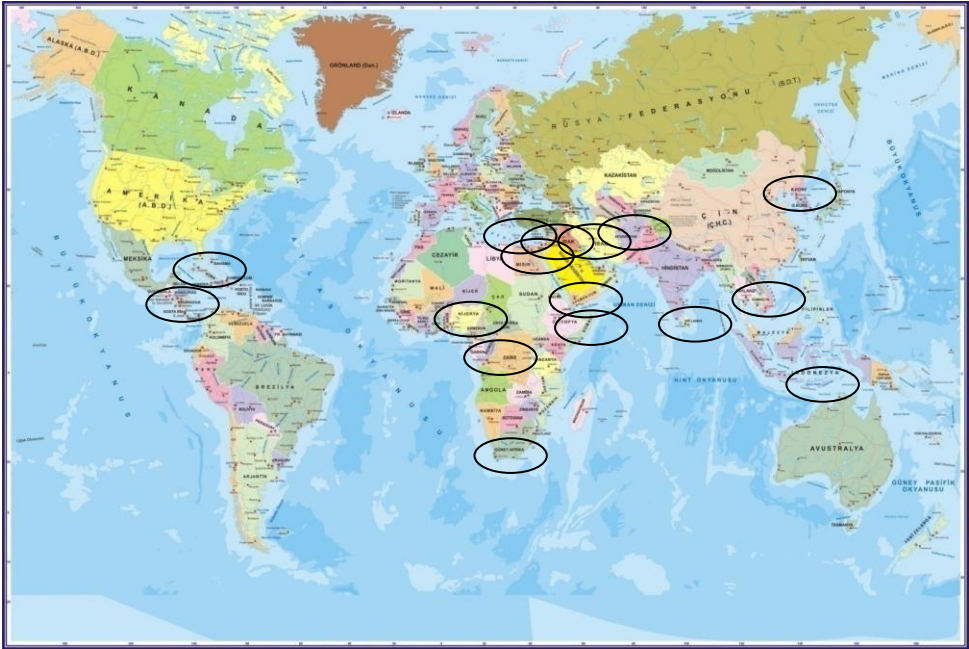

Şekil-10 dünyada üretilen toplam petrol miktarının dünya nüfusuna oranını göstermektedir. Burada işaret edildiği gibi, teknoloji ve ulaşım vasıtalarında çeşitlilik arttıkça kişi başına düşen petrol üretimi de artış göstermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda petrol bölgelerinin büyük devletler tarafından paylaşılması ile üretim dramatik bir şekilde artmış ve bu artış önce 1973'de ardından 1979 yılında tepe noktasına (peak oil) ulaşmıştır. Bu yıllar arasında üretim artış oranı sıfıra yakın meydana gelmiştir.

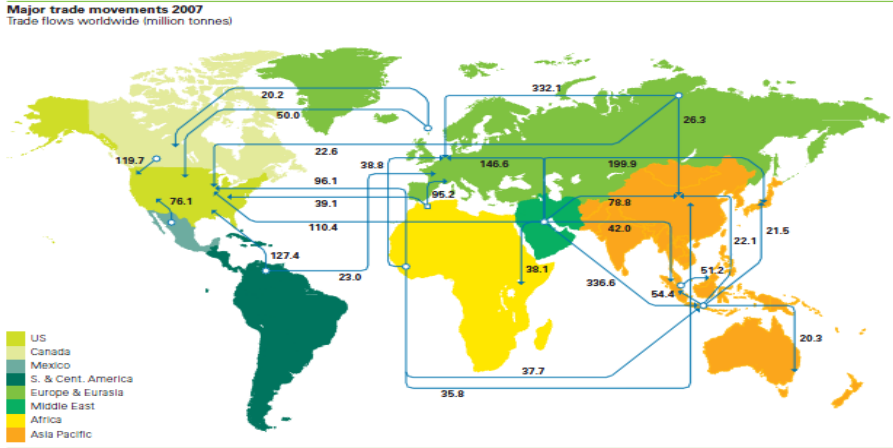
Sonuç olarak; İkinci Dünya Savaşı da petrol paylaşım savaşı olarak tarihteki yerini almıştır. Kömür çıkarımı sorunları ile petrol kullanımının ve taşınmasının kömüre göre kolaylığı, petrolü ön plana çıkarmaya başlamış ve bu durum, petrol kaynaklarına sahip olmayan ülkeleri endişelendirerek petrol bölgelerine sahip olma eğilimini arttırmıştır (Yergin, 1995, s. 625). Dolayısıyla petrol bölgelerinde hegemonya kurmak ana hedefi, İkinci Dünya Savaşı'nın enerji-politik yönünü oluşturmuştur. (Yergin, 1995, s. X),

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya petrol üretimi olağanüstü yükselerek, 1945'te yıllık 3.000 milyon varile ulaşmıştır. Bu yükseliş, eski üreticilere ilaveten yeni yatakların işletmeye açılması ile mümkün olmuştur. Petrol üretiminin bu gelişimine, doğal gaz ve nükleer enerji üretiminin ilk ürünleri de eklenmiş ve böylelikle enerji kaynakları çeşitlenmiştir. Ancak petrol daha stratejik bir unsur haline gelmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 124).

Şekil-11: Dünya çatışma alanları (www.vizyonharita.com/resim/dunyabuyuk.jpg)

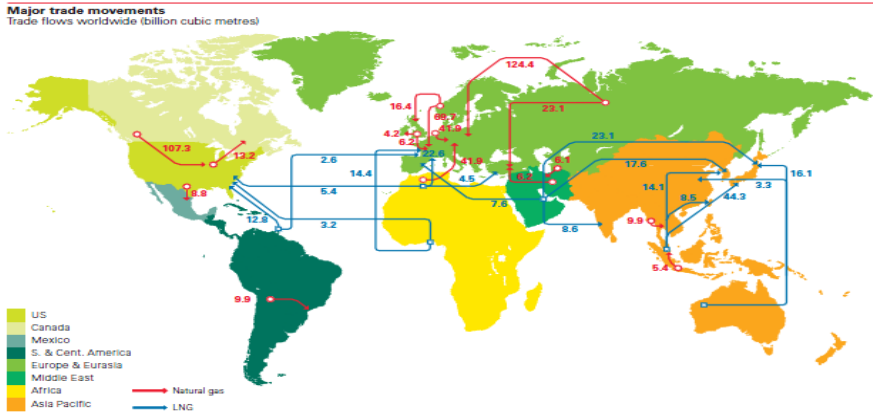

Şekil-11'e bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan bölgesel çatışma alanları görülmektedir. Buna göre en yoğun çatışma alanlarının Orta Doğu bölgesinde olduğu görülmektedir. Yani aynı zamanda her iki dünya savaşının yaşandığı yerler de olan bu bölgelerin, çatışmalara sahne olma niteliklerinin bugün hala değişmediği ifade edilebilir. Bu bölgelere sadece, nakil hatlarını kontrol eden stratejik yerlerin eklendiği söylenebilir.

Şekil 12: Petrol ve Doğalgaz nakil hatları (BP Statistical Review of World Energy June 2008, s. 21 ve 31)

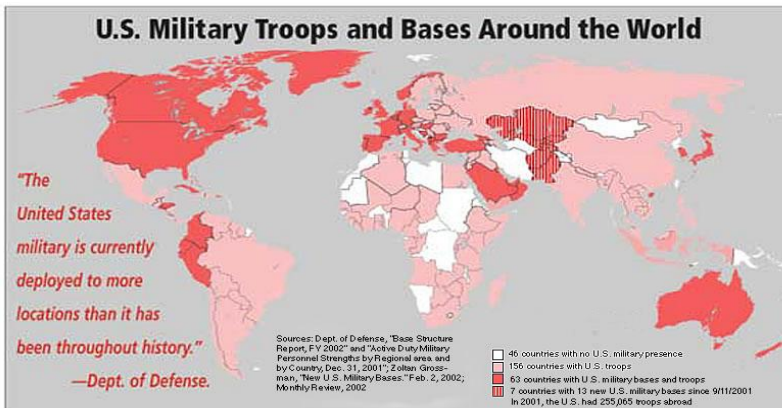
Şekil-12'de, 2007 yılı itibariyle, üstteki harita petrol, alttaki harita ise doğalgaz nakil hatlarını göstermektedir. Bu haritalarda belirtilen enerji nakil güzergâhları, Şekil-11'deki çatışma alanları ile üst üste

ULUSLARARASI ÇATIŞMALARIN ENERJİ POLİTİK ANALİZİ

getirildiğinde; enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ve taşınan yollar üzerindeki kontrol noktalarının, enerji kaynağını talep eden gelişmiş büyük devletlerin hegemonyasının kontrol edebileceği yönetimlerin iş başına getirilmesi operasyonları olduğu açıkça görülebilecektir. Ancak her bir kriz tek başına incelendiğinde ortaya genellikle demokratikleştirme, insan haklarını hâkim kılma veya barışı getirme gibi siyasi ve askerî gerekçeler konduğu görülmektedir. Bu hedeflerin, devletlerin kendi milli kaynaklarından ayırdığı milyarlarca dolar harçayarak, sadece insanlığın ve halkların yararına yapıldığı şeklindeki hayalî gerekçelerle açıklanması mümkün gözükmemektedir.

Şekil-13: ABD birliklerinin dünya üzerindeki üsleri (Waddell,2003)

Şekil-13'deki haritalar ABD birliklerinin dünya üzerinde konuşlandığı yerleri göstermektedir. Buna göre Şekil-11 ve Şekil-12'de açıklanan çatışma alanları ve enerji nakil hatları bu kez bu haritalarla üst üste getirildiğinde, mevcut Amerikan üslerinin dünya enerji üretim ve nakil hattını tamamen kontrol altına aldığı görülmektedir.

En üstte yer alan haritada; Irak ve Afganistan uluslararası savaş alanları, kırmızı alanlar petrolün üretildiği ve rezervlerin yoğun olarak bulunduğu bölgeler, koyu mavi istikametler mevcut petrol nakil hatları, açık mavi oklar da planlanan hatları, sarı alan ABD'nin stratejik ortağı İsrail coğrafyası ve diğer mevcut işaretler ile Amerika'nın hava ve deniz üsleri gösterilmektedir. ABD dünya üzerinde üsler kurarken enerjinin kendi topraklarına, müttefiklerinin bulunduğu bölgelere emniyetle naklini güvenceleştirirken, diğer taraftan da Rusya, Çin, Japonya ve Hindistan gibi küresel güç adaylarının kalkınma hızlarını kontrol etmeyi hedeflemektedir.

Ortada bulunan haritada ise; yine ABD'nin dünya üsleri daha makro seviyede belirtilmiş ve sayısal veriler ortaya konmuştur. Buna göre; Amerika'nın 46 ülkede (beyaz renkle gösterilen) askerî varlığı bulunmamakta, 156 ülkede (pembe renk) sadece askerî birlik ve 63 ülkede de (kırmızı renk) kendine ait askerî üs ve birlik bulundurmaktadır. Ayrıca 11 Eylül saldırılarının ardından önleyici savaş doktrini gereği 7 ülkede (kırmızı ve siyah dikey çizgiler) toplam

13 askerî üs kurulmuş durumdadır. Toplam dünya çapında 255,065 adet ABD birliği ülkesinin enerji politik çıkarları için görev yapmaktadır.

Şekil-13'ün en altında bulunan harita ise; yukarıda açıklanan küresel konuşlanmanın genel düzeydeki teşkilatlanmasını göstermektedir. Buna göre, ABD kendi ülkesinin bulunduğu coğrafyaya ABD Kuzey Komutanlığı, Güney Amerika kıtasına ABD Güney Komutanlığı, Avrasya kıtasına ve Afrika'nın batısına ABD Avrasya Komutanlığı, Çin, Avustralya ve Pasifik Okyanusu'na ABD Pasifik Komutanlığı ve nihayet enerji yoğun bölge olan Orta Doğu'ya ABD Merkez Komutanlığı adını vererek dünyayı askerî alanlara bölmüştür. Orta Doğu'ya ABD Merkez Komutanlığı şeklinde tanımladığı nispeten daha dar olan bölgeye sadece Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Hazar Havzası, Afganistan, İran, Katar, Aden Körfezi, Basra Körfezi, Hürmüz Boğazı gibi genellikle enerji zengini ülke ve kritik nakil hattı anahtarı konumundaki bölgeleri dâhil etmek suretiyle enerji kaynağı coğrafyasına verdiği önemi göstermiştir. Bu küresel teşkilatlanma bile ABD'nin dış politikasını enerji kaynaklarına göre belirlediğinin delili sayılabilir.

ABD bu teşkilatlanma ile dünya üzerinde 845,441 adet nokta ile yaklaşık 30 milyon hektar bölgeyi kontrol etmektedir. Bu maksatla 2000 yılında ABD'nin savunma harcamaları için ayırdığı bütçe miktarı 289 milyar dolar iken, bu rakam 2003 yılında 396 milyar dolara çıkarılmıştır. ABD'den sonra ikinci durumda olan Rusya'nın savunma bütçesinin 60 milyar dolar ve ilk 25 ülkenin savunma harcamalarının toplamının ancak ABD'ninki ile eşitlenebildiği düşünülürse enerjinin başta ABD olmak üzere devletler için ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. (Dept. Of Defense, "Base Structure Report, FY 2001" and Defense Almanac: Center for Defense Information Almanac, 2001-2002)

Bu genel değerlendirmelerden sonra Şekil-11'de işaretlenen çatışma alanlarına kısaca bakmakta yarar vardır (Tuğrul, 2005-2006 Ders Notları);

1950 yılında başlayıp 1953 yılında sona eren *Kore Savaşı*, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Paktların birbirini çevrelemesi ve enerji taşıma yollarının kontrolü amaçlı ilk savaş olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Kore enerji kaynakları bakımından anlamlı

zenginliğe sahip olmamasına rağmen, petrol ve bugün doğal gaz sevk güzergâhının tam üzerindedir. Yapılan savaş SSCB'nin çevrelenmesi kapsamında ve Sovyetlerin Domino Teorisinin yarattığı endişenin sonucu yaşanmış bir savaştır (İnat, Duran ve Ataman, 2007, s. 713).

Süveyş Krizi, 1956 yılında Mısır Lideri Nasır'ın İran Başbakanı Musaddık'tan (Durand, 1974, s. 65 ve Göksu, 1966, s. 42) etkilenmesiyle Süveyş'i millileştirmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Kocaoğlu, 1996, s. 47). 75 yıl İngiltere kontrolünde kaldıktan sonra Mısır'a geçen Süveyş ile birlikte başta İngiltere olmak üzere Batı, en önemli petrol yolunu kaybetmiştir (Durand, 1974, s. 103). Bu kriz İngiltere'nin enerji temin maliyetlerinin artması ve dış borçlarının ödenemez hale gelmesi ile sonuçlanmıştır (Yergin, 1995, s. 559). Krizden sonra Batı Avrupalı devletler dünya egemenliklerini kesin olarak ABD'ye kaptırmış ve Amerika'nın desteği olmadan enerji bölgelerinde hareket edemeyeceklerini anlamışlardır (Kocaoğlu, 1996, s. 44). Yani enerji yollarında meydana gelen bir tıkanıklık büyük güçlerin yok olması ile sonuçlanmıştır (Yergin, 1995, s. X).

1961'de yaşanan *Küba Krizi* de Paktların birbirini çevrelemesi ve enerji taşıma yollarının kontrolü amaçlı bir kriz olduğu söylenebilir. 1960 yılına kadar ABD, şeker ithalatının %83'ünü Küba'dan karşılarken, SSCB de 1991 yılına kadar petrol ile şeker takası yapmıştır. Küba Krizinin ardından ABD enerji güvenliğini temin için, asıl hedefi Orta Doğu bölgesi olan, Çevik Kuvvet uygulamasına başlamıştır. (Kocaoğlu, 1996, s. 128).

Filistin Sorunu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan, enerji kaynağı bölgelerine yönelik bir sorun olup, henüz bir çözüme ulaşılmamıştır. Bu mesele genel kaynaklarda İsrail ve Filistin'in var olma mücadelesi olarak algılanırken, esasta ABD için Orta Doğu'da petrol kaynaklarının beçilik ve İleri Karakol görevinin İsrail tarafından icrasından ibaret olduğu görülmektedir. (Kocaoğlu, 1996, s. 43).

1960–1963 yılları arasında *Kongo Krizi* yaşanmıştır. 1885–1960 yılları arasında Belçika'nın sömürgesi olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti müteakip yıllarda da sürekli bir istikrarsızlık ve çatışmalara sahne olmuştur. 2,34 milyon metrekarelik bir ülke olan KDC'de 350 farklı etnik grup bulunmakta ve ülke nüfusunun %80'i

günde 1 dolar veya daha az bir gelire sahip olarak yaşamaktadır (<http://baybul.com/ansiklopedik-bilgiler/88530-demokratik-kongo-cumhuriyeti.html>). 1960 krizi dâhil ülkede yaşanan çatışma ve istikrarsızlıkların gerçek sebebi sahip olduğu, başta uranyum olmak üzere, çeşitli madenlerin değerinin yaklaşık 470 milyar dolar civarında olmasıdır. Bu madenlerin büyük bir kısmının kullanım hakkı uluslararası şirketlere aittir. Arka planda bir ABD-SSCB mücadelesi olan ve Birleşmiş Milletlerin de müdahale ettiği 1960 krizinin enerji-politik nedeni *uranyum* madenlerinin kontrolüdür.

1965–1972 yılları arasında yaşanan *Vietnam Savaşı*, Paktların birbirini çevreleme ve enerji bölgelerinin/nakil hatlarının kontrol edilmesine yönelik diğer bir çatışma örneği niteliğindedir. Kuzey Vietnam SSCB ve Çin desteğinde, Güney Vietnam ABD ve diğer kapitalist devletlerin desteğinde yapılan bir savaştır. ABD’den 19.000 km. uzakta cereyan eden bu kanlı savaşın sebebinin, sadece Vietnam topraklarına demokrasi yerleştirmek olduğunu düşünmek yeterli gözükmemektedir. Dolayısıyla petrol tankerlerinin emniyeti, batının uğrunda savaşmaya değer en önemli faktör olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Akdeniz’in ortasında bulunan ve adeta sabit bir uçak gemisi konumundaki *Kıbrıs* ile ilgili mesele, enerji bölgeleri ve enerji hatlarının Akdeniz’deki kontrolü maksatlı ortaya çıkarılmıştır. Kıbrıs Adası’nın, Doğu Akdeniz, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği bir konumda bulunması ona geniş bir coğrafyayı kontrol etme imkânı sağlamaktadır. Özellikle Hazar Havzası, Süveyş Kanalı, Karadeniz ve Boğazlar, Irak, Cezayir’den gelen ve Ada’nın güneyinde tespit edilen petrol ve doğal gazın naklinin güvenliği için Kıbrıs oldukça stratejik önemi haizdir. Bu önem Ada’ya, enerjiye en çok gereksinim duyan başta İngiltere ve Rusya olmak üzere büyük güçler tarafından müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır. Hatta AB Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni olumsuz koşullara rağmen, üyeliğe almak suretiyle Kıbrıs’ın enerji politik anlamda taşıdığı önemi tescillemiştir. 29 Nisan 2009 tarihinde, Harp Akademileri Komutanlığı SAREN tarafından icra edilen Enerji Sempozyumu’nda, başkanlığını Prof. Dr. Hasan Saygın’ın yaptığı üçüncü oturumda Tümamiral Cem Gürdeniz’in “Enerji Güvenliği ve Terörizm” başlıklı bildirisinde; özellikle 2009 yılında gerçekleştirilen

Akdeniz Kalkanı Harekâtının temel işlevinin İskenderun Limanı vasıtasıyla taşınan enerji kaynaklarının güvenliği olduğu açıkça ifade edilmiştir.

İlki 1948 yılında yaşanan *Arap-İsrail Savaşı*, müteakip yıllarda 1967'de 6 Gün Savaşı, 1973'de Yom Kippur Savaşı (Falvin ve Lenssen, 1994, s. 33), 2006 yılında Lübnan-İsrail Savaşı ve en son 2008'de Gazze Çatışmaları şeklinde tekrarlanmıştır. Bu savaşların ortak özellikleri, ABD'nin İsrail'e tam destek vermesi ve Arap Devletleri'nin milli serveti olan petrolün büyük güçler tarafından kontrol edilmesinin engellenme çabalarıdır (Kocaoğlu, 1996, s. 54). İsrail ABD'nin Orta Doğu'daki petrol bekçiliğini yaptığı için yaşanan savaşlar arka planda enerji mücadeleleridir (Kocaoğlu, 1996, s. 43). Bu savaşların en belirgin sonuçları, İsrail'in sürekli Arap topraklarını kendi ülkesine katmak şeklinde görülmüştür. Yine 1967 yılında yaşanan 6 Gün Savaşı sonucu İsrail topraklarını dört katına çıkarmıştır. 1973 tarihindeki Arap-İsrail Savaşı ise petrolün silah olarak kullanıldığı savaş olarak tarihe geçmiştir. OPEC üyesi ülkelerin ambargosu neticesinde petrol fiyatları yaklaşık %400 civarı artmış (Kocaoğlu, 1996, s. 57) ve bunun karşılığında İsrail BM'in arabuluculuğunu kabul ederek geri adım atmak zorunda kalmıştır. Daha sonra ortaya çıkan Lübnan ve Gazze Çatışmaları da İsrail'in hegemonyasını güçlendirmek için yaptığı girişimler olarak değerlendirilirken, petrol fiyatları 95 dolar civarına çıkmıştır (*News Voice of America*, 2007). 1973 tarihindeki Arap-İsrail Savaşı esnasında, Suudi Arabistan'daki Exxon, Mobil, Gulf, Texaco ve Socal adlı şirketlerden oluşan ARAMCO Şirketi'nin yöneticileri, oluşan baskı nedeniyle, kendi ülkelerinin Amerikan 6 ve 7. Filoların ihtiyaç duyduğu petrolü bile karşılayamaz duruma gelmişlerdir (Kocaoğlu, 1996, s. 55).

ABD'nin önemli bir müttefiki olan İran'daki şahlık rejimi, enerji politikalarında millileştirme çabalarına girişmiş ve 1979 yılında, *İslam Devrimi* ile Şahlık Rejimi yıkılarak yerine İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur (Falvin ve Lenssen, 1994, s. 39 ve Kocaoğlu, 1996, s. 57). Devrimin oluşum sürecinde petrol krizlerinin de etkisi büyük olmuştur (Kocaoğlu, 1996, s. 42). ABD bu tarihten sonra Orta Doğu'daki önemli bir müttefikini kaybetmiştir.

İran-Irak Savaşı, görünürde sınır anlaşmazlığı, yani Şatt-ül-Arab'ın paylaşımı gibi sebeplerden kaynaklandığı ifade edilse de, enerji

kaynağı bölgesi ülkelerin birbirleri ile savaşması ve petrole yön vermede hegemonya mücadelesi olarak tanımlanabilir (Yergin, 1995, s. 809 ve Kocaoğlu, 1996, s. 67 ve 75). İslam Devriminden sonra ortaya çıkan karışıklık esnasında Irak 1980 yılında İran'a saldırmıştır. Çıkan savaş petrol üretimini %10 düşürerek günlük bir milyon varile geriletmiş ve fiyatlar 14 \$'dan 35 \$'a yükselmiştir. Her iki ülke de petrole dayalı bir kalkınma modeli benimsemiş ve fiyat dalgalanmalarından oldukça etkilenmişlerdir. Irak, petrol ihracını genel olarak boru hatları ile yaparken, İran daha ziyade Basra Körfezi'nden tankerler vasıtası ile yapmaktaydı. Dolayısıyla savaşın Irak açısından en stratejik hedefleri İran'ın petrol tankerleri iken, İran da Irak'ın nakil tesislerini hedef almıştır. Ancak Basra her iki ülke için de petrol nakli açısından çok önemli bir çıkış kapısıydı (Kocaoğlu, 1996, s. 126). Bu bölgedeki petrol akışının sekteye uğraması ABD'nin bölgeye müdahale etmesine sebep olmuş ve ABD gemileri petrol tankerlerini korumaya başlamıştır.

SSCB-Afganistan Savaşı, Aralık 1979 ile Şubat 1989 tarihleri arasında meydana gelmiştir. Afganistan boru hatları vasıtası ile muhtemel petrol nakil hatları üzerinde bulunduğu ve Sovyetlerin çevrenmesine en uygun toprak parçası olduğu için işgale maruz kalmıştır. 5 Aralık 1978 tarihinde yönetimde Sovyet yanlısı bir hükümetin varlığı Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşmasının imzalanmasına sebep olmuş, ancak bir süre sonra yönetime duyulan ulusal tepkiler yüzünden Afgan yönetimi Sovyetlerden yardım talep etmiştir. Böylece 10 yıl süren işgal dönemi başlamıştır. ABD geleceğe yönelik enerji nakil hatları açısından kilit konumdaki Afganistan'ın kontrolünün Sovyetlere geçmemesi için yoğun bir şekilde Afgan muhalif güçleri desteklemiştir (Günay, s. 6). Bu destek neticede Taliban'ı yaratmış ve Afganistan sürekli müdahaleye açık bir istikrarsız ülke konumunda bırakılmıştır. *1991 ABD-Irak Savaşı'nda*, önemli bir enerji ülkesi olan Irak, diğer bir enerji ülkesi olan Kuveyt'e girmiş ve işgal gerekçesi olarak sadece mevcut petrol üretimini arttırmak ve böylece Arap Dünyasının lideri konumuna gelmek olduğu anlaşılmıştır (Yergin, 1995, s. VIII). Bu savaş dünya enerji sisteminde yeni bir dönemin de başlangıcı olmuştur (Falvin ve Lenssen, 1994, s. 53). ABD olaya doğrudan müdahale ederek, dünyanın en önemli enerji bölgesine ilişkin yapılan bir harekâtı müttefik orduları ile birlikte gerçekleştirebilmiştir

(Kocaoğlu, 1996, s. 126). Bu harekât enerji üretim bölgesine yapılan en açık müdahaledir (Yergin, 1995, s. 885 ve Kocaoğlu, 1996, s. 86). Dolayısıyla arka planda başka bir sebep aramanın gereksiz olduğu düşünülmektedir (Kocaoğlu, 1996, s. 75).

Kafkasya Çatışmaları; Azerbaycan-Ermenistan Çatışması (Karabağ Meselesi), Çeçenistan, Abhazya ve Acaristan olayları şeklinde isimlendirilebilir (Kocaoğlu, 1996, s. 111). Dağlık Karabağ Azerbaycan, Ermenistan ve İran'ı kontrol edebilen oldukça stratejik bir bölgede yer almaktadır. Çeçenistan çok önemli petrol nakil hatları üzerinde bulunmakta ve Rusya ve Batı'nın petrol politikalarının çok önemli bir unsuru durumundadır (Kleveman, 2004, s. 56 ve Kocaoğlu, 1996, s. 111). Azeri petrolü zorunlu olarak Rusya'nın Karadeniz'deki *Novorovski* Limanı'na sadece Çeçenistan'dan ve Kuzey Kafkasya'nın diğer yerlerinden geçen mevcut boru hatları ile nakledilmesi gerekmektedir. Rusya bu petrolden geçiş geliri elde etmek ve Azerbaycan'a karşı siyasi bir koz olarak kullanmak istiyorsa mutlaka Çeçenistan'ı kontrol altına almak zorundadır (Kleveman, 2004, s. 60). Acara ile Abhazya topraklarında bulunan Batum, Poki ve Sukhimi Limanları nakil hatlarının son durakları konumunda bulunmakta ve kontrolleri hayati önemi haiz nitelik taşımaktadır. Özetle bu bölgeler, enerji bölgesi ve planlanan nakil hatları üzerinde bulunmaktadır (Kocaoğlu, 1996, s. 118-129). Dolayısıyla yaşanan çatışmalar bu yolların kontrolünden ibarettir.

11 Eylül saldırılarının ardından terörle mücadeleyi gerekçe olarak öne süren ABD, geleceğe yönelik muhtemel enerji nakil hattı üzerinde bulunan bir kilit ülke olan *Afganistan'a* karşı harekât düzenlemiş ve halen ülkeye tam hâkim olabilmek için mücadele vermektedir (Günay, s. 10).

Doğu Timor etnik sorunu 19. yüzyıl sonundan itibaren ülkenin temel iç sorunlarından iken, Timor Adası ile Avustralya arasında denizde petrol rezervi bulunmuş ve birdenbire etnik sorun 1990'lı yıllardan sonra dünya gündeminde önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca Ada önemli bir nakil hattı üzerinde yer almaktadır. İç çatışmaların ardından BM müdahale ederek Endonezya'da yönetimin değişmesine sebep olmuştur (Wallerstein, 1999).

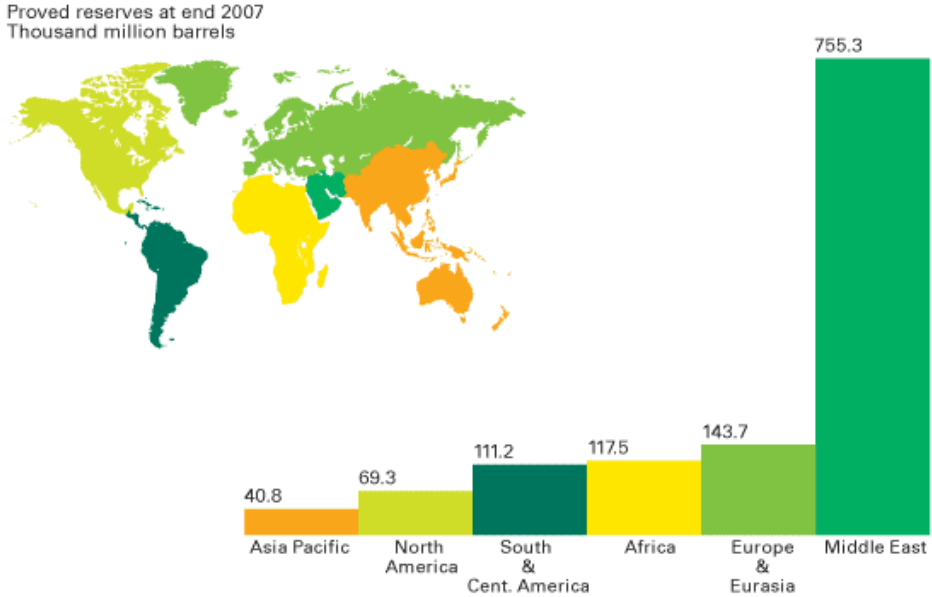
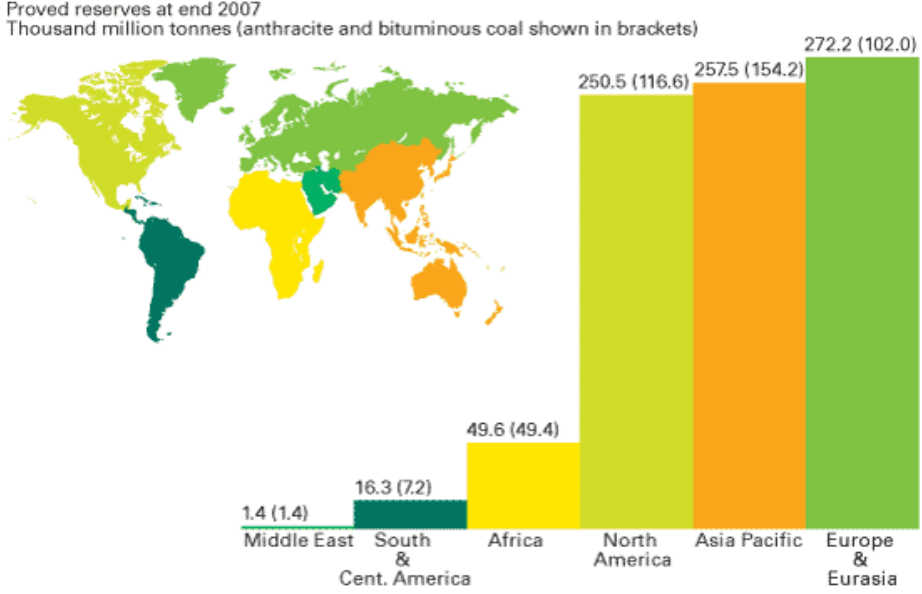
2003 ABD-Irak Savaşı da tıpkı birincisinde olduğu gibi, ABD'nin Orta Doğu enerji kaynaklarına sahip olabilmek için tasarladığı bir harekâttir. Bu operasyonda en temel gerekçe olan Irak'taki kitle imha silahlarının varlığı ve teröre verdiği destek düşüncesinin daha sonraki yıllarda gerçek olmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden büyük güçlerin enerji politikalarına uygun davranışlar sergilemeyen Irak yönetiminin ve Irak'taki rejimin değiştirilmesi, enerji kaynağı bölgesine yapılmış önemli bir açık harekât niteliğindedir (Kleveman, 2004, s. 290). ABD halen bölgedeki varlığını sürdürmektedir.

Oldukça özet bir halde verilen çatışma analizleri, enerji kaynaklarının ne kadar hayati önemi haiz olduğunu gösterirken, ülkelerin bu uğurda her türlü oyun ve hileye başvurarak savaşı göze alabileceklerini de ispatlamaktadır. Ancak yapılan incelemelerde ortaya çıkan sonuçların gerçeğe yakın olması olgusu, savaşların gerçek sebeplerinin çok iyi gizlendiği düşünülürken, kullanılan analiz yöntemlerinde bilimselliğin gözden uzak tutulmaması gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda mevcut fosil yakıtların gelecekle ilgili yapılan çalışmaları ortaya koyarak, makro seviyede çatışmaların öngörülebilirliği sağlanabilir. Çünkü en çok üretilip kullanılan birincil enerji kaynağı fosil yakıtların (kömür, petrol ve doğalgaz) üç âdeti için mevcut rezerv miktarına, tüketim hızlarına ve yeryüzündeki dağılımlarına bakarak genel değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Buna göre *kömürde* durum incelendiğinde, ortaya simetrik bir dağılım çıkmaktadır. Ayrıca yatakların yeterince geniş olmaması ve işçiliğin pahalılığı çıkarım maliyetini yükseltmektedir. Bu nedenle bugün, maden kömürü elektrik enerjisi üretimi için artık tercih edilmemekte, buna karşın, çelik ve kimya sanayinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Şekil-14'e göre işletilebilir bilinen dünya kömür rezerv miktarı 847,5 milyar ton kadardır. Buna göre bilinen bu kömür rezervinin, bugünkü üretim ve tüketim düzeyinde 133 yıl yetebileceği söylenebilir (BP Statistical World Review, June 2008, s. 32). Şekil-14'e bakıldığında kömür kaynaklarının adil ve simetrik dağılımı gelecekte bu maksatla herhangi bir çatışmanın çıkmasının zayıf bir ihtimal olduğunu göstermektedir.

Şekil-14: 2007 yılı dünya kömür rezervleri (BP Statistical World Review, June 2008, s. 33.)

Şekil-15: 2007 yılı dünya petrol rezervleri (BP Statistical World Review, June 2008, s. 7.)

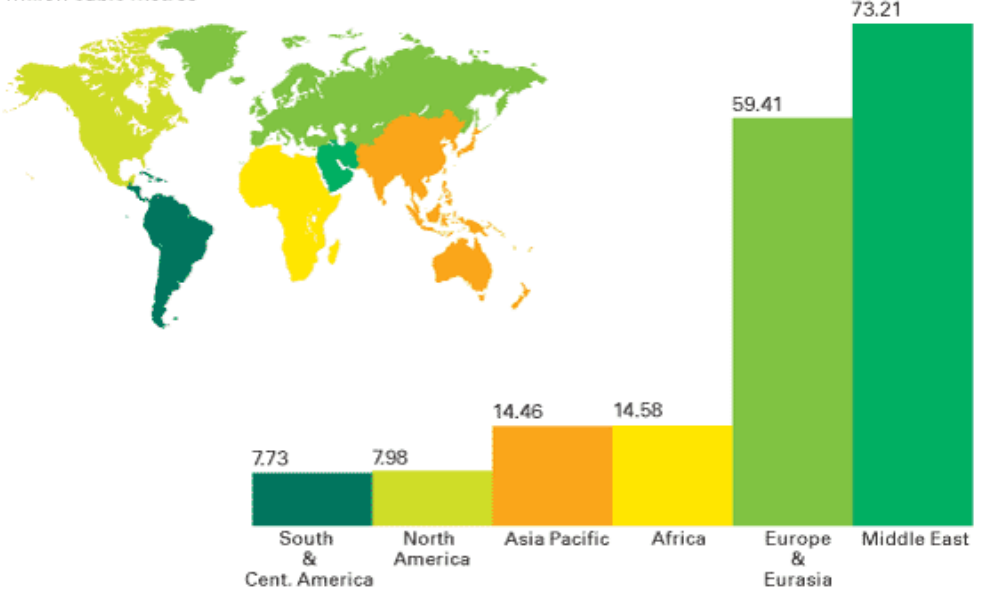

Petrol kaynakları ise, gelişmiş batı Avrupa ülkelerinde bulunmamakta, ancak gelişmemiş Orta Doğu ülkelerinde yüksek miktarlarda bulunmaktadır. Bu durumda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için petrol, kolay ithal edilecek bir enerji kaynağı olmalıdır. Şekil-15'e göre işletilebilen petrol rezervi 1237,9 milyar varil olduğu görülmekte ve bu tüketim hızı ile rezervin yaklaşık 41,6 yıl içinde tükeneceği öngörülmektedir (BP Statistical World Review, June 2008, s. 6). Bu tablonun çatışmaya varan petrol mücadelesinin, eşdeğer bir alternatif yaratılmadığı sürece, içinde savaş riskini de barındırarak devam edeceğine dair güçlü bir işaret olduğu değerlendirilmektedir.

Doğal Gaz kaynaklarına bakıldığında, dünya rezerv miktarının 177,36 tcm olduğu görülmektedir. Gelecekte petrolün sahip olduğu öneme sahip olacağı düşünüldüğünde, ülkelere kalkınmada bazı üstünlükler sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ancak dünya üzerindeki dağılımı asimetrik nitelik arz ettiğinden genel savaşlara sebep olmasa da yerel çatışmalar, diplomatik yöntemler, işbirliği ve anlaşmalar yoluyla tedarik yoluna gidilebileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla şimdilik çatışma sebebi olmayacağı düşünülmektedir. Dünya doğal gaz rezervleri bugünkü düzeyde tüketildiğinde, bu rezerv 60,3 yıl yeterli olacağı tahmin edilmektedir (BP Statistical World Review, June 2008, s. 22.)

Şekil-16: Dünya Üretilbilir Doğalgaz Rezervlerinin Dağılımı (BP Statistical World Review, June 2008, s.23)

Proved reserves at end 2007
Trillion cubic metres

Tablo-2’de belirtildiği gibi dünya enerji tüketiminde kaynakların payları 2020 yılında da anlamlı bir değişiklik arz etmemektedir. Dolayısıyla birincil fosil enerji kaynakları ile ilgili geçmişte ve bugün yaşanan gelişmeler yakın gelecekte yaşanacaklarla da paralellik göstereceği değerlendirilebilir. Şekil-17’de ise 2030 yılında kömür talebi yaklaşık 3,9 milyar ton petrole denk, petrol talebi 5,3 milyar ton ve doğalgaz talebi ise 4,7 milyar ton petrole denk miktarlara ulaşacağı öngörülmektedir. Bu tahmin, 2002 yılında taleplerin kömürde 2,1, petrolde 5,9 ve doğalgazda 2,0 milyar ton petrole denk olduğu düşünülürse yüksek talep artışına işaret etmektedir ki, buradan gelecekte yaşanacak krizlerin gerçek sebeplerinin enerji politik olacağı sonucuna varmak mümkündür.

Şekil-17: Gelecekte Enerji Talep Tahmini (http://www.bbc.uk/turkish/indepth/story/2006/2/060215_energy_demand.shtml)

Tablo-2: Dünya Enerji Tüketiminde Kaynakların Payları (%)
(IEA World Energy Outlook 2000)

	2001	2020
Petrol	% 38.5	% 40.0
Kömür	% 24.7	% 22.0
D.gaz	% 23.7	% 26.0
Nükleer	% 6.6	% 5.0
Hidrolik	% 3.0	% 2.0
Yenilenebilir	% 3.0	% 3.0
Diğer	%0.5	% 2.0

3. Sonuç

Enerjinin önemi dünya var oldukça devam edecektir (Kocaoğlu, 1996, s. 37). Gelişmiş ülkeler kalkınmışlıklarını enerji bölgelerine yaptıkları müdahale ve işgallere borçludurlar. Gelecekte de enerji kaynak ve nakil hatlarını kontrol eden güçler süper güç tanımını sürdürürken, diğer devletler bu özelliklerini devam ettiremeyeceklerdir. Yapılan askerî operasyonlar görünürde başka gerekçelerle açıklanırken, arka planlarında enerji kaynaklarının yattığını askerlerin işgal ettikleri bölgelere ayak basar basmaz enerji kaynaklarının haritasını çıkarmaya çalışmalarından da anlaşılmaktadır (Uluğbay, 1995, s. 146).

Petrol ve doğalgaz ticari değer taşımaya başladığından itibaren yaşanan politik çatışmaların temel kaynağı haline gelmiştir (Kocaoğlu, 1996, s. 85). Bazı olaylarda nedenler öyle iyi gizlenmiştir ki enerji politik sebeplere ulaşmak oldukça zorlaşmıştır. Bir ve İkinci Dünya Savaşlarının asıl sebebi (başta kömür ve petrol olmak üzere) enerji politikidir. Bunun dışında yaşanan yerel çatışmalar, diplomatik baskılar, mikro milliyetçi ayrılıkçı hareketler ve bölücü terör olayları ya enerjinin üretildiği yerlerde ya da enerji nakil hatlarının hemen yakınında bulunan yerlerde yaşanmış olması tesadüf sayılmamalıdır. Bu varsayım ülkelerin enerji nakil hattı üzerinde bulunmasına veya enerji kaynağı olup olmadığına ve kaynağa komşu bulunup bulunmadığına göre dış baskı ve müdahalelere maruz kalıp kalmayacağı hakkında bazı ipuçları verebilmektedir.

Jeopolitik teoriler kapsamında değerlendirilen Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi, Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi, Haushofer'in Hayat Sahası Teorisi, Mahan'ın Deniz Hâkimiyet Teorisi, Morgenthau'un güç teorileri ("Nicel ve Niteliksel Unsurlar"), Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" Teorisi, Zbignew Brezezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" Teorisi ve Alexander Dugin'in "Yeni Avrasyacılık" Teorisi gibi teoriler, enerji kaynaklarının dünya hâkimiyeti üzerindeki etkisini tam olarak açıklayamamaktadırlar. Dolayısıyla Yeni Hayat Sahası ve Kalpgahın Orta Doğu coğrafyası olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Bu kapsamda Büyük Ortadoğu Projesi de Kuzey Afrika ile birlikte bir enerji tedarik planı olduğu söylenebilir.

Sonuçta enerji kaynakları açısından yaşanan yoğun rekabet, enerji kaynaklarının yetersizliği ve tükenmekte olan fosil kaynaklara sağlıklı alternatiflerin geliştirilememesi tüm ülkeleri derinden etkilemektedir. Bunun için Türkiye'nin enerji kaynakları ile olan ilişkilerini de (terminal ülke olabilme veya kaynak ülkelerle yakınlık) jeopolitik açıdan yeniden değerlendirip dış politikasının omurgasında düzenlemeler yapması sürdürülebilir kalkınma stratejisinin gerçekleşme ihtimalini arttıracaktır. Özellikle enerji politikalarını sadece şekil yönünden göstermelik değil, esas yönünden de, ön görülen teşkilatın her birimini fonksiyonel hale getirip birbirini tamamlayan ve bütünleyen tarzda iyi senkronize etmelidir.

Summary

Conflict analyzes mentioned in the study show that they are very crucial for every country and also they prove that every country can fight against each other by using tricks and frauds. According to the investigation, outcomes are close to the reality. Scientific analysis methods must be considered because of the real reasons of wars. By considering studies about the future of current fossil fuels, macro level conflicts can be thought of. This is mainly because we can make general evaluations about three of the most used and produced energy resource fossil fuels (coal, oil, natural gas) by investigating the current reserve quantity, consumption rate and distribution on earth.

In the case of coal, a symmetric distribution is observed. Also, since reserves aren't wide enough and laboring is expensive, production cost becomes very expensive. Therefore, today coal is not preferred for producing electrical energy. However, it is widely used in steel and chemical industry. Coal reserve quantity on earth is 847,5 billion tons. Therefore, with today's consumption rates, coal reserves will suffice for 133 years. Fair and symmetrical distribution of coal resources show that there is low probability of having conflicts in the future.

Oil resources do not exist in developed European countries, whereas they abound in undeveloped Middle Eastern countries. In this case, oil should be an easily imported energy resource for developing and developed countries. Usable oil reserve is 1237,9 billion barrel.

With this consumption rate oil reserves will be exhausted within 41,6 years. Struggle for can even turn into battles and the risk is likely to linger unless an equal alternative is created.

When we consider natural gas resources, it can be seen that the reserve is 177,36 tcm. Since natural gas will be as crucial as oil in the future, it will give advantages to the countries for development. Natural gas is distributed asymmetrically around the world. Therefore, it can be thought that it will be supplied with local conflicts, diplomatic methods, cooperation and agreements rather than general wars. If natural gas resources are consumed with today's rate, it will be enough for 60,3 years.

In 2020 there will not be an important change in the distribution of world energy resources. Therefore, past and current events about first fossil fuel resources will be similar to the near-future events. In 2030, it is thought that coal demand will be equal to approximately 3,9 billion tons of oil, oil demand will be 5,3 billion tons and natural gas demand will be equal to 4,7 billion ton oil. This assumption shows serious demand increase. In 2002 demand of coil was equal to 2,1 billion ton oil, oil was 5,9 billion ton, natural gas was equal to 2 billion ton oil. We can understand that the real reason of future crisis will be because of energy politics.

The importance of energy will continue as the world exists. Developed countries are wealthy because of their dominion on the areas which have energy resources and, also, in the future, countries which control energy resources and transfer lines will still be called 'super power' and military operations will be based on different reasons. However, it can be understood that the real reason is energy resources because they investigate the energy resources map as soon as they arrive on the land.

Oil and natural gas has become the main source of political conflicts since they have commercial importance. In some cases, main reason is hidden rather well, and in this case, it is very hard to see real energy political reasons. Main reasons (firs of coal and oil) of first and second world wars were based on energy politics. And it is not surprising that local conflicts, diplomatic pressure, micro nationalist

actions and terrorism events occur in areas where energy is produced or they occur in areas which are close to the energy lines. These assumptions can give clues about the existence of outer pressure and attacks to countries in accordance to their location on energy transfer lines and energy resources.

Theories evaluated according to geopolitic theories like; Mackinder's "Heartland Theory", Spykman's "Rimland Theory", Haushofer's "Lebensraum Theory", Mahan's "Sea Power Theory", Morgenthau's power theories (Quantitative and Qualitative Elements), Samuel Huntington's "Clash of Civilizations", Zbigniew Brezezinski's "The Grand Chessboard Theory" and Alexander Dugin's "Neo-Eurasian Theory", don't explain the effects of energy resources on world sovereignty. We can say that Great Middle East Project is an energy supply plan together with North Africa.

As a conclusion; hard competition for energy resources, inadequacy of energy resources, not having alternatives for fossil resources, affects every country deeply. Therefore, if Turkey's relations with energy resources (being terminal country and close to resource countries) and structure of foreign politics are reconsidered, the probability of sustainable developing strategy will be higher. Especially, energy politics shouldn't be considered only visually, but also each department of organization should be functional and synchronized.

Kaynakça:

ARI, Tayyar (2006). Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, İstanbul, Alfa Yayınları, 4. Basım.

ACUN, Niyazi (1949). Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü, İstanbul, Saka Matbaası.

BP Statistical World Review, June 2002.

BP Statistical Review of World Energy June 2008.

DEDEOĞLU, Beril (2003). Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, Derin Yayınları.

Dept. Of Defense, "Base Structure Report, FY 2001" and Defense Almanac: Center for Defense Information Almanac, 2001-2002, www.cdi.org and <http://www.docstoc.com/docs/3769473/U-S-Military-Troops-and-Bases-Around-the-World-The>Erişim tarihi 10.04.2009.

DUNCAN, Richard C., The Peak Of World Oil Production And The Road To The Olduvai Gorge, Pardee Keynote Symposia, Geological Society of America Summit 2000, Reno, Nevada, November 13, 2000, <http://dieoff.org/page224.htm>, Erişim tarihi 14.05.2009.

DURAND, Daniel (1974). Uluslararası Petrol Sorunları, İstanbul, Gelişim Yayınları.

Dünya Petrol Piyasalarındaki Gelişmeler, www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/.../dpp.doc

EDİGER, Volkan Ş. Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret, Cumhurbaşkanlığı Enerji Danışmanı Doğal Gaz Dergisi, Sayı 132, 2007/12.

Encyclopedia Britannica (11th ed.)

FALVIN, Christopher ve LENSSEN, Nicholas (1994). Enerjide Arayışlar-Yaklaşan Enerji Devriminin El Kitabı, İstanbul, TEMA Vakfı Yayınları.

Grafiklerle Dünyanın Enerji Talebi, BBC Turkish, http://www.bbc.uk/turkish/indepth/story/2006/02/060215_energy_demand.shtml, Erişim Tarihi 14.05.2009.

GÖKSU, Ekrem (1966). Türkiye'de Petrol, İstanbul, Kağıt ve Basım İşleri A.Ş. İTÜ.

GÜNAY, Bekir. Terörden Arındırılmış Dünya, Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkileri Bölümü, Siyasi Tarih Anabilim Dalı Başkanı, iibf.kocaeli.edu.tr/uli/kut/.../Terörden%20Arındırılmış%20Dünya.doc.

IEA World Energy Outlook 2000.

İNAT, Kemal-DURAN, Burhanettin ve ATAMAN. Dünya Çatışma Bölgeleri, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.

KLEVEMAN, Lutz (2004). Yeni Büyük Oyun-Orta Asya'da Kan ve Petrol, Çev. Hür Güldü, İstanbul, Everest Yayınları.

KOCAOĞLU, Mehmet (1996). Petro-Strateji, İstanbul, Harp Akademileri Basım Evi.

ULUĞBAY, Hikmet (1995). İmparatorluktan Cumhuriyete-Petropolitik, Ankara, Turkish Daily News Yayınları.

TUGENDHAT, Christopher (1968). Oil The Biggest Business, London, Eyre-Spottiswoode.

TUĞRUL Beril, "Enerji Politikaları" Ders Notları, 2005-2006 Dönemi, GYTE.

TÜRKİYE Genel Enerji Raporu, Eylül 1968, Ankara, Türkiye 2. Genel Enerji Kongresi.

WADDELL, Eric, The Battle for Oil, Global Research, 2003; <http://www.defenselink.mil/specials/unifiedcommand/>; <http://www.unitedforpeace.org/article.php?id=884>, Erişim tarihi 14.05.2009.

WALLERSTEIN, Immanuel. Doğu Timor: Neden Ancak Şimdi İlgileniyoruz?, Fernand Braudel Center, Binghamton University, <Http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, 15 Eylül 1999.

WORLD Energy Outlook 2008.

YERGIN, Daniel (1995). Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü, Çev. Kamuran Tuncay, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

http://www.6dtr.com/TARİH/haritalar/63-1914_avrupa.jpg, Erişim tarihi 07.06.2009.

<http://selsil.blogspot.com/2005/06/lojistik-berlin-bagdad-demiryolu.html>, Erişim tarihi 14.05.2009.

<http://www.eia.doe.gov/neic/speeches/Caruso061305.pdf>, Erişim tarihi 07.06.2009.

http://www.makingthemodernworld.org.uk/learning_modules/history/04.TU.04/?section=4, Erişim tarihi 07.06.2009.

www.vizyonharita.com/resim/dunyabuyuk.jpg Erişim tarihi 13.05.2009.

<http://baybul.com/ansiklopedik-bilgiler/88530-demokratik-kongo-cumhuriyeti.html>, Erişim tarihi 08.06.2009.

Petrolün Varil Fiyatı 95 Doları Buldu 30/11/2007 *News Voice of America* <http://www.voanews.com/turkish/archive/2007-11/2007-11-30-voa3.cfm?CFID=220623375&CFTOKEN>.

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı:

1. Güvenlik Stratejileri Dergisi; Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, **ulusal hakemli dergi** niteliğinde yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır.
2. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde; güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik, jeostratejik ve jeo-ekonomik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçeneklerin saptanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasası'nda ifadesini bulan temel niteliklere saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış, özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir.
3. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı (ya da 10.000 kelimeyi) geçmemelidir. Makaleler, yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Güvenlik Stratejileri Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir.
4. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde makalesi yayımlanan yazarlara; talep etmeleri halinde ilgili mevzuat çerçevesinde telif ücreti ödenmektedir.
5. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.
6. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilecek makalelerin ilk değerlendirmesi (içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk) Yayın Kurulu tarafından yapıldıktan sonra uygun bulunanlar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yazının geri çevrilmesine karar verilir ve durum yazara en kısa sürede bildirilir. Gönderilen makale için hakemlerden birinin olumlu, diğersinin olumsuz rapor vermesi durumunda ise çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir ve yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir. Dergide, hakemlerin uygun bulduğu makaleler yayımlanır. Hakem raporları gizli olup, yazarın hakem raporuna itiraz hakkı bulunmamaktadır.
7. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç bir ay içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
8. Yayımlanan makalenin yer aldığı beş adet dergi, yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.
9. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Makaleler, bilgisayar ortamında " Word for Windows"un değişik versiyonlarında (Word 2.0-7.0), bir diskete kayıt "save" edilerek, iki nüsha A4 boyutunda bilgisayar çıktısı ile birlikte posta yoluyla gönderilmelidir. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.
2. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce öz ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır. Makalenin sonunda da 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce özet (summary) eklenecektir.
3. Makalenin ana bölümlerinde 10 punto, dipnotu, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 8 punto harf büyüklüğünün ve Arial karakterinin kullanılması gerekmektedir.
4. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.
5. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil), unvanı ve görev yeri ayrıca belirtilecektir.
6. Makale içerisindeki her türlü atıf APA (American Psychological Association) 5th Edition'a göre yapılacaktır.
7. Kaynakça, APA 5th Edition'a göre yazılacaktır.
8. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.